

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

GODINA XXI. - STUDENI 2011. CIJENA 15 KN

BROJ **236**

Josip Boljkovac: zločin koji ne zastarijeva

* Hrvatsko-muslimanske teme * Otpor
dubrovačke mladeži jugoslavenskom
komunizmu * Gračanski spomen-križevi *
Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

politički
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Alfred Obranić, Ljubomir Brdar,
Vladimir Mrkoci, Višnja Sever

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***
Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101** S.W.I.F.T.
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb
***
Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***
Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***
Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/46 15 437
radnim danom od 9.00 do 13.00 sati.
***
ISSN 1331-4688
***
Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***
<http://www.hdpz.t-com.hr>

KOMU DATI GLAS?

U bivšem jednopartijskom sustavu nije se postavljalo pitanje iz naslova. Na tzv. izborima mogli ste dati glas za jedinu partiju ili ne dati, rezultat je bio onakav kakav su drugovi objavili „razdraganom narodu“, kako partija uživa 99,9% postotnu potporu naroda, što je za 0,2% bolje nego na prethodnim izborima, i tako 45 godina. Uspostavom demokracije Hrvati su u proteklom dvadeset godina mogli doista birati po svojoj savjesti i prema svojim političkim sklonostima, tako da je mali broj građana bio u dilemi - za koga glasovati.

Predstojeći izbori za Hrvatski sabor opet aktualiziraju to pitanje zbog iskustva koje imamo sa strankama što nam se nude i „puta u raj“, gdje nas te iste stranke, po ne znam koji put kane povesti nakon izbora. Mislim da do odgovora na pitanje - Komu dati glas? - možemo lakše doći akrobacijom - Komu ne dati glas?

Ako polazimo od stajališta da je interes Hrvatske iznad svih drugih interesa, tada za predstojeće izbore treba na trenutak isključiti srce i upotrijebiti samo razum. Prvi korak u takvom racionalnom postupanju jest, ne potrošiti svoj glas uzalud. To znači, nipošto glasovati za stranke koje prema istraživanju nemaju izgleda osvojiti minimum od 5% glasova u vašoj izbornoj jedinici, pošto se takvi glasovi pribrajaju u korist onih koji osvajaju najveći broj glasova.

Dok ovo pišem, osluškujem mnogobrojne apele ljudi zabrinutih za sudbinu Hrvatske, upućene čelnicima domoljubnih strančica - zaboravite nesporazume i bilo kakvu netrpeljivost, nadvladajte sebeljubivost i udružite se ako želite Hrvatskoj dobro. Ne može domoljubna opcija u ovom trenutku osvojiti vlast, to je jasno i zadnjoj babi u Dugobabama, ali ujedinjena može osvojiti dvadesetak saborskih mandata. To opet znači da sljedeće četiri godine nitko u Hrvatskom saboru ne bi mogao donositi životne odluke za Lijepu našu bez pristanka zastupnika s domoljubne liste. To je cilj koji bi trebalo ostvariti na predstojećim izborima. Ako pak ne dođe do ujedinjenja domoljubnih stranaka u jedan blok, a nažalost svjedoci smo da se upravo to događa, ne će nitko od pojedinačnih strančica osvojiti ni jedno mjesto u Hrvatskom saboru.

Posljedica je poznata: dvije vodeće stranke dobit će dvadesetak mandata više, zahvaljujući razjedinjenim pravašima, Hrastu, Savezu za hrvatsku, ABH, HDS, Ljubi Jurčiću, don Grubišiću i ostalim „političkim veličinama“.

Primijetili ste kako ne spominjem velike stranke, favorite predstojećih izbora. Poznajemo ih dobro, vladali su u proteklom dvadeset godina. Imali su prilike pokazati što znaju i umiju. Zemlja je osiromašena, zadužena, zaposlenost najniža u Europi, korupcijom su zahvaćene sve pore rada i života, doveli su nam u vrh vlasti ljudi koji su se aktivno borili na strani agresora, proslavljavaju zločine počinjene nad hrvatskim narodom, heroje Domovinskog rata izručili su na milost i nemilost svjetskih manipulatora, rasprodali ono što je u ovoj zemlji bilo najvrednije, od žrtve pretvorili nas u agresora, od pobednika u gubitnika, uništili čitavom narodu ponos i samopouzdanje te ga sveli na kmeta koji klečeći moli ulazak u EU.

Jednom riječju, trebaju nam novi ljudi! Ovi koje smo gledali dvadeset godina su potrošeni, više im ne vjerujemo, upravljali su ovom zemljom za vlastitu korist, a ne u interesu naroda, nemaju - kako kaže jedan od novih kandidata na političkom nebnu - ni domovinskog osjećaja, ni straha Božjega. Stoga mislim da je jedino ispravno i odgovorno, izaći na biralište, dati glas domoljubnoj stranci **samo** ako je izgledno da će prijeći prag, a u protivnom prekrižiti glasački listić.

*Alfred OBRANIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika*

CRVENJELI BISMO, DA IMAMO SRAMA...

Umjesto da se bavi intelektualnom i političkom mizerijom tzv. državotvorne desnice u Hrvata, čovjek bi – da smije i može – svoje vrijeme pametnije utrošio na razmatranje kakvoće i drugih svojstava onoga žira što ga je Teresa Pansa za uzdarje poslala neimenovanoj vojvotkinji čiji je muž njezina Sancha, perjanika bistroga skitnika viteza Don Quijotea od Manche, iz sprdnje postavio namjesnikom neposredno pre otoka Baratarije. No, iz ove se kože ne može, pa se mora misliti čak i o očvalim, svojedobno *nogiranim* hadezeovcima koji su u predizbornom ozračju na prvi poziv (štoviše: na prvi zvižduk) dohrlili u zgradu kod nekadašnje zagrebačke džamije, obloženu kičastim uresima i mramorom, baš onako kako duhovnim skrojevićima i priliči.

No, zapravo se ne treba zgražati nad tim što se admiral Davor Domazet, tvorac zanimljivih teorija s još zanimljivijom argumentacijom – koja, u mjeri u kojoj nema alanfordovske dimenzije, opet kao da potječe iz pikarskih romana – pojavio na hadezeovskoj predizbornoj govornici, niti nad tim što je Miroslav Tuđman dobio istaknuto mjesto na hadezeovskoj izbornoj listini. Umjesto nad njima i nad njima sličnima, treba se zgražati nad onima na tzv. državotvornoj desnici koji već popriličan broj godina bulazne o intelektualnoj dubini tih tipova (nikad ne mogavši uprijeti prstom ni u jedan njihov intelektualni doseg), a još više o njihovoj sposobnosti i spremnosti da sudjeluju u kreiranju nečega što bi se kolokvijalno nazivalo *trećim putom*, pa čak i da tu zamisao predvode ili joj dadu dojam ozbiljnosti.

Jer, za svakoga tko je kadar otvorenih očiju koračati ovom zemljom, oduvijek je jasno da trećerazredni hadezeovci, što ih je svojedobno pomeo sanaderovski detuđ-manizacijski termidor, ništa ne priželjkaju tako napeto i tako grčevito kao zvižduk novoga gospodara, tek uz uvjet da im taj zvižduk donosi pune jasle, i da one zadnje lunatike što još misle da bi Zdravko Tomac i njemu slični imali biti putokazom hrvatske budućnosti, uzmognu i dalje uvjeravati kako se tobože žrtvuju u interesu nacije, a ne u interesu svojih sitnih, mizernih ambicija što su vrijedne tek prijezira.

Očekivati, dakle, da će tzv. državotvorna tzv. desnica ikad išta naučiti iz svih ovih tužnih (dvo)desetljetnih epizoda, obilježenih kojekakvim koalicijama i ridikuloznim stožerima koje su *gazde* preko noći odbacili kao prljave krpe (i opet će, kad god im to ustreba!), a onda nekakvim samozvanim pokretima, potpuno je nerealno: radi se o strukturama koje su potpuno irelevantne upravo zato što su intelektualno i politički nedorasle, što znači da na hrvatskome političkom nebu nikad nisu ništa značile niti će kad značiti, jer su u svakom pogledu sterilne i nesposobne.

One nisu gurnute na marginu – kako same sebi tepaju – zato što ih mediji ignoriraju ili zato što ih birači «ne razumiju», nego su nastale kao efemerna pojava, kao izraslina koja mlako svjedoči o grčevima nacionalnog organizma i njegovu neuspjelom nastojanju da ponudi toliko potrebnu valjanu alternativu. Njihova nesposobnost da na predstojećim izborima, koji nesumnjivo spadaju u dramatično važne prijelomnice našega narodnog života, nastupe pod zajedničkim barjakom i na udruženoj listini, jasnije od ičega svjedoči da tu stranicu naše povijesti treba što prije zatvoriti. Pa i više od toga: zaboraviti, u skladu s naravnom težnjom svakog bića da što prije zaboravi vlastitu sramotu...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

JOSIP BOLJKOVAC: ZLOČIN I – OBRANA	4
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
HRVATSKI MUSLIMANI: BILO JE SUTRA	6
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
PROŠLOST ZA BUDUĆNOST?	7
<i>Dr. sc. Zlatko HASANBEGOVIĆ</i>	
RAĐANJE EUROPE (XIV.)	11
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (VIII.)	15
<i>Mladen KALDANA</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	20
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIĆ-SOJČIĆ</i>	
RAZMIŠLJANJA O STARENJU I STAROSTI (13)	20
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
POSTAVLJENI SPOMENICI ŽRTVAMA PARTIZANSKOG POKOLJA U GRAČANIMA	22
<i>Domagoj NOVOSEL, prof.</i>	
OTPOR HRVATSKE MLADEŽI U DUBROVNIKU 1944. - 1947.	23
<i>Dr. Augustin FRANIĆ</i>	
STEPINAC (Istinita priča)	25
<i>Ivo SOLJAČIĆ</i>	
CRVENI GRM – LJUBUŠKI: SVJEDOČANSTVO DVOJICE SUMJEŠTANA S BLEIBURGA	27
<i>Zelimir CRNOGORAC & Mate TADIĆ</i>	
HASIČKO PROLJEĆE 1976. GODINE	30
<i>Mato KRAJINOVIĆ</i>	
MILAN DRAŽIĆ (1923.-1945.): ZABILJEŽIMO MU IME!	33
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
FRA BERTO DRAGIČEVIĆ – ŽUPNIK U SUTINI	34
<i>Domagoj TOMAS, prof.</i>	
ZLOČINI BATALJUNA „JOSIP JURČEVIĆ“ U VRGORCU 15. LIPNJA 1942. (III.)	37
<i>Blanka MATKOVIĆ, dipl. povjesničar i dipl. novinar</i>	
LIŠAVANJE SLOBODE I PRISILNI RAD U HRVATSKOM/JUGOSLAVENSKOM ZAKONODAVSTVU 1945. – 1951. (I.)	41
<i>dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
IN DIESER AUSGABE	47
IN THIS ISSUE	48

VERBA VOLANT...

OČEVI, DJECA I ROĐACI KOMUNIZMA

«Nekako mi je žao mog nekadašnjeg suseda iz Karlovca **Jože Boljkovca**. Sve nas klinice iz Klobučareve ulice ponekad je vodio u SUP-ovo lovište na Kordunu, da gledamo kako partijski i policijski funkcioneri love zečeve i fazane. Sada su policijski dečki sa fantomkama došli njemu u kuću i ulovili ga. U 91. godini. Šta je njegov hrvatski greh? To što mu se sin nekada zvao **Jugoslav** (promenio je ime), a kćerka se zove **Tanja**? To što je Joža svojevremeno, uz saglasnost **Tuđmana**, pustio **Arkana** iz zagrebačkog zatvora? To što je partizanski prvoborac i što je pre nekoliko godina bio na srpskoj izbornoj listi? Ili to što se pre nekoliko godina odmetnuo od HDZ-a?»

(**Miroslav Lazanski**, «Napred u prošlost», *Politika, politika.online*, 12. XI. 2011., srp.)

*

NA TRAGU «JEDNOPARTIJSKE DEMOKRACIJE»

«U danim bi okolnostima bilo prezahjevno tvrditi da smo još u potpunom stanju poricanja komunističkih zločina. No, jedan moćan lobi sada inzistira da su komunistički zločini ekscesi te da je suočavanje s tim zločinima također ekscesna pojava. Tako gospodin **Ratko Maričić**, predsjednik SAB-a, ne trepnuvši okom, mirno tvrdi da je i za sve vrijeme »jednopartijske demokracije«, što je njegova šifra za komunističku diktaturu, bilo moguće istraživati i procesuirati pojedinačne partizanske ekscese, samo se nitko takvog posla nije latio. Prema tome, nešto nije u redu sa sadašnjim istražiteljima. Oni traže mrlju u savršeno satkanoj haljini antifašizma. Tako se još jednom nudi velika prevara.

Zločini nisu ekscesni nusproizvodi komunističkog pokreta. Oni su njegova bit i suština. Ali kad to kažete, onda doslovno dovodite u pitanje miran život generacija ondašnje diktature. Dovodite u pitanje legitimitet ondašnjeg poretka. To nikome ne odgovara. Odgovara li Crkvi kad govorimo da se sporazumijeva s nelegitimnom vlašću? Tek onda kad shvatimo da je komunistička vlast bila nelegitimna te da se i s nelegitimnom vlašću pokatkad mora živjeti, stvari postavljamo na pravo

mjesto - na razinu osobne odgovornosti. Zar nije moguće reći ne zločinu, čak ako ste pripadnik Ozne? Zar nije moguće odbiti sudjelovati u pokolju, čak ako ste pripadnik UNS-a? To je pravo sučeljavanje s prošlošću koje ideolozima ne odgovara. Oni bi svoj crno-bijeli svijet u kojima su neki uvijek crni, a neki uvijek bijeli. Ovisno o motrištu.»

(**Dr. Ivo Banac**, «Hrvatski nacionalni identitet se postupno detuđmanizira», *Vjesnik*, www.vjesnik.hr, 5. XI. 2011.)

*

AKŠAM-ŠULE I VELIKI ČAS ISTORIJE

«Mi koji nikada nismo bili komunisti, komunistima priznajemo jednu stvar: digli su ustanak na prostoru ex Jugoslavije. Oni su bili ti koji su na čelu sa **Titom** predvodili antifašistički ustanak. U Istri do 43 komunista, među hrvatskim življem gotovo da i nije bilo (bilo ih je među Talijanima, nešto malo među Slovincima koji su gravitirali Trstu, ali među Hrvatima u Istri komunista nije bilo, osim ako izuzmemo istarsku emigraciju). I po tome je partizanski pokret u Istri autentičan, svoj, bitno drugačiji nego bilo koji u Hrvatskoj, tj. ex. Jugoslaviji, što ne znači da ti pokreti nisu jednako vrijedni i jednako autentični. Ništa u svijetu Hrvatsku ne može više afirmirati od antifašizma i Josipa Broza Tita. Kada **Jadranka Kosor** odlazi put Egipta, i 30 dana do pada **Mubarak**, Egipćanima nudi gradnju pruge Rijeka – Zagreb, to pokazuje svu jad i bijedu hrvatske diplomacije, a kada je Tito odlazio put Egipta na Asuanskoj bi brani zaposlio pola jugoslavenske operative.

Tito, točno bio je komunista, možda i boljševik, „egzekutor“ (reći će neki) ali, njegov je partizanski pokret na tlu ex. Jugoslavije držao 500.000, što njemačkih što talijanskih vojnika, a sa domaćim izdajnicima ta brojka penjala se na 1 mil. vojnika. Da li bi tih milijun vojnika promjenilo tok povijesti da su bili angažirani na borbama oko Staljingrada ili u Normandiji. Ne bi. Ali bi u sukobu sa tih milijun ljudi stradalo više stotina tisuća savezničkih vojnika. To se ne zaboravlja. To se u Europi sazdanjo na tekovinama pobjede nad nacistima ne prešućuje. Hrvatska je jedina zemlja koja zbog činjenice da je

među HDZ-ovim precima gro ratnih kolaboracionista, to ne priznaje. **Čičak** je otišao najdalje: „neka Hrvatska odmah propadne ako ju je **Manolić** stvarao“. Sačuvaj nas, Bože, robijaša. Sačuvaj nas, Bože, Hrvatske ako bi Hrvatska trebala biti država samo po njihovoj mjeri. Tuđmanova zamisao o miješanju kostiju ustaša i partizana, i to u Jasenovcu mila je majka prema ovoj izbornoj nakani J. Kosor i **T. Karamarka**. Trebalo bi posjetiti muzej holokausta u Washingtonu i pogledati savezničke zastave i svakome bi bilo jasno da ovo iskapanje grobišta, pardon, liječenje Karamarkove nesanice, je direktno povezano sa pokušajem homogenizacije HDZ-ova biračkog korpusa i otvorenog cijepanja hrvatske nacije.

Znači, Hrvatska je imala najrašireniji partizanski pokret u Europi (u ex Jugoslaviji Hrvatska je imala najviše narodnih heroja, najviše „spomeničara 41“, najviše žrtava na Sutjesci i Neretvi, najviše od NOB-a dobila: Istru, Rijeku, Zadar... otoke), a opet nigdje nema isključivije vlasti do NOB-a doli u Hrvatskoj. Tuđman je bio partizanski general, Manolić „glavni tamničar“, reče **Banac**, **Boljkovac** komandant OZNE... pola Vlade iz 90-tih bili su Udbaši... i što se zbiva 2011. godine? Dobro, nećemo o Karamarkovoj nesanici, ali bez Jadranke Kosor (polaznici Kumrovačke škole) i **Vladimira Šeks**a ova politička perverzija da se sudi Manoliću i Boljkovcu ne bi bila moguća. Točno, svaki zločin treba suditi, poglavito ratni zločin, ali ovima (oko HDZ-a, Banca, Čička...) namjera je suditi povijesnoj istini. Da netko u Hrvatskoj kaže: trebalo je zbog Herceg Bosne suditi **Gojku Šušku** i Jadranka Kosor i Vladimir Šeks digli bi se na zadnje noge, ali oni su ti koji traže progon Manolića i Boljkovca.»

(**Damir Kajin**, «Kontrarevolucionari bi sudili antifašizmu bez da osude Bebića», *dnevno.hr*, 17. II. 2011.)

*

ALI SVJEDOK MESIĆ NIJE GNJIDA...

«Za mene je gnjida od čovjeka partizan koji bi svjedočio protiv Boljkovca.»

(**Ivan Fumić**, bivši vojni sudac JNA i bivši predsjednik tzv. SAB-a, *Jutarnji list*, br. 4781/XIV, 5. XI. 2011.)

KRIST TJERA TRGOVCE IZ HRAMA

Svi smo svjedoci da se posljednjih godina (pa i desetljeća) množe situacije u kojima glas katoličke hijerarhije ostaje bez pravog odjeka u narodu koji se većinom priznaje katoličkim. Cinici bi mogli kazati da je najgora usluga koja se nekom kandidatu može učiniti ta, da se za nj založe crkveni ljudi, jer je to najsigurniji put u – poraz. Razlog je to da se o uzrocima zamisli i taj narod i ta hijerarhija, koja u mnogim političkim pitanjima, nažalost, skoro nepogrešivo griješi (sjetimo se samo neukusnog podilaženja Sanaderu i današnjega neshvatljivog i nekritičnog zagovaranje pristupa EU koja se naočigled svijeta raspada).

Među uzroke tog lutanja nemalog dijela naših crkvenih ljudi, bojim se, spada ono što upravo paradigmatski ilustrira toranj zagrebačke katedrale okovan reklamama trgovacačkih društava, bankomat u zidu kompleksa zagrebačkog svetišta Svetе Mati Slobode i desetci sličnih tužnih primjera diljem Hrvatske. Manje je pritom važno da trgovacačka društva što se reklamiraju s katedralnog zvonika podjednako sponziriraju i neke pothvate što bi se teško (zapravo: nikako) pomirili s katoličkim moralnim i društvenim naukom, ili to da je upravo neka nedužna politička manifestacija u društvenim prostorijama jarunskoga svetišta dovela do zabrane svakog oblika političkih manifestacija u crkvenim prostorima. (Bila je to odluka koju je valjalo pozdraviti, kad ju ne bi potkapao taj nesretni bankomat, koji ni u kojem slučaju ne može po definiciji biti moralniji od promicanja legalnih političkih ciljeva!)

I na te je napasti i slabosti odgovor ponudilo Sveti Pismo: «*Bijaše blizu židovska Pasha, te Isus uziđe u Jeruzalem. I nađe u hramu prodavače volo-*

va, ovaca i golubova i mjenjače novca gdje tamo sjede. Napravi bić od užeta te ih sve istjera iz hrama, skupa s ovcama i volovima. Mjenjačima prosu novac i stolove isprevrta. A prodavačima golubova reče: 'Nosite to odavde! Ne pratite od kuće Oca moga prodavaonicu!' Njegovi se učenici sjetiše da stoji pisano: 'Revnost me za kuću tvoju izjeda'» (Iv, 2:13-15)

Ne bi se reklo da je evanđelist podcenjivao važnost i ljepotu same zgrade, nego je očito htio kazati i ovo: nije Krist

dopustio trgovinu u Hramu bez obzira na to što su trgovci i mjenjači novca plaćali namete i tako sponzoririli održavanje hramske zgrade. Jer, kao što snaga Hrama nije počivala u impresivnim kamenim kockama nego u duhu kojim je građevina zračila, tako ni Kristova snaga ne izvire iz golih zidina podignutih u njegovu čast. I kad bi se u njegovo ime manje trgovalo, i kad bi – mažuranićevski kazano – *pastijer*, što kaže inom, i sam svojim potvrđivao činom, bilo bi – nema sumnje – lakše i Crkvi i narodu Božjem... (T. J.)

JOSIP BOLJKOVAC: ZLOČIN I – OBRANA

Događaj koji naciji u znatnoj mjeri podižu razinu adrenalina, istodobno su početkom studenoga preplavili medijski, politički i društveni život naše zemlje. To su: početak suđenja bivšem premijeru **Ivi Sanaderu**, objava pokretanje istrage protiv HDZ-a zbog navodnih crnih fondova, uhićenje ostarjelog partizana i oznaša **Josipa Boljkovca** zbog ratnog zločina nad civilima u svibnju mjesecu 1945. u okolini Duge Rese, zatim suđenje u aferi „Podravka“ kao i neke druga „sitnija“ otkrića.

Kada bi, uvjetno rečeno, Hrvatska bila normalna zemlja, izostao bi sveopći „narodni“ adrenalin, jer bi se svi ti događaji reducirali na razinu institucija koje se bave takovim poslovima. No, kod nas, zbog tragičnog nasljeda, jedan te isti događaj nije za sve ljudе – isti. Polarizacija i sukobi proizlaze iz osjećaja nepravde i laži. Uzmimo za primjer aktualan *slučaj Boljkovac*. Već od završetka Domovinskog rata potaknut je od određenog broja ljudi i institucija javni zahtjev o donošenju zakona o lustraciji i procesuiranju komunističkih zločina, odnosno ljudi koji su osobno ili zapovjedno odgovorni za te zločine. Zahtjev je temeljen na svim odlukama demokratskog svijeta o nezastarijevanju ratnih zločina. I sada, nakon toliko godina neuspješne borbe, konačno tinjuće svjetlo pravde u mračnom tunelu. Uhićuje se J. Boljkovac zbog osnovne sumnje za ratni zločin na civilima itd. itd.

I, što se događa? Zaštitnici i apologeti tzv. jugoslavenskog odnosno hrvatskog antifašizma dižu se „na sve četiri“ u obrani Boljkovca. Odyjetnik J. Boljkovca, usput rečeno sin Boljkovčeva druga „po struci“ iz 1945. godine, javno prijeti tužbom protiv Hrvatske europskim institucijama „zbog sramotnog, nezakonitog i brutalnog hapšenja starca“. Nema ni spomena zakona o nezastarijevanju ratnih zločina. Crveni mediji u tu svrhu smjesta hrle za komentar „moralnoj vertikali“ hrvatskog antifašizma **Stjepanu Mesicu**, kao i medijskom apologetu komunis-

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

tičkog antifašizma, notornom **Slavku Goldsteinu**.

Ujedinjeni u hajci na institucije pravne države kvalificiraju to uhićenje kao „očajnički čin HDZ“, kako se izrazio davnašnji favorit Partije, sad «Europljani» **Damir Grubiša**, kao jedan od brojnih članova Boljkovčeve braniteljske falange. Taj izljev zaštite, humanosti i plemenitosti is-

Josip Boljkovac: "Petraka likvidirati!"

kazan prema Boljkovcu mogao bi, uvjetno rečeno, biti i prihvaćen kad bi drugovi u svrhu ravnoteže izrazili bar čuđenje zbog, primjerice, podizanja opstužnice protiv vodeće političke hrvatske stranke uoči parlamentarnih izbora, ili brzopotezno suđenje bivšem premijeru Ivi Sanaderu. No, za razliku od Boljkovca, Sanader i HDZ nisu predmet njihovih ocjena, nego čak – presuda.

Kao što rekoh, uhićenje J. Boljkovca kulminiralo je tako javnim gnjevom mnogih zaštitnika tzv. hrvatskog antifašizma, a posebice intelektualne perjanice zašti-

tarskog korpusa S. Goldsteina. Dotičnom gospodinu **Ninoslav Pavić i Davor Butković** bez problema ustupaju „polu svojih izdanja“, kako bi obranio Boljkovčevu „nevinost“, afirmirao **Titov antifašizam** i upozorio na „realan put rehabilitacije ustašta u Hrvatskoj, ukoliko se bude negirala istina o Jasenovcu“. Očito je da je Goldstein zarobljenik mita o Jasenovcu, jer negdje duboko u svojoj podsvijesti osjeća nepremostivu razliku između od njega i njemu sličnih stiliziranog Jasenovca i onoga drugog – stvarnog Jasenovca.

Ja sam se osvrnuo na Goldsteinov „antifašizam“ u srpanjskom dvobroju *Političkog zatvorenika*, pa nema smisla da neke stvari ponavljam. Ja Goldsteinov antifašizam interpretiram činjenično, a ne goldsteinovski „znanstveno“, na način u kojem je Staljin za nj i zločinac i veliki *antifašist*, i gdje je Tito, uza sve po njemu eventualne „pogreške“ veliki državnik, koji je na koncu „stvorio i temelje“ za današnju Hrvatsku. Goldstein se grozi „nacionalističke“ teze da su svi zločini isti, pa tako po njemu nisu isti Bleiburg i Jasenovac. Ako bih se u bilo čemu složio s Goldsteinom, onda bih se u tome složio. Jasenovac je bez dvojbe zločin, ali ne Jasenovac kakvog su stilizirali Goldstein i jugoslavenski komunisti, nego Jasenovac koji bez ideološke strasti trebaju obraditi povjesničari nove generacije. Oni bi trebali odgovoriti na mnoge sumnje, počevši od broja žrtava pa sve do imena žrtava, pa čak do pitanja gdje su kosti tih žrtava?

Hrvatska i Slovenija, pa i cijele bivše države, prepune su masovnih grobnica i leševa u njima povezanih žicom. Dakle, grobnički istih ili sličnih kao što je ova „Boljkovčeva“, iz Duge Rese. Nisu svi zločini isti, grmi u „Jutarnjem“ Goldstein.

Stvarno nisu.

Fašističko, nacionalsocijalistički, kao i ustaški zločini učinjeni su u ratu, a jugoslavenski komunistički ne samo u ratu, nego i u – miru. U tome je temeljna razlika. Fašizam i nacizam stasali su na osva-

HDPZ-ŽK: BRZOJAVI SUĆUTI ZBOG UHIĆENJA JOSIPA BOLJKOVCA!

jačkoj pobudi i podčinjavanju drugih naroda. U tom smislu uspostavili su rasnu teoriju temeljem koje su ostvarivali svoje osvajačke i genocidne namjene. Ustaški pokret temeljio se prvenstveno na želji stvaranja NDH, kao oslobođenja od jugoslavenske tamnica. To je i bila neupitna volja hrvatskoga naroda, ali je u danim nesretnim okolnostima počinjen zločin. Prema tome NDH nije u genezi bila zločinačka tvorevina, nego izraz težnje hrvatskoga naroda za samostalnom državom, ali je to i država u kojoj se je u tim tragičnim okolnostima zaista dogodio zločin.

Komunistički poredak i pripadajući mu zločini, kako kod nas, tako i u svijetu, imaju drugačiju genezu. On je stasao na povijesnoj prevari o pravednom i besklasnom društvu u kome neće biti podčinjenih i izrabljivanih. Kao takav, naišao je na plodno tlo diljem svijeta. Rezultat je poznat: oko sto dvadeset milijuna ubijenih, koncentracijski logori, glad, bijeda, teror i totalno propadanje gospodarstva. Taj sustav, to zlo komunisti nisu činili primarno drugim narodima, nego u prvom redu vlastitome.

Nisu svi zločini isti.

Slažem se s naslovom Goldsteinova teksta objavljenog u „Jutarnjem“ 5. studenog ove godine. Zločin komunizma, kako rekoh, ostvaren je na premisi pravde i plemenitosti, i baš zbog toga neusporedivo je zločudniji i brutalniji od fašističkog zločina.

Zato se, gospodine Goldstein, nemojte truditi. Teško ćete uza svu svoju umješnost dokazati da je i tzv. Narodnooslobodilačka borba bila istinski antifašistički pokret, a ne komunistička revolucija. Pobjija vas tisuće činjenica. Pobjija vas npr. i podatak koji sam naveo u srpanjskom broju *Političkog zatvorenika*, da je do travnja 1942. npr. NOF Slovenije ubila 1200 svojih Slovenaca i samo dvojicu „fašista“ (talijanskih vojnika). Je li to NOB ili pljačkaško-komunistička revolucija?

Vaša tzv. znanstvena ekshibicija je bezuspješan pokušaj revizije povijesne istine. Istina je u pamćenju još živih ljudi, činjenicama, dokumentima i posebno dokazima koji doslovce vire iz svakog pedlja zemlje u obliku kostura povezanih žicom. Na takvim dokazima temelji se i rješenje o provedbi istrage protiv Josipa Boljkovca.

Otkako se **Josip Manolić** povukao iz aktivne politike, pa ugledni članovi vodstva tzv. Hrvatskog društva političkih zatvorenika-žrtava komunizma (HDPZ-ŽK) više ne mogu nastupati na njegovoj izbornoj listi, činilo se da je ta skupina prestala postojati. Stanovitu dvojbu budili su glasi što su prodrli u javnost, da je nedavno održala «kongres» u jednom od parkiranih automobila što je svojedobno uvezen u Hrvatsku uz carinske i porezne povlastice. Zbog zamagljenih vjetrobranskih stakala nije bilo sasvim jasno, je li na «kongresu» sudjelovalo samo četiri ili je udjela u njegovu «radu» uzelo svih pet članova HDPZ-ŽK. Onaj šesti nalazi se na liječenju u zgradi okruženoj kestenovima.

No, prevariše se zluradnici, napose «ratni gubitnici»!

Da HDPZ-ŽK itekako postoji, svjedoče tisuće brzojava sućuti koje su «žrtvama komunizma» na Krešimirovu trgu prisjele posljednjih tjedana u povodu uhićenja **Josipa Boljkovca**, počasnog gosta na osnivačkoj skupštini te družine 1998. godine. Fotografije što smo ih tada objavili, na kojima je drug Boljkovac u prvom redu, odmah do predsjedništva (članovi koga su jednoga hladnog 28. novembra slavili sutrašnji rođendan Republike, a potom će dati i Manolićeva izbornog aduta), vrijedi objaviti i danas. A ganuto brzojavima potpore i sućuti, vodstvo HDPZ-ŽK priprema, navodno, žestok obračun s *ratnim gubitnicima* i drugim ratnim i poratnim *gnjidama* što ih je valjalo potamaniti, baš kao što je to industrijski radila firma *Joža, Joža, Joža i drugovi* s ograničenom odgovornošću. Slično se sličnomu raduje, slično za sličnim žali. (Z. T.)

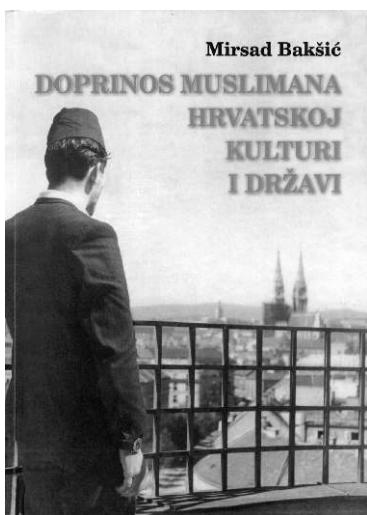
Slično se sličnom raduje: drug Boljkovac kao počasnji gost na osnivačkoj skupštini tzv. HDPZ-ŽK (1998.)

Perjanice "žrtava komunizma" našle su se i na Manolićevu izbornoj listi!

HRVATSKI MUSLIMANI: BILO JE SUTRA

Vjerujem da bismo i mi kao pojedinci i čitav naš narod bili sretniji kad bi predstavljanje ove knjige bilo zalog

budućnosti, a ne samo nostalgično prisjećanje na prošlost.

U saslušanju pred jugoslavenskim komunističkim istražiteljima u ožujku 1947. godine, jedan od likova iz knjige gospodina Bakšića koju danas predstavljamo, zadnji ministar vanjskih poslova hrvatske države nastale u doba Drugoga svjetskog rata, na optužbe da je bio ustaša, uzvratio je riječima:

«Moram priznati da je mene kao i mnogo mojih istomišljenika impresioniralo oduševljenje koje je vladalo u Hrvatskoj nakon proglašenja NDH. (...) Glavni motiv koji me je rukovodio da pristupim, odnosno kada sam pristupio ustaškom pokretu, bila je ideja hrvatske države. Na mene je dakle pri tome utjecala spoznaja o pravu hrvatskog naroda na svoju državu i drugi motivi me nisu pri tom rukovodili. (...) Ja sam vjerovao da nastojanje hrvatskog naroda za slobodom ne će bi-

ti zanijekano i da će to pravo na državu biti respektirano.»

Bio je Alajbegović previše inteligentan i preiskusan da ne bi znao kako ga čekaju vješala, ali – nije dao da se povijest izbriše, niti je u nju htio otići na koljenima, odričući se vlastitih idea.

Znao je za onu *kranjčevićevsku* pouku: ne umire se danom fizičke smrti, umire se onda kad se počne sumnjati u ideale, kad se pomirimo sa smrću idea.

Likovi opisani u ovoj knjizi pokazuju da je **Starčevićev** ideal Hrvata kao moderne viševjerske nacije bio moguć, i da je taj ideal uništilo jugoslavenstvo, taj najotrovniji korov na hrvatskoj narodnoj njivi. Tužni razvitak kojemu svjedočimo u posljednja dva desetljeća zapravo je izravni plod te otrovne

Ademaga Mešić

poznati hrvatski rodoljub i dobrovor u Bosni, odmah se je na početku rata javio kao dobrovoljac, te sam sakupio širom Bosne 2000 dobrovoljaca, koji i danas vrše s njim na čelu u pograničnom području Bosne vojnu službu. Nedavno ga je Njegovo Veličanstvo imenovalo poručnikom u privčvi. Ademaga poklanjao sav svoj časnički prihod fondu siročadi poginulih dobrovoljaca, koji je fond on kod Muslimanske banke u Tešnju osnovao i kao temelj položio 1000 kruna. (Ilustrovani list, 1915.)

Piše:

Tomislav JONJIĆ

biljke. On je 1918. i, u još drastičnijem obliku 1945. godine, presjekao i onemogućio prirodni razvitak, razvitak koji bi ovu vrijednu knjigu učinio suvišnom.

I zato danas, najčešće nesvesni da smo i jedni i drugi žrtve tuđinskog nasilja, mi, hrvatski katolici (ili šire: svi mi koji smo potekli iz kršćanskoga civilizacijskoga kruga) s mentalnom rezervom govorimo o hrvatskim muslimanima (pa nam je shvatljivo da je, primjerice, **Jakov Blažević** Hrvat, dok o hrvatstvu **Ademaga Mešića** dvojimo; dopuštamo da je Hrvat čak i **Goran Babić**, dok se **Alije Nametka** odričemo!), a istodobno se s druge, bošnjačke strane, sve one muslimane koji se osjećaju Hrvatima, smatra izdajicama.

Jedva je moguće i zamisliti težinu položaja one danas nevelike skupine koju jedni odbacuju, a drugi ne prihvataju; a jedva je moguće i zamisliti zorniji dokaz tragedije koju nam je jugoslavenstvo zauvijek namrlo.

Zato knjigu gospodina Mirsada Bakšića treba čitati, zato što ona podsjeća na neka bolja vremena, i zato što je ona spomenik ljudima koji su bili vrijedniji i bolji od nas...

(Tekst autorova izlaganje na predstavljanju knjige M. Bakšića *Doprinos muslimana hrvatskoj kulturi i državi*, održanom u prostorijama HKD Napredak u Zagrebu, 27. listopada 2011. godine.) •

Knjige mogu biti, među ostalim, i iskaz duha vremena, prevladavajućih shvaćanja i misli vodilja koje pokreću jedan narod i društvo u nekom vremenu i epohi.

Da se ovakva knjiga i pod ovakvim naslovom pojavila primjerice 1990., u toj nultoj godini velikih hrvatskih očekivanja, za nju bismo mogli reći da svjedoči o duhu toga vremena i o jednom narodnom raspoloženju koje je tada, barem u zametcima, spontano opstojalo i bez formalnih političko-nacionalnih ili stranačkih okvira. Danas, nažalost, ovakva knjiga ide protiv duha ovog našeg vremena, ali je to zapravo i njezina vrlina. Jer takva neumoljivo podsjeća, pa i upozorava, ne samo na naše propuštene prigode i zatajene vrjednote, već i na jedan nacionalni i državni put izvan kojeg stoji samo sunovrat i provalija. Oni u koje smo već bili potonuli 1993., a iz kojih smo privremeno izašli, ne vlastitim razumom te državničkom i političkom mudrošću, već nažalost tek nakon intervencije vanjskog tutora, vođenog svojim probitcima i ciljevima, tek ponekad i slučajno podudarnim s našima.

Ja bih zato i parafrizirao misao iz predgovora knjige kojom je autor označen čovjekom prošlosti i budućnosti, a najmanje sadašnjosti. To nažalost vrijedi i za onu hrvatsku političko-nacionalnu misao starčevićanske baštine, na čijoj su podlozi stasali pored autora i većina onih koji će prepoznati njezinu vrijednost i značenje.

O kojoj je prošlosti, sadašnjosti i budućnosti riječ?

Autor je u člancima, pisanim u različitim prigodama, uvek ukazivao i iznova oživljavao vezu između moderne hrvatske nacionalne misli suprotstavljenje jugoslavenskim tlapnjama i bosansko-hercegovačkim mus-

PROŠLOST ZA BUDUĆNOST?

(U povodu knjige Mirsada Bakšića: *Doprinos muslimana hrvatskoj kulturi i državi, Zagreb, 2011.*)

limana. To je bila hrvatska političko-nacionalna misao utemeljena po **Anti Starčeviću** te tumačena i nošena po njegovim autentičnim sljedbenicima u 20. stoljeću. To je bila misao viševjerske nacije u svojoj istinskoj nacionalnoj državi, dakako hrvatskoj, a ne nekoj drugoj, kao jedinom okviru za društvenu slobodu. To je bila nacionalna misao suprotstavljena vjerskom ekskluzivizmu i jugoslaven-

Piše:

Dr. sc. Zlatko HASANBEGOVIĆ

u podzemlje obiteljskih sjećanja. Oni su sastavni dio hrvatske kulture i političko-nacionalne predaje i baštine, na čijoj podlozi muslimani u hrvatskoj državi i narodu trebaju tražiti jednakovrijednost i priznanje, ne kao manjinski relikt već kao

Nadbiskup Stepinac, Džaferbeg Kulenović i Vladimir Mintas

skom rasnom mesijanizmu. Misao koja je u tako zamišljenoj hrvatskoj državi vidjela konačni okvir za razrješenje višestoljetne povijesne drame u kojoj su se sinovi istoga naroda, po svim objektivnim etničkim, etnografskim ili lingvističkim mjerilima, međusobno uništavali kao sredstvo i prediža tuđih imperijalističkih probitaka i ciljeva.

O privlačnoj snazi takve hrvatske nacionalne misli svjedoči i prvi poslijeosmanski bosanski muslimanski intelektualni naraštaj o čijim najistaknutijim prvacima čitamo i u ovoj knjizi. **Safvet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, Džemaludin Čaušević, Hakija Hadžić, Hamdija Kreševljaković, Ademaga Mešić, Džafer Kulenović, Alija Nametak** i ostali, a svi 1945. nakon tzv. oslobođenja stjerani

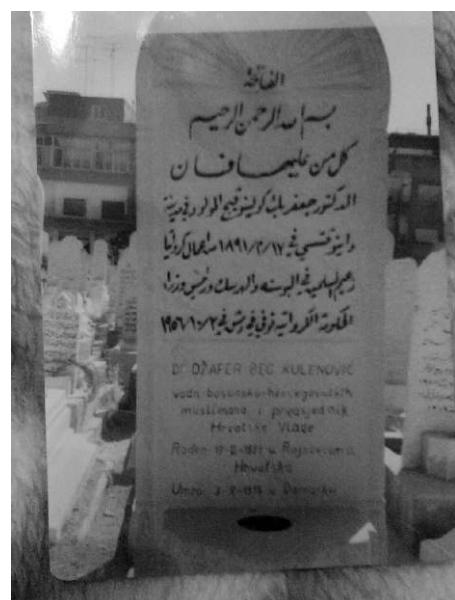
sastavni dio one većine koja je stvarala svaku hrvatsku državu, uključujući ovu suvremenu. To je bila misao vodilja **Bakšićeva** javnog rada pretočenog i u ovu knjigu. Oživjeti ovu baštinu, istrgnuti je iz zaborava te ponuditi našem naraštaju kao uporišnu točku identiteta bio je i smisao djelovanja njegove *Udruge dr. Safvet-beg Bašagić*.

Amputirati muslimansku sastavnici predkomunističke hrvatske nacionalne i građanske kulture ne znači samo lišiti muslimane u ovoj zemlji identitetskog uporišta, već i autentičnu hrvatsku kulturno-nacionalnu baštinu učiniti torzom bez vitalnih dijelova.

Toliko o prošlosti koja se može i treba vrednovati i u suodnosu sa sadašnjosti.

Dakle, istina je, autor ove knjige, kao i mi njegovi suvјernici koji su slijedili dijelom ili u cijelosti političko-nacionalni smjer kojem je pripadao, uistinu ne pripadaju ovoj našoj sadašnjosti, a koja je zapravo još uvijek dio nedovršene prošlosti začete 1990. godine. Ustrajavati na misli i političko-nacionalnim konceptcijama istaknutih muslimanskih dionika hrvatske prošlosti, značilo je preuzeti ulogu usamljenika ostraciranih iz vlastite zajednice u kojoj su prevladali zagovornici suprostavljenih konceptcija, ali i biti neprihvачen od onih koji su u muslimanskoj sastavni hrvatske kulture i političko-nacionalnih misli vidjeli samo nepotreban teret u ostvarenju novih i na nekim drugim temeljima postavljenih hrvatskih ciljeva.

U takvoj povjesnoj situaciji, koja i dalje traje, biti musliman hrvatskog nacionalnog osvjeđočenja znači preuzeti ulogu fantasta i usamljenika iza ili ispred svoga vremena, te svjedočiti o tome bez obzira na posljedice, ili se povući i rezignirati, te se lišiti utjecaja na budućnost. Autor ove knjige je svjedočio i javno djelovao u najboljoj vjeri te branio čast islama i muslimana od svih nasrtaja i udaraca ne samo od tradicionalnih neprijatelja, već i s neočekivanih mjestra, od onih koji se predstavljaju zaštitnicima i čuvarima

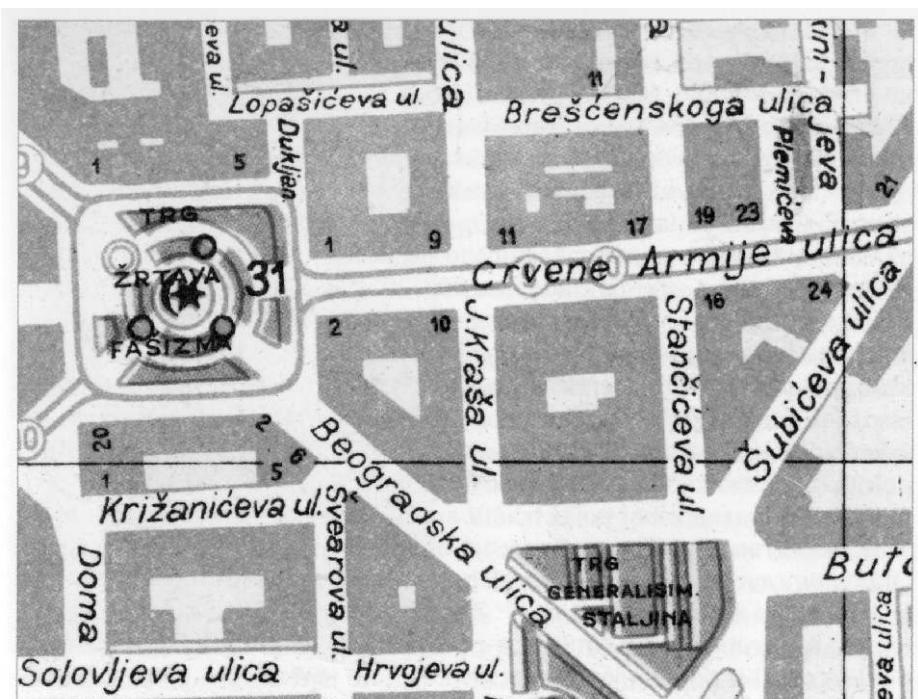
Kulenovićev grob u Damasku

hrvatskih nacionalnih probitaka. Mirsad Bakšić je izvršio svoju islamsku dužnost i svoje nacionalno *deržanstvo* i kada je donkihotovski podsjećao da su muslimani u ovoj zemlji, bez obzira na nacionalno određenje, ne tzv. lojalna manjina već sastavni dio zaslужne većine koja je svoju volju potvrdila i na referendumu za nezavisnost, kao i sudjelovanjem u Domovinskoj ratu, ne preko pojedinaca vođenih osobnim odabirom, već kao zajednica, uključujući i poginule pripadnike Hrvatske vojske čiji je broj višestruko veći od udjela u ukupnom broju pučanstva.

U vezi Bakšićeva javnog djelovanja još jedna natuknica. Cijelo jedno poglavlje ove knjige svjedoči o još jednoj dimenziji njegova javnog napora, utemeljenog u vjerskoj solidarnosti, ali i nacionalnom načelu, a to je uporno podsjećanje na mučeništvo palestinskog naroda kao metaforu nepravde u današnjem svijetu. Naroda kojeg je beskrupulozni neprijatelj osudio na biološko uništenje uz prešutnu potporu svjetskih središta moći i samoproglašenih misionara demokracije i ljudskih prava. To je ne samo znak njegova osjećaja za pravo i pravdu koja je pogažena u okupiranoj Palestini, već i čin izrazite građanske i ludske hrabrosti.

I, pri kraju, nešto o sadašnjosti gledom na budućnost, s obzirom na misao s početka o autoru kao čovjeku prošlosti i budućnosti. Podsjetio bih da ova knjiga može biti i poticaj za razmišljanje, ali i poziv na raspravu o izazovima budućnosti o kojima nažalost ne raspravljamo ili ih nismo niti svjesni. Neumoljive činjenice našeg vremena su sljedeće: nacionalna rezignacija i osjećaj besmislenosti i besperspektivnosti, sustavno medijsko potkopavanje samoga smisla hrvatske države u čijim je temeljima vojna pobjeda 1995., te stvarnost da je jedan hrvatski naraštaj ipak očuvalo državu koja kao ranije nije nestala zbog spleta nepovoljnih međunarodnih okolnosti.

Ipak, nad hrvatskom pobjedom 1995. nadvila se do današnjeg dana sjena Bosne i Hercegovine i tamošnjega nepovoljnog političko-nacionalnog i državno-pravnog razvitka. To je živa rana i tabu o kojem hrvatske intelektualne elite sustavno izbjegavaju govoriti. Riječ je o sjeni i nacionalom porazu iz koje god vizure gledali na to pitanje. Bili apologeti ili kritičari **Tuđmanove politike**, bili starčevićanski

Zagrebačka džamija je srušena kad su ulice oko nje nazvane po Beogradu, generalisimu Staljinu, Crvenoj armiji i sl.

„fantasti“ ili „realisti“, bili za ovaj ili onaj entitet u Bosni i Hercegovini, bili protiv entiteta, gledali na to očima hrvatske muslimanske predaje, gledali na to bošnjačkim očima iz Zagreba ili Sarajeva. Zlo međusobnog uništenja iz 1993., uzroci, povodi, mentaliteti, opravdani ili neopravdani razlozi koji su do toga doveli, samo su se pritajili, nisu nestali, već su se i produbili.

Odgovorni i dobromanjerni sa svih strana uglavnom šute i izbjegavaju raspravu o ovoj najbolnjoj činjenici iz naše sadašnjosti, ali i budućnosti. Dok mi šutimo i rezigniramo, te s bolom u srcu i nevjericom bespomoćno motrimo svakodnevnu provalu mržnje i ludosti koja truje onaj dio Bosne i Hercegovine u koji su nas stjerali naši neprijatelji, dotele perfidni manipulatori, luđaci i bolesnici pripremaju teren za konačno međusobno uništenje u budućnosti. Zato neka ova knjiga bude poticaj za otvorenu raspravu dobromanjernih i upućenih za pronalaženje putova pomirbe i dogovora, te novi bošnjačko-hrvatski, hrvatsko-bošnjački i katoličko-muslimanski, muslimansko-katolički dogovor bez kojeg, kao što nas je povijest poučila, nema izlaska iz tunela.

Između iluzije o restauraciji prošlosti u obliku bilo koje romantičarske fantazije, te međusobnog uništenja, postoji sredina za koju se vrijedi boriti.

Poučak glasi: Bošnjaci niti jedan svoj zakoniti političko-nacionalni cilj vezan uz opstanak bosansko-hercegovačke države i odnos prema onome što se naziva Republika Srpska, u budućnosti ne mogu ostvariti bez dogovora i suradnje s Hrvatskom i Hrvatima. Izostanak toga dogovora je stanje kojem smo svjedoci. Hrvati u Bosni i Hercegovini sve svoje zakonite težnje mogu ostvariti samo u dogovoru s Bošnjacima, pa proglašavati aktualne banjolučke satrapske tobožnjim prijateljima i zaštitnicima, iluzija je i zabluda koja će se skupo plačati.

Kao zaključak neka posluži jedna misao iz Bakšićeve knjige:

„Ukazujem na potrebu punog poštivanja katolika prema muslimanima i recipročno. Uporno i dosljedno ističem prijetnje, smutnje i opasnosti od neizlijječene velikosrpske nezajažljive agresivnosti i posezanja za tuđim, koja u posljednje vrijeme ponovno pokazuju svoje nakazno lice. Pozivam na zajedništvo katolika i muslimana, Hrvata i Bošnjaka, tražim uklanjanje od trećih posijanih predrasuda i ukazujem da je naše zajedništvo, jedino jamstvo za sigurnu budućnost, ovdje i u Bosni i Hercegovini.“

(Autorovo izlaganje na predstavljanju knjige M. Bakšića *Doprinos muslimanskoj hrvatskoj kulturi i državi*, održanom u prostorijama HKD Napredak u Zagrebu, 27. listopada 2011. godine.)•

«FASCINANTNI PODATCI» O HRVATSKOMU DRŽAVNOM KAZALIŠTU U SARAJEVU (1941.-1945.)

Kad je prije nekoliko godina splitski *Feral Tribune* (god. 21/2004., br. 1004, Split, 17. 12. 2004., str. 42.-43.) objavio razgovor s Josipom Bobijem Marotti-

IZ POKRISTA U KAZALIŠTE

Zaista su fascinanti podaci koje smo pronašli u arhivu sarajevskog Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti, a koji su vezani za rad Narodnog pozorišta Sarajevo u periodu od juna 1941. do marta 1945. godine, u tadašnjem Hrvatskom državnom kazalištu, kako ga je „prekrstila“ NDH, u to, nepune četiri godine premjerno su izvedene čak devedeset i četiri predstave!

Hrvatsko pozorište Sarajevo - Hrvatsko državno kazalište Sarajevo, 1942. godina

POZORIŠNI ŽIVOT SARAJEVA ZA VRIJEME NDH

Amina Abdićević: "Na osnovu sačuvane dokumentacije, možemo zaključiti da je repertoar sarajevskog Narodnog pozorišta u periodu 1941. - 1945. bio na zavidnom nivou"

DINO ĐAŽRAMOVIĆ
Foto: ISTORIJSKI ARHIV SARAJEVA, iz monografije o Avdu Oženoviću i Selimoviću
Učinkovite je Stu državna scena u Narodnom pozorištu Sarajevske Republike u Sarajevu u vremenu 1941. godine. U vremenu joj Ne veli narodnog

TELEGRAM DATED: 22.10.2010.

jem, u kome je taj hrvatski glumac slovenskoga podrijetla potvrdio da naklanjanja o ustaškoj isključivosti i brutalnosti intendanta zagrebačkoga Hrvatskoga državnoga kazališta **prof. Dušana Žanka**, kakve je širio i širi, primjerice, **Slobodan Šnajder** u svome *Hrvatskom Faustu*, nisu

ništa doli najobičnije klevete, nije bilo realno očekivati da će se Šnajder ispričati. Ispriku mogu uputiti samo pristojni ljudi, a Šnajder u te očito ne spada. Nije njegova tankočutna literarna, folksdjočersku dušicu ganulo ni slično svjedočenje **Vladimira Gerića**, objavljeno lani u Matičini *Vijencu* (god. 18/2010., br. 430-431, Zagreb, 9. rujna 2010., str. 3.-4.).

Od kleveta se u Hrvatskoj oduvijek dobro živjelo. Napose ako se usput prisazalo na tzv. antifašizam. A naše «antifašiste» ne će obveseliti ni najnovije istraživanja kazališnog života u Sarajevu u doba Nezavisne Države Hrvatske.

Hrvatsko državno kazalište – kako o istraživanjima **Amine Abdićević** piše sarajevska *Slobodna Bosna* u br. 781/XVII od 27. listopada 2011. godine – punom je parom djelovalo tijekom sve četiri ratne godine, i to «na zavidnom nivou». Prvu predstavu, komad *Na Božjem putu* intendanta **Ahmeda Muradbegovića**, kazalište je u novoj državi odigralo 13. lipnja 1941., a zadnja je priredba održana 5. travnja 1945., dan prije ulaska Jugoslavenske armije u Sarajevo: tada je prikazana vrlo popularna komedija *Porodica Blo*, koju su napisale dvije srpske autorice: **Olga Marković** i tada najpoznatija srpska glumica **Ljubinka Bobić**, rođena 1897. u Kruševcu. Za nepune četiri godine, u HDK Sarajevo premjerno su izve-

dene čak 94 predstave. Samo u jednoj sezoni (1942./43.) održano je čak 28 premjera, što je inače – kaže sarajevski tjednik – četverogodišnja «norma» modernoga Narodnog pozorišta Sarajevo.

A da je Muradbegović nakon «oslobodenja» počašćen tamnicom, suvišno je i govoriti, zar ne? Jer, čime se «oslobodenje» bolje obilježava nego – tamnicom? (C. D.)

Ahmed Muradbegović, intendat Hrvatskoga državnog kazališta u Sarajevu

U BOSNI I HERCEGOVINI SVEDENI SMO SKORO NA POLOVICU!

Prema navodima iz studije «Demografsko stanje i procesi katolika u BiH od 1996. do 2010.», katolički župni uredi diljem Bosne i Hercegovine raspolažu podatcima prema kojima krajem 2010. u Bosni i Hercegovini živi 443.013 katolika. Velikom su većinom oni Hrvati, a treba im pribrojiti i možda desetak posto onih Hrvata koji nisu katolici nego pripadaju drugim vjeroispovijedima ili su agnostici odnosno ateisti. Prema tome, Hrvata bi u BiH danas bilo blizu pola milijuna, što je negdje oko 13 posto ukupnog udjela u pučanstvu.

Godine 1991. broj katolika iznosio je 760.852 (odnosno 17,4 posto žitelja), a ako se taj broj poveća po istom kriteriju (što je vrlo konzervativna procjena, jer je tada broj Hrvata nekatolika bio razmjerno nesumnjivo veći!), onda je Hrvata bilo negdje oko 850.000. Drugim riječima, broj naših sunarodnjaka u BiH skoro je prepоловљen.

Od slabe je utjehe prigovor koji će na ovu kalkulaciju doći sa stanovite strane: da je dio tih katolika 1991. zapravo bio jugoslavenske orijentacije. Moguće. Samo, isti bi kriterij valjalo primjeniti i na mnogobrojne *Antune* i *Ivane* i u

Republiци Hrvatskoj, što ih ubrajamo u Hrvate makar su se 1990./91. još busali u svoja junačka jugoslavenska prsa. Zato bi, umjesto okapanja oko toga, bilo korisnije upitati se: što je sve dovelo do tako katastrofalnih demografskih prilika, i što učiniti da se trendovi izmijene? Bi li bilo korisno kad bi i drug predsjednik **Josipović** o tome razmijenio koju riječ sa svojim najdražim domaćinima, **Borisom Tadićem** i **Miloradom Dodikom**, a onda i u Sarajevo došao s nečim drugim osim isprikom *svi svima*? Ili je dobro da su svi i svuda baš samo Srbi? (N. V.)

BLAŽ JURIŠIĆ 1941.: NI ZA HITLERA NITI ZA CHURCHILLA, NEGO ZA HRVATSKU, I ZA ONOGA KOJI JOJ MOŽE POMOĆI!

«...Popodne sam išao u školu potvrditi molbu i sliku žene za tramvaj. Na uglu Frankopanske i Ilice našao sam **Vjekoslava Majera**, koji me je pratio do škole i odanle do Jelačićeva trga i natrag do Frankopanske ulice. Putem smo pripovijedali o prilikama općim i posebno o Matici. On naivčina vjeruje, da bi mogao odnosno htio **dr. Ilija Jakovljević** intervenirati za **dra Milu Starčevića**! On je protiv **Hitlera** i za demokraciju. Ja sam rekao, da sam ja samo za Hrvatsku, i za onoga, od koga može dobiti pomoći, bio to Hitler ili **Churchill**. Nema u Europi tako glupa na-

roda, koji ne bi imao priređeno željezo za obje vatre, samo kod nas oni, koji su za Englesku, hoće da iskorijene one, koji su za Njemačku, dok bi, da su pametni, trebali naručiti jednu skupinu i takvih političara, kad ih ne bilo – da budemo spremni za svaku eventualnost...»

(Blaž Jurišić, hrvatski političar, književnik i publicist, jezikoslovac i dugogodišnji urednik *Hrvatske revije*, unos u dnevnik za 28. siječnja 1941. - *Dnevnik Blaža Jurišića*, Zagreb, 1994., str. 309.-310.)•

Blaž Jurišić (crtež J. Miše, 1942.)

ZAŠTO JE LOVRO pl. MATAČIĆ DAVNE 1937. KLICAO «ŽAP»?

Iako je skladao veći broj koračnica i skladbi kojima se slavi ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska (među njima, recimo, i onu »*Poglavnice, Vodio, čežnjo svih Hrvata...*», na stihove **Jerka Skračića** što ih je pjesnik napisao u mačkovsko-šubašićevu konc-logoru i objavio u *Hrvatskom narodu* 13. travnja 1941.), vrlo je nevjerojatno da je znameniti hrvatski skladatelj i dirigent **Lovro pl. Matačić** (1889.-1985.) bio neki izraziti revolucionar ili ustaša u punome smislu te riječi, spreman zgrabiti oružje za ostvarenje hrvatske državne neovisnosti. A ipak je, kao što je nedavno otkriveno, već 1937. uhićen zbog krilateće »ŽAP!»

Kako proizlazi iz sjećanja njegovih što starijih što mlađih suvremenika, mnogi od onih koji su po zidovima hrvatskih gradova i sela tridesetih godina pisali taj borbeni trigram, jedva su znali da on znači »*Zivio Ante Pavelić!*». No, taj je trigram značio

prosvjed protiv Jugoslavije i protiv jugoslavenske politike hrvatskih reformista onoga doba. Taj je trigram bio prepoznatljiv simbol i jasan program, makar ga svatko tumačio onako kako je mislio da ga treba tumačiti. On je značio da se puničaš narodnog nezadovoljstva, da je dozreo trenutak koga je **Frano Supilo** najavljivao davne 1892. godine riječima: »...Mogao bi doći dan kad bi se nedopuštena sredstva tuklo nedopuštenijim sredstvi-

ma, jer od neprijatelja, koji ti se glave približi golim nožem, da ti je skine, branis se ne kako hoćeš i kako ti pravila zapovijedaju, nego kako bolje možeš. To se događa i kod drugih kulturnih naroda, kad im dogori do nokata.» A Matačićeve uhićenje 1937. jedan je od bezbrojnih dokaza da je Hrvatima bilo dogorjelo do nokata, pa su samo zločinci, luđaci i izdajice još stajali na bračniku Jugoslavije. (M. L.)

Ekskluzivno Tajni život HNK u doba NDH

Lovro pl. →STR. 34
Matačić još je
1937. uhićen
zbog uzvika
‘Zivio Pavelić’

RAĐANJE EUROPE (XIV.)

Brojni i dugotrajni križarski ratovi završili su neslavno; u početku bijahu postigli djelomičan uspjeh, a potom su zaredali neuspjesi, dok i sam polućeni uspjeh nije proigran. Zamisao tih pohoda bijaše plemenita: oslobođiti sveta mjesta u Jeruzalemu i Palestini te omogućiti ondašnjim kršćanima miran, a hodočasnici ma sretan put odlaska i dolaska.

Već u prvom pohodu, dobrovoljnim junacima koji bijahu nadahnuti plemenitim htijenjem, pokušavahu se priključiti i posve nepoželjne skupine neodgovornih pustolova, sklonih pljačkanju i ubijanju. Žrtve njihova nasilja bijahu nedužni ljudi, posebice Židovi uz obalu rijeke Rajne. A kada su na dugu i napornu putovanju nailazili na nepredviđene zamke, i u redovnim križarskim četama provajivale su iste sklonosti te su se i mnogi od njih služili svakojakim nasiljem. A vrhunac je izopačenja temeljne namisi zbio se pod pritiskom Mlečana koji su odvratili križare od njihova jedinoga cilja – oslobođanje svetih mesta, i usmjerili ih krivim putem te ih pretvorili u porobljivače kršćanskih gradova Zadra i Carigrada.

Sve se to događalo – višemanje – otvoreno i postajalo olujnim vjetrom koji je u domovini, i u pojedinim križarskim obiteljima osobito, sijao nespokoј i budio crne slutnje. A one su se jedna za drugom pretvarale u gorku zbilju: bijahu to neopozive vijesti o nebrojivu mnoštvu ranjenih i poginulih križara; najbolnije pak bijahu one o netragom nestalih dječaka i djevojčica. Uvažimo li kako nije riječ o malom broju svih tih nevolja koje su se širile u ograničenu prostoru jednoga sela ili grada, nego velikih država Francuske i Njemačke, i ne samo njih, neizbjježno se javlja pitanje: kako su kobne bile posljedice tih nemilih događaja?

Posljedice pak bijahu bolne, ali nisu bile kobne.

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

Križarske je vojne pokrenuo snažan znamah kršćanskoga duha koji se krajem jedanaestoga stoljeća širio diljem Europe. Pođemo li od najosnovnijih, praživotnih potreba što ih bijahu iziskivale križarske vojne, kao što su opskrba hranom i odijelom, ratnom opremom i skupim podvodom, i to za desetke, čak do sto tisuća lju-

prvenstveno odrazio na ljudima svojstven rast u svim protežnostima; ojačao je spoj ljudi sa zemljom: ljudi su započeli svestranije gledati na zemlju, obradivati je i njegovati te se sprva zamjećivalo kako se množe obradiva polja i niču voćnjaci, grande veće kuće i stvaraju radni prostori. Naknadnija pak pojava bijaše umnožba i oblikovanje gradova, a u njima sve više ljeđepih i veličanstvenih crkava – katedrala.

Ti su poslovi iziskivali ne samo povećan broj radnika nego i njihovu izobrazbu. S tim je u svezi trajno uvećavanje bro-

Milanska katedrala

di, možemo naslutiti kakva to bijaše snaga kršćanskoga duha. Ona nije smalaksala kad su stizale porazne vijesti o propasti križarskih vojni, a ni onda kad su kršćani zbog uzastopnih poraza odustali od daljnjih vojnih pothvata.

Svaki ratni pothvat zahtijeva od ljudi djelatnost visoke napetosti u široku rasponu. Neke od tih djelatnosti nisu prestale kad su utihнуli ratni sukobi. Pomislimo samo na obrtnu djelatnost, potrebnu za proizvodnju hrane, odijela i oružja, a zatim na sve veću uporabu prometnih sredstava: brodova, te kola i konja. Skraćeno rečeno: porastao je radni zanos i on se

ja i vrsti obrtnika. U razdoblju od 1100. do 1300. godine utrostručio se u Europi broj obrtnika. Tako je tijekom 12. i 13. stoljeća u Lübecku zabilježeno 17 raznovrsnih radionica, a u Kölnu, dok je grad brojao oko 35.000 žitelja, bijaše oko šest tisuća obrtnika. Porast gradskoga stanovništva značio je istodobno i porast crkava i crkvenih, posebice redovničkih ustanova, u koje treba ubrojiti škole, kazališta, bolnice, sirotišta i razne ubožnice za smještaj putnika i stranaca, kao i pribježišta za ratne stradalnike, koji su u vrijeme ratova, a i pojedinačnih upada razbojnika i pljačkaša, tražili skloništa u gradu, unutar ob-

rambenih gradskih zidina. Tako su bujala gradska naselja i u njima se razvijao bujan život, što, ako se bolje promotri, može i današnjim ljudima izgledati neuvjerljivo. Recimo: Pariz je 1292. imao više od 27 javnih kupališta.

Proučavatelji misle kako je do početka visokoga srednjeg vijeka (11. – 13. stoljeće) u Europi, zapadno od Rusije, bilo oko 40 milijuna stanovnika, a taj je broj do 1300. godine narastao na 73 milijuna. Tada je u Europi bilo 50 do 60 gradova koji su imali nešto više od 10 tisuća građana. Stotinama godina pučanstvo je 95 posto živjelo na selu, a 1500. u gradovima je bilo oko 20 posto stanovnika. Broj gradova se započeo naglo povećavati: od 1240. do 1300. godišnje je u Europi osnovano oko 300 gradova. Taj je broj ipak opadao, pa je nakon 1450. nastajalo oko 25 novih gradova godišnje. Postupno su se središnji gradovi izdvajali i brzo napredovali – kao što bijahu prijestolnice i biskupska mjesta s tzv. prвostolnicama – katedralama. Među prvima bijahu Pariz, Milano, Venecija...

U tim su gradovima ponikle i prve velike i lijepе, veličanstvene crkve, građene u tzv. gotском stilu. Početak se veže uz preinake i podupirače na crkvi sv. Denisa (Dionizija) jedne opatije u Parizu, što ih je izveo nama nepoznati graditelj. Nedugo nakon tih radova, crkva je počela svraćati na sebe pozornost: govorilo se kako je cijela crkva zablistala: vinula se u visinu, a njezina nutarnost zasjala svjetlošću te je cijeli prostor postao ugodnijim. Uskoro su počele nicati drugačije crkve: namjesto romaničkih teških građevina nastajahu crkve u kojima se ističu zaoštreni, šiljasti lukovi i svodovi s brojnim vitkim i visokim stupovima i polustupovima, s mnoštvom prelijepih ukrasa, laganih i raspjevanih. Te je pak građevinske vlastitosti pratilo mnoštvo likovnih ostvarenja, među kojima se ističu oslikani prozori i kipovi rađeni pretežno u drvu i kamenu. Zbog tih

umjetničkih vrijednosti udomačio se izričaj „plamena gotika“ ili „cvjetna gotika“.

Zanos za izgradnjom takvih crkava bio je velik i nevjerljivo snažan, širio se na sve strane i nezaustavljivo jačao: u razdoblju od 1100. do 1500. godine sagradio je više od 500 velikih i raskošno ukrašenih crkava – katedrala. Njima treba pribrojiti nebrojivo mnoštvo manjih crkava, kapelica i raznorodnih svetišta. Katedrale su postale zornim znakom – simbolom pojedinih gradova i neporecivo svjedočanstvo vjere koja je ljude nadahnjivala i sve jače poticala na razvoj svojih istinskih ljudskih vrlina. Cjelokupno ozračje odisalo je biblijskim svjedočanstvom: na zemlji smo putnici u nebesko kraljevstvo, a naše su crkve ogledalo u kojem naslućujemo uzvišenost i ljepotu toga – Božjeg kraljevstva; one su slika nebeskoga Jeruzalema.

Budući je riječ o velikom broju crkava koje svojom istinskom veličinom pobuduju udivljenje, nužno je ovdje spomenuti samo neke od njih, i to one koje očito otkrivaju put ističući njegova svojstva koja su omogućila ostvarenje postavljena cilja.

Zvuči neuvjerljivo, ali je istinito. Danci su na prijelazu desetoga u jedanaesto stoljeće porušili crkvu westminsterske bene-

diktinske opatije u Londonu. Gradnja nove crkve započela je 1245. i dugo je trajala – sve do 16. stoljeća, ali je veći dio dovršen 1258. Crkva je služila kao krunidbena i pogrebna crkva engleskih kraljeva. Njezin naslov je glasio Kolegijalna crkva sv. Petra u Westminsteru, u središtu Londona. I danas ona pripada najistaknutijem krugu engleskih kulturnih spomenika. U njezinoj izgradnji sudjelovalo je mnoštvo radnika, od raznorodnih obrtnika do vrhunskih stručnjaka i graditelja te provjerenih umjetnika – slikara i kipara. Sveukupan broj je iznosio od 430 do 800 osoba; u danima važnih gospodarskih – poljodjelskih poslova broj se radnika smanjivao, a kada bi ti poslovi minuli, ponovno se povećavao. Između ostalog u izvorima se navodi kako je na crkvi radilo 150 obrtnika klesara kamena, a 50 kovača.

Katedrala u Lübecku, gradu u Sjevernoj Njemačkoj, koji je u doba gradnje 1170. do 1220., odnosno, u konačnoj odrednici do 1335., bio drugi grad po veličini, nakon Kólna. U njezinu izvedbu utrošeno je četiri milijuna opeka (duga je 125 metara) i predstavlja najsvršeniji primjer gotičke gradnje opekom. Stoljećima je bila crkva s najviše tornjeva na svjetu.

Katedrala u Firenci

Godine 1194. izgorjela je katedrala u Chartresu. Cijeli se grad digao (a tada je u njemu živjelo oko 10 tisuća stanovnika) i gotovo jednoglasno odlučio graditi novu crkvu, veću i bolju od one što su je imali. I ljudi bijahu odlučni u provedbi svoje odluke, spremni osobno se žrtvovati, ali i tražiti pomoć ljudi dobre volje diljem svijeta. Njihov zov nailazio je na odazov, i doista su se mnogi odazvali. Među njima bijahu engleski i danski kralj, vojvode iz Normandije i Akvitanijske. Bilo je i običnih vjernika koji su se javljali kako su spremni pomoći zidanje katedrale u znak pokore za svoje grijeha. To su pojedini crkveni dostojanstvenici rado prihvatali i poticali vjernike na takva dobra djela te su za njih spremno dijelili crkvene oproste. Tako je nastajao i nastao običaj koji unosi pomutnju u ispravno shvaćanje grijeha i oproštenja, što je postalo s pravom prijeporno pitanje i bilo velik spoticaj u rasprama s Luterom.

Crkva je sagrađena i slovi kao jedan od najljepših spomenika francuske gotike. Na poseban način postala je u svijetu poznata po svojim mnogobrojnim prozorima koji su umjetnički oslikani. Njihova površina iznosi 2.000 četvornih metara i predstavlja pravo čudo svjetskoga slikarstva.

Pri gradnji velikih katedrala ne može se zanemariti ni uzajamno natjecanje. Voditelji gradnje u jednom gradu bijahu pod utjecajem već sagrađenih crkava u drugim gradovima, i nastojali su ih dostignuti ili, ako je ikako moguće, nadići. Tako su u Ulmu živo željeli kako bi toranj njihove katedrale bio najveći na svijetu; i sagradili su ga visokog 161,60 metara. Slično su razmišljali i graditelji katedrale u Beauvaisu; željeli su veliku i visoku katedralu: unutrašnjost katedrale u Reimsu dosezala je 40 metara visine, u Amiensu 42,50 metara, pa su ih u Beauvaisu nadvisili postigavši visinu od 48 metara. Nu, nakon 12 godina strop se djelomično urušio. Dakako, bio je popravljen.

Bilo bi moguće nastaviti s izabranim pojedinostima katedrala, ali bi to bio prekomjeran zadatak. Nu nemoguće je mimoći Firencu, i to ne samo zbog njezine katedrale nego zbog grada i njegove uloge u razvoju uljudbe. Tu se ostvarilo ono najljepše i najbolje: povezanost grada i najboljih umjetnika, a kao plod toga jedinstva nastala je neprocjenjiva ljepota današnje Firence. Među umjetnicima i

kulturnim djelatnicima bijahu Lorenzo Ghiberti i Filippo Bruneleschi, svestrani umjetnici i graditelji, Giotto di Bondone, Filippo Lippi, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Andrea del Sarto, Rafaelo Santi, slikari i kipari te Dante Alighieri i Francesco Petrarca, književnici i pjesnici.

Dostatno je samo spomenuti navedena imena, i bit će jasno kakvo su bogatstvo predstavljali ti ljudi za Firencu, za Italiju i za cijeli svijet. Pa ipak u ono doba nisu svi

u Firenci tako mislili. Kad je na vlast došla skupina ljudi koji su željeli Firencu i cijelu pokrajinu Toscanu pripojiti papinoj državi, Dante je protjeran. U slučaju samovoljna povratka, bio bi uhićen i spaljen na lomači, glasila je presudba. Dante je živio u raznim talijanskim gradovima, a onda je poželio vratiti se u svoj rodni grad, u svoju Firencu. Uprava grada postavila mu je neprihvatljive uvjete. Na to im je Dante odgovorio: „I odavle se vidi divno zvjezdano nebo!“.

DOMOVINA, MNOGOPOŠTOVANI OČE... (Izvješće o Pavlu Pellizera, rovinjskog franjevca, o obilasku Imotske krajine 1640. godine)

«...Ujutro trećeg dana Uskrsa, 10. travnja [1640.] u zoru, otišli smo od kneza Marka zahvaljujući mu na gostoprimstvu. Stigosmo u Imotski, tj. u njegov samostan, u predvečerje. U ovom samostanu stanova je 8 svećenika, 4 klerika, 3 laika i 4 đaka na naukovaju. (...) Oni [fratri] mi rekoše, da su radi velikog turskog uznemiranja mnoge stvari prebacili u Poljica, kao paramente i drugo i ondje udarili temelj novom samostanu, ali su ih Turci u tim nakanama sprječili. **Jednom oču,**

koji je bio u Italiji, rekoh: 'Dragi oče, vi ste navikli na one lijepe predjele u Italiji, pa zašto ste se vratili u ovu bijedu, u ove pogibelji da vas nevjernici neprestano uznemiruju?' On mi odgovori: 'Mnogopoštovani oče, Domovina!'...

(Paolo di Rovigno, «Nobil Memoria della visita del M. R. P. Paolo di Rovigno, commisario in Provincia die Bosna Argentina nell'a 1640.», *Starine*, XXII-I, JAZU, Zagreb, 1890., 19.-23.)

PISMA IZ ISTRE

Kukurikuuu... meeeee... beeee... !

- „Nitko nije jači od čovjeka koji zna!“ kaže japanska poslovica.

- „Blago siromašnima duhom...“ - kaže Biblja.

- „Narod ne treba znati, nego vjerovati!“ – govorio je Musolini.

Inšoma, dali je uni koji niš ne zna blažen, eli blago, vrag će ga znati. Ja znan da ne znan, kao i Sokrat, jer san samo jedan ud prosječno neinformiranih hrvatskih građana. Pak moren samo nagađati i pogodačati kao slipa kokoš. Ali zato iman puno moralno pravo da moren pensati, govoriti, pisati svakakove štupidece. Pa da!

Ča san uno stija reći? A, da! Ja van baš ne volin kad me niki zbudi u krivo vrime. San ima dva peteha koji bi počeli kukurikati u četiri ujutro i u četiri potlepodne, jušto kad bin bija spa. Ma nisu dugo, van ja rečen! Cvak, cvak! Pak san tu kukuriku-koaliciju lipo vrga u škrinju. Aj, koje šugo, aj, koji fuži, aj koji njoki, da prste poližeš!

Ma, sve mi se pera, da ud svih tih naših političkih petehi ne bude ni šuga, ni mesa, ni fuži, ni njoki! San strpljivo čeka, ma nisan dočeka. Da se javi nika nova, zdrava politička snaga, koja će nan pokazati put u svitlu budućnost. I? Di je ta nova snaga? Kukuriku? Ma dajte, vas molin! U tunelu usred mraka, sija zvijezda petokraka! Isto sranje, novo pakovanje! Čin su izjavili da ne namjeravaju smanjiti broj gradova, općina, županija, sve mi je bilo jasno, birokracija će ustati netaknuta. A ztin svojin kukurikanjen su samo zbrku načinili. Poli nas u Istri na sceni je nova opozicija (bolje reći konkurenca) IDS-u, „Landonja“ koju vodi Plinio Kukurin iz Bala. E, ali! Kukurin... ni u kukuriku koaliciji! A IDS... je u toj petehovoj koaliciji! I ča sad? Koliko ja znan, koza ni papagalo, pak se ne more navaditi... kukurikati! Nego će i dalje meketati.

Komplicirano? Naravno da je! Baren na prvi pogled.

Pravaši se međusobno natječu na nikin lokalni izborima. Žalost živa. Namisto da prevladaju liderske ambicije i ujedine se u jenu stranku. Bajić je HDZ izbacija iz izborne utrke radi, sportski rečeno... pri-

jestupa! A dobar broj „Ljudi ispred politike!“, je sad... „Ljudi iza rešetaka!“ He, he! Ali najgore je to ča sad kukurikavci ne moraju niš obećati i, naravno niš ispuniti!

Josipović je raspisa izbore. I to okolo Svih svetih i Dana mrtvih! Ča sad to znači? Da će se za fotelje natjecati sve sami sveci? Eli politički mrtvaci? A da će na izborima sudjelovati i... mrtve duše, više je nego sigurno!!! Kako će ti izbori proteći? Ča se mene tiče... prez mene! Jer ja ne ču ni kukurikati, ni meketati ni zavijati kako vuk. Ma vero ne ču ni blejiti kako ovca!

Seh duš dan i dvi suze

E, dide moj! „Ive Bilinov“, zvani Šure! Iz sela Rahovci, poli Baderne. Kako mi samo fališ, dide moj! Jako!

Crkva u Baderni (16. st.), srušena početkom 20. st.

Moj did Ive ni ima baš lak život, vero ni. Da bi moga priškrbiti fameji sve ča joj rabi i šture, taše, poreze, kako čete, platiti, je mora napro delati. I suz njega su svi delali, mlado i staro, muško i žensko. Je tribalo goniti u pašu pure, ovce, goveda, kopati, orati, gnjojiti, žeti, kosit, grabljati, makinjati, loze rizati, veživati, šolferivati, škicati, grozje trgati, vino i rakiju delati. I još čuda tega, da sve ne nabraj. Ma za to je vajk u njigovo hiži bilo svega, i pršuti i slanine i kobasicah i mrsa pod gredami, inšoma gladi ni bilo u fameji "Bilinovih". Kupovalo se je samo uno ča se na selu ni moglo proizvesti, cukar, so, papar, petrolijo, platno, frminante, šolfer, vidrijo. Da bi to moga kupiti, moj did Ive bi proda junca, ovcu, vino, rakiju. Zaduživa se ni nikada. Pak je ta njigova kmeštija

na, imanje, priživilo i Austriju i Italiju i Jugoslaviju.

Države su propadale, ma ne i moj did Ive „Bilinov“, zvani Šure. A niki drugi seljaci su propadali. Slabo su delali, slabo šparali, slabo škrbili i... zaduživali se! Pak dug nisu mogli tornati. I zemlja bi njin pošla na inkanat, na dražbu. I ko su njin se smilovali, su delali kako sluge na svojoj zemlji za novega gospodara. A moj did je usta svoj na svojen. Inšoma, na, nadan se da ste shvatili ča je bila i ekonomija i politika i gospodarstvo moga dida Ive.

E, kako san ja volja tega svoga dida! On je bija mudar, ali je prije svega ima veliko srce. I da je on danas živ, ja bin ga pokuša nagovoriti da se kandidira za

predsjednika države, vero bin! Jer san siguran da bi moj did "Šure" bolje upravlja z hrvackon državon, nego svi ti koji danas troše naše šolde na megaplakate, TV-spotove, koji drže govore i šeću po Lipoj našoj z škarami u žepu. Ma dajte, vas molin! Za razliku ud svih njih, dide moj, ti si osin zdrave seljačke pameti, ima i srca i poštjenja. Doduše nisi baš ima sluha, ma si voli kantati: „Još Hrvacka ni propala, dok mi živimo...!“

E, dide moj, ne bi nikad ni propala da je vode ljudi kakov si bija ti.

Danas san ti doša na grob. San ti vrga i tri sviće, črlenu, bilu i modru. I san puštija dvi suze. Jenu za te, a drugu za... te tri sviće!

**Tvoj unuk, samo za čitatelje
Blaž Piljuh**

U POVODU 150. OBLJETNICE STRANKE PRAVA I 115. OBLJETNICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA

KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (VIII.)

12. III. 1878. U Odžaku je rođen **Musa Ćazim Ćatić**, pjesnik, novinar i pravaš. Umro je u Tešnju 6. travnja 1915. Ćatić je pripadao starčevićanskom krugu oko A. G. Matoša. Obojica su živjeli bohemskim životom i borili se za ideje Ante Starčevića. Ćatić je surađivao u raznim pravaškim listovima, npr. *Mlada Hrvatska, Grabancijaš i Stekliš*. Prvo je veliku podršku osnivanju frankovačke *Hrvatske narodne legije* u studenom 1908. Zbog posljedica neurednog života teško je obolio. Iako mu je Ademaga Mešić pokušao pomoći, preminuo je. U čast tog starčevićanca, pri Muslimanskom kulturnom društvu „Narodna uzdanica“ (osnovanom 1923. radi širenja hrvatske svijest) utemeljen je Hrvatski akademski klub „Musa Ćazim Ćatić“ u travnju 1940.[1]

1. IX. 1878. Na Sušaku počinje izlaziti pravaški list *Sloboda*. U prvom broju objavljen je članak pod naslovom „Što hoćemo?“, svojevrsni pravaški politički program. Glavne značajke tadašnje Stranke prava (uz borbu za samostalnost i ujedinjenje Hrvatske) su kritika nagodbenog sustava, osuda Mažuranićeva banovanja i borbenost u političkom životu („steklištvo“). *Sloboda* seli 1884. u Zagreb, a 1886. preimenovana je u *Hrvatsku*. Stranka prava je obnovljena, nakon neuspjeha Rakovičke bune i progona pravaša, tijekom druge polovice 70-ih godina 19. st. u Hrvatskom primorju.[2] Tamošnji najznačajniji pravaš je Erazmo Barčić koji će na kraju prekinuti sa Starčevićem zbog svoga rigidnog (jugo)slavenstva.[3]

6. X. 1878. Hrvatski sabor usvojio je adresu kojom traži postupno pripajanje BiH Hrvatskoj. Franjo Josip je na to prekorio Sabor zbog prekoračenja ovlasti. Od šest pravaških zastupnika u tom sazivu Sabora samo je A. Starčević bio protiv pripojenja BiH. Razlog takvog stava jest što je i sama Hrvatska tada bila razdijeljena i porobljena.[4]

9. XI. 1879. U Lepoglavi je rođen **Milan pl. ŠUFFLAY**, povjesničar, poliglot starčevićanac i jedan od najvećih hrvatskih intelektualaca. Preminuo je u

Priredio:

Mladen KALDANA

Zagrebu 18. veljače 1931. oko 23:00, od posljedica atentata izvršenoga toga dana oko 20:00 od strane plaćenika jugoslavenskog režima.[5] Na vijest o tom divljačkom ubojstvu prosvjedovala je glasno intelektualna Europa, među njima Albert Einstein i Heinrich Mann. Šufflayeva ingenioznost se vidi iz sljedećega: sveučilišni profesor postao je u 29. godini života, objavio oko 3000 radova na više jezika, te je odlično govorio njemački, mađarski, latinski, francuski, engleski, talijanski i starogrčki (aktivno se služio i sa srednjogrčkim, sanskrtom, češkim, bu-

1925. (nađen u Šufflayevu ostavštini) koji je išao za osnivanjem *Hrvatske narodne radikalne stranke*,[7] može izazvati dojam da je napustio pravašku ideju. No, takav dojam je posljedica površnosti i nepoznavanja problematike. To je doba žestokih napada Stjepana Radića na HSP, pristupanja HRSS-a Seljačkoj internacionali („seljački“ dio Kominterne)[8] i kapitulacija HRSS-a pred Beogradom. U uvjetima kada Europa počinje doživljavati hrvatski narodni pokret kao boljševički, te „seljaci“ napadaju pravaše i surađuju s Beogradom, politička nužnost je tražila pravašku reakciju u okvirima „Realpolitik“. Daljnje djelovanje HSP-a, kao i likvidacija Šufflaya, jasno pokazuje njihov primarni cilj – uspostava nezavisne hrvatske države.

15. VIII. 1883. U Zagrebu studenti, mladi radnici i učenici, predvođeni pravašima, skidaju „magjarske grbe i table“ na opće oduševljenje naroda. Počinje *Narodni pokret 1883.* u kojem veliku ulogu imaju pravaši i njihovi simpatizeri, odnosno Stranka prava je 1880-ih na čelu hrvatskog naroda i ima njegovu plebiscitarnu podršku. Povod pokretu je reakcija na postavljanje dvojezičnih natpisa na pročeljima zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda u Hrvatskoj, što je kršenje Hrvatsko-ugarske nagodbe prema kojoj je u Trojednici službeni jezik hrvatski. Nemiri se šire po cijeloj banskoj Hrvatskoj zbog čega je u rujnu uveden komesarijat na čelu s generalom Rambergom. Do sredine listopada Ramberg je umirio Hrvatsku. U prosincu hrvatskim banom postaje Dragutin (Karoly) Kheun Héderváry.[9]

22. XII. 1883. U Zadru izlazi prvi broj *prvoga istinskog pravaškoga glasila u Dalmaciji – Stekliša*. Nakon oštре cenzure i mnogih zaplijenjenih članaka vlasti ga zabranjuju 1. svibnja 1884., ali uspijeva izaći zadnji, osmi, broj *Stekliša* 16. svibnja.[10]

17. I. 1884. Od toga dana pa do 11. veljače izlaze članci u *Katoličkoj Dalmaciji* pod zajedničkim nazivom „Naš program“. U njima **Ivo Prodan** prvi put jezgrovitije iznosi svoj program koji je i

Dr. Milan pl. Šufflay

program prvih dalmatinskih pravaša. Temeljno programsko načelo „Najprije Bog, najprije vjera, pa domovina“ jasno pokazuje da program nije jednostavna preslika Starčevićeva nauka već predstavlja *specifičnost dalmatinskog pravaštva.*[11] Taj vjersko-politički pravaški program jest spoj misli Mihovila Pavlinovića i Ante Starčevića. Pavlinovićevo „katoličko hrvatstvo“ utemeljeno na hrvatskome državnom pravu iznimno je utjecalo na Prodana i značajan dio dalmatinskih pravaša.

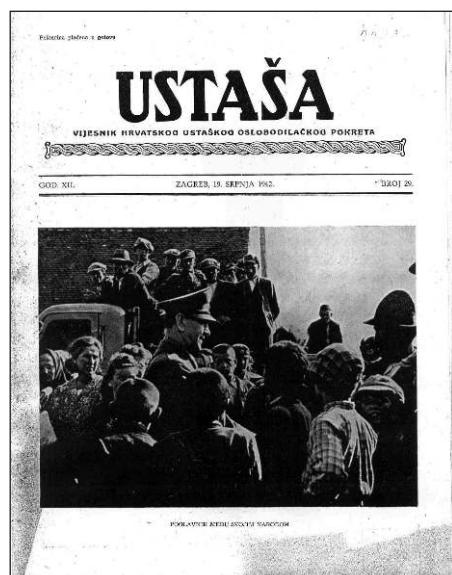
4. IV. 1884. U Zadru izlazi prvi (i zadnji broj) *Pravaša*. Istog dana je zaplijenjen, a 1. svibnja zabranjeno i daljnje izlaženje (kao i *Steklišu*).[12]

6. X. 1884. Srpski klub (stvoren 1883.) donosi zaključak prema kojemu su njegovi članovi ujedno i članovi Kluba Narodne stranke, čime su osigurali saboršku većinu banu. Zauzvrat Khuenova Narodna stranka prihvata program Srpskog kluba kao dio svog programa. Na rujanskim izborima te godine, što se tiče katolika, Narodna stranka osvojila je 37 manda, Stranka prava 25 (u Saboru će biti 24 zastupnika), Neodvisna narodna stranka (obzoraši) 13 i nezavisni oporbenjaci 3 (jedan od njih je Josip Frank). U Srpskom klubu, pak, našlo se 32 zastupnika, od kojih samo dvojica (pripadnici Srpske samostalne stranke) nisu pristupila Khuenu.[13] Od tada su srpski političari postali jedan od temelja Khuenove vlasti, što je rezultiralo masovnim i konačnim posrbljivanjem hrvatskih pravoslavaca.

17. X. 1884. Tzv. veleizdajnička adresa Stranke prava na početku nove saborške periode. U njoj su sve osnovne postavke starčevićanstva: suverenost naroda, neprijateljstvo spram dualizma, nepriznavanje nagodbe, *nenačlonost vladaru i dinastiji*, te zahtjev za ujedinjenjem hrvatskih zemalja uključivši i slovenske zemlje. Zahtjevi su isti kao i pravaška adresa iz 1878., no formulacije kojima se napadaju Monarhija i dinastija su dotada nezabilježene u službenim dokumentima.[14] Ban Khuen Héderváry iskoristit će to znalački. Adresa jasno pokazuje karakter Stranke prava na vrhuncu razvoja, ali postaje i povod njezina sloma. Izbori u rujnu te godine pokazali su da je Stranka prava vodeća stranka hrvatskog naroda, odnosno predvodnik naroda. Uz sva vladina nasilja i pritiske osvojila je 25 man-

data (u Saboru će biti 24 zastupnika), Neodvisna narodna stranka (obzoraši) 13, vladina Narodna stranka 37 itd.[15]

5. X. 1885. U Saboru glasoviti „vritnjak“. Pravaški zastupnik **Josip G(e)ržanić** udario je Khuena. Razlog tome je Khuenova krađa hrvatskih arhivskih spisa (dao ih je tajno prenijeti u Budimpeštu), te njegov stav da ih je Hrvatska nepošteno prisvojila. Spise je vratio 1849. u Zagreb Ivan Kukuljević Sakcinski. Nakon „vritnjaka“ pravaši Josip Gržanić, Grga Tuškan i David Starčević odstranjeni su iz Sabora sljedećih 60 sjednica, a posljednji će naročito doći pod Khuenov udar.[16]

Dr. Ante Pavelić

9. XII. 1886. održao je **Erazmo Barčić** poznati govor u Saboru u kojem je, među ostalim, rekao: „da će onaj čas...kad bude prvo kopito kozačkoga konja udarilo na bečkom pločniku, kucnuti sat slobode slavenskih plemena, a Hrvatska će slobodnom i nezavisnom uskrsnuti na razvalinah toga protunarodnoga dualističkoga konglomerata“. [17] Ovaj govor predstavlja vrhunac razdoblja proruske i proslavenske orijentacije Stranke prava. Ante Starčević prvi je koristio pojam „kozačkog kopita“ (1883.).[18] Pravaško rusofilstvo posljedica je Berlinskog kongresa (1878.). Na njemu su Srbija, Crna Gora i Rumunjska dobile nezavisnost – krajnji rezultat rusko-osmanlijskog rata. Nizom proruskih članaka u *Slobodi* tijekom travnja i svibnja 1879. Starčević postavlja temelj rusofilstvu Stranke prava. Sve će ih zajedno objaviti u posebnoj knjižici iste

godine na Sušaku pod naslovom *Ruski odnošaji (Rusia u Iztoku)*. Međutim, *pravaški oslon na Rusiju nije načelno nego taktičko pitanje*, odnosno: tko može pomoći u oslobođenju dobro je došao. Rusofilska orijentacija Stranke prava traje do 1887. Nakon što je ruski utjecaj u Bugarskoj pokleknuo pred njemačkim (1885.-1886.), Rusija se povukla s Balkana na neko vrijeme.[19]

18. V. 1887. U je Podgori je umro jedan od najvažnijih ideologa hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, svećenik **Mihovil PAVLINOVIĆ**. Njegovo učenje je važno za dalmatinsku inačicu pravaštva. Rođen je u Podgori 28. siječnja 1831. Više o njemu u tekstu na dan rođenja.

10. III. 1889. U Vrapču (Zagreb) umro je veliki književnik i pravaš **Ante KOVAČIĆ**. Rođen je 6. lipnja 1854. u Oplazniku kraj Marije Gorice. Više o njemu u tekstu na dan njegovog rođenja.

14. VII. 1889. U Bradini kraj Konjica rođen je **Ante PAVELIĆ**, odvjetnik, pravaški političar, ustaški poglavnik i hrvatski državnik. Umro je 28. prosinca 1959. u Madridu. Pavelić je proveo djetinjstvo u BiH, pa je tamo i pohađao *mekteb* (muslimanska osnovna škola). To je imalo veliki utjecaj na njega, što se kasnije i vidjelo u njegovoj snažnoj naklonjenosti prema hrvatskim Muslimanima. Kao gimnazijalac ulazi u Stranku prava, da bi se još jače vezao uz stranku tijekom 1915.-1918., kada je radio kao perovođa u odvjetničkoj pisarnici Aleksandra Horvata (predsjednik stranke). U ožujku 1919. kao tajnik HSP-a podpisuje, zajedno sa stranačkim predsjednikom Vladimirom Prebegom, *Republikanski program Hrvatske Stranke Prava*.[20] Godine 1921. jedan je od utemeljitelja Hrvatskoga radničkog saveza i postaje zagrebački gradski zastupnik.[21] Pavelić je bio jedna od glavnih osoba u pravaško-radikaliskim kontaktima sredinom 1920-ih.[22] Težeći uspostavi nezavisne Hrvatske i tražeći za to saveznike, sredinom 1927. predao je „Promemoriju“ predstavniku vrha talijanske Fašističke stranke. Dio povjesnika smatra da je „Promemorija“ „sjeće, iz koga su iznikli kasniji Rimski ugovori“, dok drugi dio odbacuje spomenuto uzročno-posljedičnu vezu.[23] Na parlamentarnim izborima 1927. Ante Pavelić biva izabran (zajedno

s Trumbićem) u Zagrebu na listi Hrvatskog bloka (HSP i Hrvatska federalistička seljačka stranka). Dopredsjednik HSP-a imao je veliki utjecaj među pravaškom mladeži koja ga je poštovala zbog njegova dinamičnoga nacionalističkog djelovanja. U tom smjeru se kreće i stvaranje nestranačkoga *Hrvatskog domobrana*, s ciljem pripreme hrvatske mladeži za oružani boj. Koncept te organizacije, i njezino širenje u nekim inozemnim državama, važno je za Ustaški pokret, pa je u novije vrijeme raširen izraz „ustaško-domobranski pokret“ u stručnim krugovima. Zbog poznatih događaja tijekom 1928.-1929., Pavelić odlazi u emigraciju s jasnim ciljem – bezuvjetno ostvarenje nezavisne hrvatske države. Nakon sporazuma s makedonsko-bugarskim nacionalistima o rušenju Jugoslavije, Beograd ga osuđuje na smrt. Općenito se smatra da krajem 1930. Pavelić osniva u Italiji UHRO (Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija), radi organizirane borbe svim sredstvima za uspostavu hrvatske države. Desetog svibnja 1941. UHRO će promijeniti naziv u Ustaša – hrvatski oslobođilački pokret (UHOP). Velebitski ustanak i Marseilleski atentat „samo“ su neke od akcija UHRO-a u borbi protiv Beograda. Nakon mukotrpnih emigrantskih godina, konačno – 10. travnja 1941. – proglašena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH). No, do nošenje rasnih zakona u istom mjesecu, Rimski ugovori, četnički pa komunistički ustanak, „hinbenost“ saveznika, raširena nesposobnost, nepotizam i korumpiranost u svim državnim strukturama, ratni zločini, vanjskopolitička i geopolitička situacija itd., dovodi do kraha NDH. Pavelić se spašava odlaskom u emigraciju, te 1948. stiže u Argentinu. Tamo osniva 1949. Hrvatsku državotvornu stranku (HDS), a 1956. Hrvatski oslobođilački pokret (HOP). U travnju (10.) 1957. izvršen je atentat na nj, pa uslijed jugoslavenskih i ostalih pritisaka on odlazi u Španjolsku, gdje će i preminuti.[24] Kao čelnika NDH i UHRO-a/UHOP-a smatraju ga i danas mnogi jednim od najvećih ratnih zločinaca Drugoga svjetskog rata. Većina pristaša hrvatske državne neovisnosti o tome ima vrlo različito mišljenje.

26. VIII. 1890. U Makarsku su stigli, na otkrivanje Rendićeva spomenika Andriji Kačiću Miošiću, mnogi istaknuti pripadnici banovinske Stranke prava i Neodvisne narodne stranke, pravaši iz

BiH te Istru i drugi uglednici. Domaćini su im bili dalmatinski pravaši i narodnici. Prvim zajedničkim okupljanjem, Hrvati iz obje polovice Monarhije i BiH manifestirali su narodno jedinstvo.[25]

10. XII. 1890. dotad nezavisni zastupnik u Saboru, **dr. Josip Frank** ulazi u Stranku prava.[26]

7. II. 1891. U Dubrovniku **Frano Supilo** počinje izdavati pravaški list *Crvena Hrvatska*. To je glasilo bilo od iznimnog značenja za napredak pravaške misli i obranu hrvatstva u južnoj Hrvatskoj (Dubrovnik, Boka kotorska i Hercegovina), a posebno u suzbijanju srpske i srbokatoličke promidžbe u Dubrovniku. Tamo je na općinskim izborima sredinom 1890. pobjedila koalicija Srba i autonomaša. Dubrovnik je bio središte „pokreta“ Srba-katolika, koji su posebno uspješno djelovali u Boki kotorskoj. U dubrovačkoj općini tada je živjelo oko 11.000 ljudi. Od toga je bilo oko 500 Srba pravoslavaca i do 80 Srba-katolika.[27]

27. VIII. 1891. U Zagrebu tijekom velike gospodarske izložbe dalmatinski pravaši uzvraćaju posjet banovinskim Hrvatima koji su lani bili u Makarskoj. Ante Trumbić je bio glavni organizator dolaska Dalmatinaca, kojima su se pridružili i pravaši iz Istre, Rijeke, Kvarnera i Hrvatskog primorja. Predstavnici tih pravaša posjetili su tada Antu Starčevića, ali i Strossmayera, unatoč bjesomučnim napadima Staroga na potonjeg. Za posjeta Zagrebu predstavnik istarskih pravaša, **Vjekoslav Spinčić**, održat će govor u kojem traži sjedinjenje Istre s Hrvatskom zbog čega će biti otpušten iz profesorske službe.[28]

28. III. 1892. Zbog nezadovoljstva oportunističkom politikom dalmatinske Narodne hrvatske stranke (NHS) osnovan je Hrvatski klub. Njega je činilo šest bivših zastupnika NHS-a na čelu s **Jurjem Biankinijem**. Hrvatski klub je jedna od triju skupina koja će 1894. stvoriti dalmatinsku Stranku prava.[29]

27.-28. IV. 1892. Održan je pravaški sastanak na Rijeci. Tada stvoreni zaključci su *zadnja rezolucija „starog pravaštva“ – ne spominje se okvir Monarhije*. Na toj konferenciji je, nakon **Kumičićeva** govora o zaslugama Starog, Frank predložio izgradnju *Starčevićeva doma*. To bi bio „dru. Anti Starčeviću narodni dar“, a ujedno “i dom stranke prava“.[30]

Don Mihovil Pavlinović

10. XII. 1892. Utvrđen je sporazum Sjedinjene opozicije (Stranka prava i Neodvisna narodna stranka). To je prvi službeni dokument u kojem pravaši priznaju okvir Monarhije. Time počinje tzv. moderno pravaštvo. U uvjetima Khuenova terora Stranka prava svojim radikalizmom daje povod banu da ju napada svim silama. Zato dio vodstva stranke (Folnegović i Frank) teže političkom pragmatizmu koji će maknuti veleizdajnički pečat s pravaša i tako im omogućiti legalno preuzimanje vlasti. U takvim uvjetima nastat će „*okviraški program*“ 1894.[31]

20. VI. 1893. U Krapinskim Toplicama došlo je do prvog susreta dvojice najvažnijih Hrvata toga vremena – Ante Starčevića i Josipa Jurja Strossmayera – i njihova formalnog izmirenja. Sastanak je posljedica političke suradnje Stranke prava i Neodvisne narodne stranke protiv Khuena.[32] Đakovački biskup, uza sva svoja nacionalno-politička zastranjenja, ipak je puno učinio na području umjetnosti, obrazovanja i znanosti. Bez razvijanja i njegovanja tih triju grana narodnog bića ne bi bilo ni hrvatskog naroda.

26. VI. 1893. U Dubrovniku je otkriven Rendićev spomenik Ivanu Gunduliću pri čemu se okupilo mnoštvo pravaških i narodnjačkih političara iz Banske Hrvatske i Dalmacije. Taj događaj, osim

dalnjeg međusobnog približavanja opore u banskoj Hrvatskoj, predstavlja i općehrvatsku potporu hrvatskoj stvari na jugu Hrvatske u borbi protiv velikosrpske ideologije.[33] Na otkrivenju spomenika bio je i slovenski liberal **Ivan Tavčar** (predsjednik Matice slovenske) koji je pri tom izjavio da Slovenci mogu ostvariti svoje narodne težnje samo na temelju programa Stranke prava.[34].

14. IV. 1894. Objavljen je „Državno-pravni program hrvatske sjedinjene opozicije“ (tzv. „okviraški program“), odnosno Stranke prava i Neodvisne narodne stranke (obzoraši). Njime se traži, na temelju hrvatskog državnog prava i narodnog načela, ujedinjenje hrvatskih zemalja (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Rijeka s kotarom, Međimurje, BiH te Istru) u samostalno državno tijelo *u okviru Monarhije*. Daje se i potpora Slovencima ukoliko žele pristupiti „kraljevinu Hrvatskoj“. U programu se srpsko pitanje ne spominje. Što se tiče zajedničkih poslova s Monarhijom program je namjerno nejasan. Može se protumačiti kao subdualistički, trijalistički, pa čak i federalistički. Također se traže demokratske slobode (parlamentarna vladavina, „slobodoumni izborni red“, pravo okupljanja i sastanja, sloboda savjesti, govora i tiska).[35] Unatoč zajedničkom programu ubrzo dolazi do neuspjeha „sjedinjavanja opozicije“. Glavni razlog neuspjeha jest inzistiranje pravaša na fuziji, odnosno pristupu obzoraša u Stranku prava.[36] U vezi „okviraškog programa“ treba reći da ima dodirne točke s programom Neodvisne narodne stranke (tzv. „Vojnovićeva adresa“) iz 1884. „Vojnovićeva adresa“ priznaje Hrvatsko-ugarsku nagodbu, ali traži i njeno redefiniranje kako bi Hrvatska imala zakonodavnu vlast u gospodarskim i finansijskim poslovima (subdualizam). Očekuje i ujedinjenje Dalmacije i Rijeke s Hrvatskom.[37] Pitanje jest koliko je na donošenje tog obzoraškog programa utjecao vrhunac pravaškog pokreta i njegova popularnost u narodu 1880-ih.

6. VI. 1894. Klub Stranke prava prihvatio je „okviraški program“ koji je zajednički donijela Sjedinjena opozicija (pravaši i obzoraši) 14. travnja te godine.[38]

26. VI. 1894. U Zagrebu je održana Skupština Stranke prava na kojoj je bilo više od 300 pravaških predstavnika iz

svih hrvatskih zemalja – banske Hrvatske, Dalmacije, Istre i BiH – te je usvojen „okviraški program“ od 14. travnja iste godine. Također su ga prihvatili istarski i dalmatinski pravaši te Biankinijev Hrvatski klub. To je bio prvi zapisani pravaški program. Do tada su temeljne smjernice bile u adresama, izbornim proglašenjima, novinskim člancima itd. Jedan od razloga tome bijaše radikalnost Stranke prava koja je i bez službenog programa stalno označavana kao veleizdajnička stranka. No u trenutku kada „moderno pravaštvo“ dolazi na mjesto „starog (izvornog) pravaštva“, odnosno politički pragmatizam nadvladava radikalizam, službeni pravaški program više nije opasan po stranku, štoviše sada je i nužan. Prije Skupštine Stranke prava položen je kamen temeljac za Starčevićev dom.[39] Na polaganju kamena temeljca i skupštini bio je slovenski liberal Ivan Tavčar. U svom govoru je istaknuo da je već prije 20 godina izjavio u Zagrebu da se osjeća „planinskim Hrvatom“.[40]

23. VII. 1894. U pravaškom organu *Hrvatska* počinju izlaziti „Javna pisma“, kojima Fran Folnegović brani svoj put u Bosnu gdje se sastao i s Benjáminom Kállayem (ministar zajedničkih financija i ministar za BiH). Posljedica Folnegovićevoj uvjeravanja da Stranka prava nije „veleizdajnička“ i njegove pohvale upućene Kállayevoj vladavini u BiH, jest dozvola ulaska *Hrvatske* u te zemlje. To je doprinijelo širenju/jačanju pravaštva u BiH. U to vrijeme se *Glas Hercegovca* počinje deklarirati kao list Stranke prava. Međutim, glavni razlog Kállayeve dozvole širenju hrvatske nacionalne ideje (počevši od 1889./1890.) jest tamošnja răšrenost velikosrpstva.[41]

22.-23. VIII. 1894. U Zadru je održana Osnivačka konferencija Stranke prava u Dalmaciji. Nakon općepravaškog prihvaćanja „okviraškog programa“ 26. lipnja te godine u Zagrebu, tri pravaške skupine u Dalmaciji (Prodanova, Trumbić-Supilova, Biankinijev Hrvatski klub)

Dr. Ante Trumbić i prof. Filip Lukas (1938.)

osnivaju tamošnju Stranku prava. Nakon što je proveden ustroj i organizacija stranke prvim predsjednikom postaje Kažimir Ljubić, član nekadašnjeg Hrvatskog kluba.[42] Jedino područje u Dalmaciji gdje pravaške grupe nisu službeno pristupile Stranci prava jest Boka kotorska. To je rezultat tamošnjega žestokog pritiska Srba. Tijekom 1907. bokeljski pravaši će se i službeno organizirati u dalmatinskoj Stranci prava.[43]

7. VII. 1895. U Zagrebu je stvoren Hrvatski radnički klub (HRK), pravaška političko-stranačka organizacija, s ciljem stvaranja/okupljanja nacionalnog radništva i njegova odvlačenja od socijaldemokrata. Deset dana, na otvaranju Starčevićeva doma, javno će se predstaviti javnosti. U ožujku 1896. HRK pristaje uz Čistu stranku prava, a nakon Khuenove zabrane političkih klubova u travnju 1897., postaje Hrvatska radnička stranka (HRS). Glasilo HRS-a bio je *Hrvatski Radnik*, tj. *Novi Hrvatski Radnik*. Vitomir Korać, srijemski Srbin, čelnik Socijaldemokratske stranke Hrvatske, odao je priznanje frankovačkom radništvu. Izjavio je da je među frankovcima bilo iskrenih idealista i oporbenjaka koji su jurili u prve redove prilikom borbi protiv policije. Frankovačko, domovinaško/kršćansko-socijalno i

socijaldemokratsko radništvo nerijetko su u istim redovima istupali protiv policije. Čini se da je HRS zapao u križ ili se čak raspao u razdoblju 1906.-1907., jer se krajem 1907. pojavljuje Hrvatska radnička radikalna organizacija (HRRO). Program HRRO-a je u biti isti kao onaj od HRS-a iz 1906., te su u vodstvu nove organizacije neki od poznatih vođa frankovačkog radništva (Mirko pl. Pisačić i Alojs Sajko). Program novog HRS-a iz prosinca 1909. nastavlja se na program HRRO-a. Osim toga glasilo novog HRS-a postaje *Hrvatska Hrvatom* (nekadašnje glasilo HRRO-a), a među urednicima „novog glasila“ su Mirko pl. Pisačić i Alojs Sajko. Programom iz 1909. HRS još uvijek osuđuje politički katolicizam, iako se u to vrijeme frankovci sve više približavaju kršćanskim socijalima. Kao svojevrsni nastavak HRS-a moglo bi se uzeti Hrvatski radnički savez koji je nastao u veljači 1921. U osnivanju Saveza važnu ulogu ima A. Pavelić (odvjetnik), ali pravaški utjecaj već sljedeće godine ustupa mjesto Radićevu HRSS-u.[44]

Bilješke:

- [1] Ferid KARIHMAN, „Musa Ćazim Čatić (1878-1915.). Hrvomuslimski pjesnik moderne“, (*Hrvatska revija*, 1989.), u: Ferid KARIHMAN, *Hrvatsko-bošnjačke teme*, Zagreb, 1996., 180.-210.
- [2] Vidi dio članka u: T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 275.-277.
- [3] M. GROSS, „Geneza Frankove stranke“, *HZ*, 17/1964., br. 1-4, 25.-26., 33.-34., 39.-40., 69.-71.
- [4] M. GROSS, Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb, 1992., 462.-463.
- [5] Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 2007., 307.
- [6] Darko SAGRACK, „Kulturološka, znanstvena i politička baština Milana pl. Šufflaya. Prvi objavljeni odabir Šufflayevih radova“, u: Milan ŠUFFLAY, *Izabrani eseji, prikazi i članci*, (izabrali i pripremili Darko Sagrak, Musa Ahmeti), Zagreb 1999., III.-XI.; Franjo PERŠE, „Milan Šufflay. In memoriam – prigodom 25. godišnjice smrti 18.II.1931.“, *Hrvatska revija* (Buenos Aires), VI/1956., sv. 4 (24), 300.
- [7] H. MATKOVIĆ, „Veze između frankovaca i radikalaca od 1922-1925.“, *HZ*, 15/1962., 41.-59.; ISTI, „Šufflayeva akcija za osnivanje Hrvatske narodne radikalne stranke“, *ČSP*, 23/1991., br. 1-3, 167.-173.
- [8] I. KRTALIĆ, *Sukob s desnicom*, 222.
- [9] Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990., 119.-134., 139.-142., 152.-155., 237.-252., 271.-280., 326.-331.
- [10] M. DIKLJČ, *Pravašto u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 130.-134.
- [11] Isto, 135.-140.; vidi dio programa u: T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 312.-316.
- [12] M. DIKLJČ, *Pravašto u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 133.
- [13] R. HORVAT, *Slavonija*, sv. I., 48.-49.; Mato ARTUKOVIĆ, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbohran 1884-1902)*, Zagreb, 1991., 17., 26.
- [14] M. GROSS, „Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887.“, *HZ*, 15/1962., 81.-83.
- [15] R. HORVAT, *Slavonija*, sv. I., 48.
- [16] Jasna TURKALJ, „Prilog istraživanju pravaškog pokreta 1880-ih“, *Pravaška misao i politika*, 53.-57.
- [17] M. GROSS, „Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887.“, *HZ*, 15/1962., 91.
- [18] ISTA, n. dj., 94., bilj. 127.
- [19] ISTA, n. dj., 87.-92., 105.
- [20] *Republikanski program Hrvatske Stranke Prava*, s. l. a. (Zagreb, 1919.)
- [21] Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006., 36., bilj. 104.
- [22] H. MATKOVIĆ, „Veze između frankovaca i radikalaca od 1922-1925“, *HZ*, 15/1962., 41.-59.
- [23] Tomislav JONJIĆ, „Povijesno-politički okvir postanka Ustaškog pokreta“ (www.tomislav-jonjić.i.z.hr/hrv_obz.pdf, str. 7.-25., pristup 07.01.2011.).
- [24] *Tko je tko u NDH*, 307.-310.; Bogdan KRIZMAN, *Pavelić u bježstvu*, Zagreb, 1986., 223.-245., 355.-446.
- [25] Iva MILOVAN, Nevio ŠETIĆ, „Dva općehrvatska skupa iz 1890. i 1893. i njihovo nacionalno integracijsko značenje“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* (dalje: *Analiz Dubrovnik*), 46/2008., 233.-246.
- [26] S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, 34.
- [27] M. DIKLJČ, *Pravašto u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 195.-202.
- [28] M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 272.
- [29] M. DIKLJČ, *Pravašto u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 215.-227.
- [30] T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 343.-344.; S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, 198.-199.
- [31] S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, 36.-38., 345.
- [32] M. GROSS, „Geneza Frankove stranke“, *HZ*, 17/1964., br. 1-4, 49.-50.
- [33] I. MILOVAN, N. ŠETIĆ, „Dva općehrvatska skupa iz 1890. i 1893. i njihovo nacionalno integracijsko značenje“, *Analiz Dubrovnik*, 46/2008., 246.-254.
- [34] M. GROSS, „Geneza Frankove stranke“, *HZ*, 17/1964., br. 1-4, 62.
- [35] Vidi program u: S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, 345.-346.
- [36] Isto, 55.-57.
- [37] M. GROSS, „Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887.“, *HZ*, 15/1962., 74.-75.; Vladimir KOŠČAK, Josip Juraj Strossmayer. *Političar i mecena*, Osijek, 1990., 252.-253.
- [38] M. GROSS, „Geneza Frankove stranke“, *HZ*, 17/1964., br. 1-4, 59.
- [39] ISTA, n. dj., 68.-69.
- [40] ISTA, n. dj., 62.
- [41] Tomislav KRALJAČIĆ, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo, 1987., 147.-148., 215.; M. GROSS, „Geneza Frankove stranke“, *HZ*, 17/1964., br. 1-4, 66.-68.; ISTA, „Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.“, *HZ*, 19-20/1966.-1967., 15.; Ivan PERŠIĆ, *Kroničarski spisi* (pr. Stjepan Matković), Zagreb, 2002., 115.
- [42] M. DIKLJČ, *Pravašto u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 255., 257., 263.-264., 285.
- [43] Isto, 280.-283., 398.-399.
- [44] S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, 218.-219., 226.-241.; T. CIPEK, S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 367., 514.-517., 554.-555., 608.-614.; J. HORVAT, *Povijest novinštva Hrvatske*, 358.; M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 36., bilj. 104.♦

HRVATSKA

*Tužna sam. Sunca je bilo
i svi smo bili živi.*

*Tužna sam što oblaci sivi
prekrivaju nebo.*

*U snu te gledam
u nizu slika
koje kratko traju.
Budim seiza sna
gledam te u sjaju
prelijepih boja.*

*O kako te ljubim,
Hrvatska moja.*

Višnja SEVER (1991.)

NA DAN MAJKE ŽALOSTI

*U smiraju dana
Povlačiš svoj krvavi plašt
Na obzorju
O, Bože vječni*

*Na dan Majke žalosti
Obznanjuješ ranjenost Neba
Zrcalo zemlje
Krvljtu natopljene
Tugu njenu i nečujni jauk
Ptice ranjene
Krvavim povojima smrti
Sapinjane
Na križ krivnje pribijene*

*Kamena i prazna srca
Zaključana uma
Zloduh izda
Zloduh prosudi
Zloduh osudi
Ponosne i nevine sinove
Junake domovine
Na križ krivnje pribijene*

*Dušu zemlje naše ranjene
Zloduh oholi
Povojima smrti ovi
Zamru srca hrvatska u boli
Na dan Majke žalosti*

Tereza SALAJPAL

SAVJET LIJEČNIKA

NE USUĐUJEM SE... NEMAM RIJEČI...

Ovog puta želim iznijeti nekoliko misli o često viđenoj bespomoćnosti posjetitelja u bolnoj situaciji kad član obitelji ili netko blizak leži u odjelu za intenzivnu medicinsku skrb. Naročito je teško ako je bolesnik priključen na aparate za disanje, EKG i razne senzore te opskrbljen *cijevima* za infuziju, želučanom sondom, kateretom za odvođenje mokraće, drenažama ili još čim drugim.

Situacija potiče intenzivne i raznolike osjećaje i reakcije rodbine. Neki doživljavaju da uopće ne mogu podnijeti gledati *tako nešto* te ubuduće ne žele ni dolaziti. Drugi opet misle da je teško izdržati da njihovu dragu osobu liječnici *muce*, teško prihvaćaju da postupci i aparature služe ozdravljenju ili barem pružaju mogućnosti oporavka - pa i bez obzira na konačni ishod. Najveći dio članova obitelji ili bliskih prijatelja ipak želi biti uz bolesnika i pokazati da su s njim, no osjećaju se bespomoćima, jer ne znaju što je poželjno ili što se uopće smije. Mnogi pominju da ih bolesnik ionako ne može čuti, prepoznati i razumjeti.

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ**

Okrenimo stranicu i zamislimo da smo mi sami u bolesničkom krevetu na tom odjelu! Zar bismo željeli da ljudi uz nas bespomoćno stojte!

Zaista, ne možemo točno znati koliko opaža ili razumije netko tko ne reagira ili ne može reagirati, ali možemo biti uvjereni da je to sigurno više negoli mi mislimo. Zadnji osjeti koje čovjek gubi su sluh i dodir, pa se nikad ne bismo smjeli ustručavati pristupiti dragoj osobi, pomilovati je, držati je za ruku, pogladiti po čelu, te govoriti i govoriti. Naravno, moguće je i moliti ili tiho pjevati. Bolesnik možda ne će svega biti potpuno svijestan, kasnije se čak, ako ozdravi, zbog učinka lijekova možda ne će ni sjećati, ali je sigurno da dragi i poznati glas s pozitivnim porukama smiruje, daje snagu u borbi za život ili pruža utjehu ako borba ne uspijeva.

Uz bolesnički se krevet važno čuvati komentiranja, s liječnicima ili osobljem. Uvijek treba misliti na to da bolesnik možda čuje. Zato i osoblje, kod zahvata za njegu, treba s bolesnikom govoriti kao da je budan te mu objašnjavati što rade. A naša prisutnost je jako važna! Uvijek je moguće da je bolesnik u prolaznom ili trajnom stanju zatvorenosti u vlastitom tijelu („locked in“) i da nema mogućosti signalizirati da je pri svijesti. Vrijeme mu nesnosno polagano prolazi. Možda se osjeća potpuno napuštenim, možda ne zna što mu se dogodilo ili što će s njim biti dalje. I boji se! Zamislimo si njegov strah! Dake - treba dolaziti, pristupiti, govoriti i objašnjavati. I uvijek davati nadu i pokazivati ljubav. Jedina iznimka za ovo pravilo može se odnositi na slučajevе kod kojih postoji opasnost od unošenja infekcija.

Dugo se mislilo da bolesnici s tzv. apaličnim sindromom, dakle oni koji imaju oštećenje mozga te *vegetiraju kao biljke*, ne čuju. Tek se nedavno, na zaprepaštenje liječnika, ustanovilo da je gotovo pedeset posto takvih bolesnika budno! Nemaju

RAZMIŠLJANJA O STARENJU I STAROSTI (13)

VISOKA STAROST

Piše:

Maja RUNJE, prof.

razlike, pa ima ljudi koji i u 85. godini pokazuju dio odlika mlađe dobi. Ipak, svi-

ma će svaka sljedeća godina donijeti nove gubitke, pa i unatoč činjenici da se radi o skupini koja je izlučena pozitivnom selekcijom. Oni koji koji se približe devedesetoj godini odlikuju se naime visokom razinom osnovne vitalnosti. Oko

90 posto njihova naraštaja tada već i nije među živima.

Jedan od težih tereta visoke starosti pokazuju se u gubitcima kognitivnog potencijala. Čovjek je sve manje sposoban za učenja, čak ako i nije obolio od demencije. Usvajanje novih strategija pamćenja postaje sve teže. Teško je zamisliti da bi tko u 90. godini s većim uspjehom mogao na-

Više je puta bilo govora o tome da je starost za mnoge ljudi pozitivno životno razdoblje, i to u većoj mjeri negoli je to ikada ranije bilo. Očekivana životna dob je visoka, a i kvaliteta života je viša. Mnogima je moguć samostalan i produktivan život, pa i razvitak i unutarnji napredak. Ipak, sve u ljudskom životu ima svoju granicu. Doživimo li visoku starost, mogućnosti će se sužavati. Dijelovi pozitivne slike polako će nestajati.

Visokom starošću obično se smatra razdoblje nakon 85. godine života. Postoje naravno individualne

vlasti nad svojim tijelom, ali čuju što se o njima i oko njih govori. Isto vrijedi i za osobe koje su u *umjetnoj komi* - kako se popularno i pogrešno zove stanje dubokog sediranja zbog suzbijanja bolova i

učiti novi jezik i nove matematičke postupke ili se sposobiti za korištenje računalom i upravljanje automobilom.

Osjećaj životnog zadovoljstva također blijedi. Kod dijela ljudi čak se i gasi. Bolest i starost na više se načina počinju preklapati, a mogućnosti rješenja sve su manje. Sposobnost prilagodbe također dotiče svoje granice. Ljudi sve čeće spominju gubitak osjećaja kontrole nad vlastitim životom.

Najbolnija točka visoke starosti svakako je ipak demencija. Njena učestalost u tom razdoblju naglo raste. Kod sedamdesetgodišnjaka se pojavljuje u 5 posto slučajeva, kod osamdesetgodišnjaka u 15 posto, a kod onih koji imaju 90 ili više godina u najmanje oko 50 posto slučajeva. A bolest, osobita Alzheimerova demencija, u pitanje dovodi cijelu čovjekovu ličnost. Nezaustavljivo gasi samostalnost, identitet i društvenu povezanost.

stresa, doziranog i reverzibilnog, dok je koma stanje na koje ne možemo utjecati. Dakle, moguće je da naša nazočnost prodire i do takvog bolesnika. To se ponekad i opaža, u promjenama pulsa i krvnog tlaka. Zapamtimo stoga: dobra riječ i nježnost nikada nisu potrošene uza ljud. Bolesniku sigurno pomažu. A pomažu i nama!

Kako međutim pristupiti teško bolesnom čovjeku, ili čak smrtno bolesnom čovjeku, koji je vidljivo pri svijesti ili može i govoriti? Vrijedi isto!

Ljubav, podrška, pouzdanje, optimizam ali i – iskrenost! Bolesnik je punovrijedna osoba i ima pravo znati za ozbiljnost svoga stanja – ali da mu se ne oduzima svaka

Što se demencije tiče, potrebno se suočiti s jednom osobitom okolnosti.

Njena učestalost i red pojavljivanja ne padaju i ne mijenjaju se ni na koji način. Znamo da se druge bolesti koje su tipične za staračku dob pojavljuju danas kasnije i rjeđe, što i je donijelo novu kvalitetu života nakon 60. godine. To, međutim, ne vrijedi za demenciju. Teško je zamisliti kako bi te okolnosti izgledale kada bi medicina pronašla učinkovitu prevenciju i lijekove za suzbijanje demencije. Za sada se mora zaključiti da se nova vitalnost ljudi ne odnosi na duboku starost. Također se mora zaključiti da je teško čak i zamisliti da bi bilo moguće dugo živjeti, a bolest – ovu, i sve druge – zgusnuti na kratko razdoblje prije same smrti. Još je teže prosuditi je li to uopće plan prema kojem bi ljudi željeli živjeti.

Za sada nitko od nas (srećom!) nije u prilici da bi mogao naručiti duljinu svoga života i oblik svoje starosti. Kada bismo

nada. Možda neke odluke želi sam donijeti, a ne da o njemu odlučuju drugi, njemu iza leđa. Kako i koliko točno reći, ovisit će o pojedinom čovjeku jer su ljudi različiti. Obitelj će obično najbolje znati. Ipak, ako se vidi da je kraj života, neki aspekti uvijek vrijede. To je u svakom slučaju posljednja prilika da kažemo *hvala*, zamolimo za oproštenje, iskažemo ljubav. Propustimo li je, kasnije će nam biti žao. A za bolesnika samog može biti važno da ispriča nešto što je čuvao kao tajnu ili da se možda s nekim pomiri. Ako je vjernik, također da se pomiri s Bogom! Ponekad se čuje mišljenje da svećenika ne bi trebalo zvati dok je bolesnik još pri svijesti, kako ne bi opazio da može ili mora umrijeti. Ali zašto ne!? Bolesnik upravo ima pravo znati. U našem se ponašanju možda samo krije vlastiti strah od smrti koji projiciramo na dragu bolesnu osobu! U takvom slučaju bolesniku uskraćujemo zadnje slobodno raspolaganje ostatkom života.

Kako god postupili – a rekoh, ljudi su različiti – učinimo to s pravom ljubavlju. I dajmo sebe! Kasnije si ne ćemo morati ništa predbacivati, jer ćemo znati da smo dali koliko smo mogli. I dragoj osobi, a i sebi samima. •

mogli, sigurno je da sama duljina života ne bi bila prva želja. Svatko bi sigurno radije pridodavao život godinama, negoli godine životu.

Tema visoke starosti i krajnjeg propadanja te tema dostojanstvene smrti pripadaju u ljudske teme koje najviše uznemiravaju. One su također, možemo reći, najnerazvijenije teme ovoga stoljeća. Za vjernike, naravno, postoji temeljna orientacija. Ona na ovaj ili onaj način zapravo postoji za svakog ozbiljnog čovjeka. Gotovo svatko naime može osjetiti svetost života i svetost smisla života. Ipak, čovjek uvijek treba mješavinu normativnog i praktičnog. Zato se danas hitno traži osnovni katalog normi i odgovornosti za dostojanstvenu duboku starost i umiranje, primjereno našoj kulturi i vremenu. Preduvjet je široko otvaranje društvenog razgovora, suočavanje sa strahovima i veliko prosvjećivanje. •

POSTAVLJENI SPOMENICI ŽRTVAMA PARTIZANSKOG POKOLJA U GRAČANIMA

Početkom mjeseca, 5. studenoga, u zagrebačkom predgradu Gračani postavljeno je sedam spomen ploča žrtvama jugoslavenskoga partizanskog pokolja u svibnju 1945. godine. U Gračanima je tokom svibnja 1945. zarobljeno i brutalno pobijeno blizu osam stotina osoba, hrvatskih i njemačkih vojnika, ali i mnoštvo civila, kako domaćih Gračanaca, tako i komunističkim vlastima nepočudnih Zagrepčana.

Stvaranjem samostalne Republike Hrvatske skupina gračanskih intelektualaca krenula je u obilježavanja grobišta i jama, koje su razbacane po cijelim Gračanima i okolnim šumama. Godine 1995. postavljena je i jedna spomen-ploča na mrtvačnici u Gračanima. No, ostala su grobišta ostala neoznačena, za što je velikim dijelom zasluzna i politička klima i pritisak s vrha. Naime, određenim je krugovima bilo u interesu zaustaviti istragu koja bi vjerojatno dovela i do nekih visokopozicioniranih hrvatskih političara. Zbog toga je akcija gračanskih intekulturalaca starije generacije sredinom devedesetih godina zamrla.

Prije tri godine mlađa generacija Gračanaca krenula je u aktualizaciju problema. Na to ih je ponajviše ponukala molba živućih svjedoka stravičnih partizanskih pokolja: Rudolfa Puntijara, Rudolfa Baneka, Ladislava Prekupca, Ivana Ćuka, Jelene Kos, Mirka Baneka i Magde Ćuk. Akcija je obuhvaćala više

Piše:

Domagoj NOVOSEL, prof.

segmenata obilježavanja sabranih u skupni naziv; „Dani sjećanja“, snimanje doku-

na osam stratišta. Ostala stratišta nisu mogla biti obilježena jer je na njima izgrađena određena infrastruktura. No, želja je bila izgraditi kamene spomenike u koje bi se ugradile mramorne ploče. Prepreke za njihovo postavljanje bile su mnogobrojne: financije, politika i tradicionalni hrvatski jal.

Unatoč čak i privođenju određenih članova inicijative od strane policije na informativne razgovore, izrada ploča nije stala. Ponajviše zahvaljujući gračanskim majstorima **Pavlu Pašaliku** i **Stanku Ivaniću** ploče su dovršene. Dozvola se čekala više od godinu dana. Ploče su 5. studenoga postavljene na sedam lokacija u Gračanima (Banekov zdenec, Strmec, Peščenka, Zlodjev Brijeg, Bjelečenica, Lonjičina i Pri Isusu). Osma će se ploča postaviti u blizini nekadašnje bolnice Brestovac, povrh Gračana, gdje je Jugoslavenska armija (partizani) pobila sve hrvatske pacijente zatećene u bolnici u svibnju 1945. godine. Ploče su postavili članovi dvije gračanske udruge; „Falaček Prigorja“ i „Udruga za očuvanje i razvoj Gračana“. U budućnosti gračanske udruge planiraju izradu velikog spomenika u središtu mjesta te, naravno, redovnu godišnju komemoraciju pod nazivom „Dani sjećanja“.

Ovom prilikom pozivam sve koji pješače na Medvednicu da posjete grobišta, zapale lampičice i svijeće te se pomole, a nadasve da čuvaju ova mesta stradanja Hrvata i drugih u svibnju 1945. godine. •

mentarnog filma „Dani sjećanja“, svečana sveta misa na središnjoj lokaciji, predavanja o žrtvama pokolja i drugo. Nositelji svih tih događaja bile su gračanske udruge, prije svega udruga „Falaček Prigorja“. Najveća želja bila je dosljedno obilježavanje grobišta. Prije tri godine postavljeni su veliki drveni križevi

Radovi na postavljanju spomen-ploča

OTPOR HRVATSKE MLADEŽI U DUBROVNIKU 1944. - 1947.

U mome članku „U spomen borcu za slobodnu i neovisnu Hrvatsku“, objavljenom u *Političkom zatvoreniku* br. 234 (rujan 2011.), na str. 10. spominju se inkriminacije iz presude pripadnicima organizacije *Hrvatski oslobodilački pokret*. Neki od spomenutih pripadnika osuđeni su da su bili povezani sa škriparima (križarima) **Pera Bakića** u Konavlima ili s hercegovačkim križarima. Tamo se može pročitati o prikupljanju i stvaranju popisa skojevaca, o raspačavanju letaka „*Katoličke mladeži za blagdan Krista Kralja*“ 1946. godine, te širenju neprijateljske propagande, a što je sve upereno na obaranje državnog i društvenog poretku. Znatno dio osuđenih pripadao je hrvatskoj katoličkoj mladeži tog vremena, pa je vrijedno opisati njihovu aktivnost.

Odmah po dolasku jugoslavenskih partizana u Dubrovnik, bio je tu i **Ante Jurjević-Baja**, organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju (kasnije, 1953. godine proglašen narodnim herojem), koji 25. listopada 1944. piše opširno izvješće drugovima u Split, u kojem između ostalog, navodi:

„Narod u ovom Gradu je čudan, a donekle nerazumljiv, počevši od onih gospara do pučanina, puni su svojih specifičnosti, koja je veoma bliska svim našim neprijateljima...“ A pri kraju tog izvješća, Jurjević-Baja kaže: „Što se tiče narodnih neprijatelja do sada ih je otpremljeno što ovamo što onamo oko 60 među njima i 8 popova odnosno fratarata pored svega toga mnogi se kriju i ne može ih se otkrit a sad će biti i teže obzirom na saveznike koji će ih štititi jedino tu može iskusni ljudi i vojnici mi smo nakon streljanja objaviti plakatom ali dosad ne sve samo tek sutra i izlazi jedan dio u javnost a potpisali smo sud komande područja jer drugog nismo imali o ovome svemu dajte vaše mišljenje bilo kako bilo ubit ih se mora a za ove koji se skriju treba će učiniti sve da ih se uhvati, jer to su kaporjuni...“ (Usp.

Piše:

Dr. Augustin FRANIĆ

Politički zatvorenik, br. 139, listopad 2003., 16.)

Ako uz taj dokument iz pera A. Jurjevića-Baje zavirimo još u knjigu *Bolje je voljeti manje* (Trpanj, 1997., 185.) autora **Davora Jurišića**, bivšeg komesara bataljona iz Vrućice pokraj Trpnja, u kojoj Jurišić opisuje kako je **Milovan Đilas**, jedan od vodećih ljudi jugoslavenskoga komunističkog pokreta i tada najbliži saradnik **Josipa Broza Tita**, prilikom posjeta Dubrovniku razgovarao s **Marinom Cetinićem**, bit će nam jasnije nastojanje partijskog vrha bilo da se što više ljudi likvidira. Đilas, naime, tom prilikom pita Cetinića: „*Koliko ste neprijatelja ubili ovdje u Dubrovniku?*“ Cetinić odgovara: „*Dvadesetak!*“ Na to mu Đilas kaže da je

to malo, jer da se u Dubrovniku sjatilo odasvud dosta ološa koji je služio okupatoru, pa dodaje: „*Vi Ste ih sve morali likvidirati, da Grad ostane potpuno naš i čist od svih reakcionarnih elemenata.*“

Hrvatska katolička mladež reagirala je na jugoslavenski i ateistički juriš partizana nakon njihova dolaska u Dubrovnik.

Na njihove protuhrvatske i protuvjerske pritiske mladež je odgovorila na više načina:

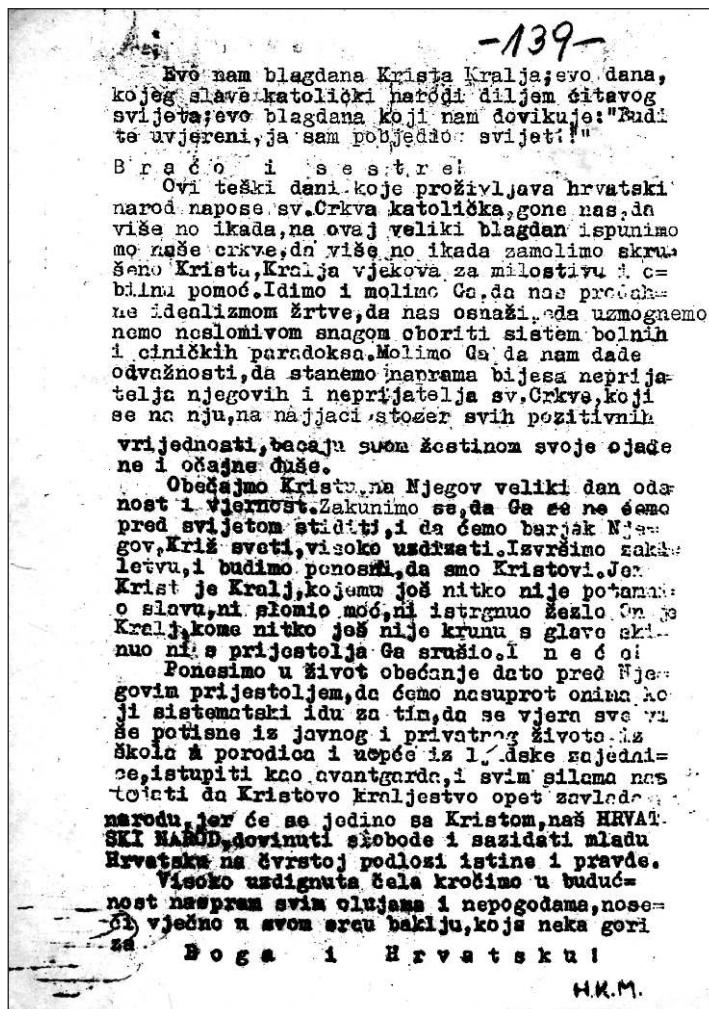
1. Suprotstavljajući se pokušaju skidanja križeva u jesen 1945. u razredima srednjih stručnih škola (Trgovačka akademija, Srednja pomorska škola i Učiteljska). U Gimnaziji toga izgleda nije bilo, jer je završetkom rata postala škola od partizanske vojarne. To skidanje su provodili skojevcii.

2. Srednjoškolska mladež je organizirala održavanje vjeroučaka koncem 1946. i početkom 1947. godine. Kotorski biskup

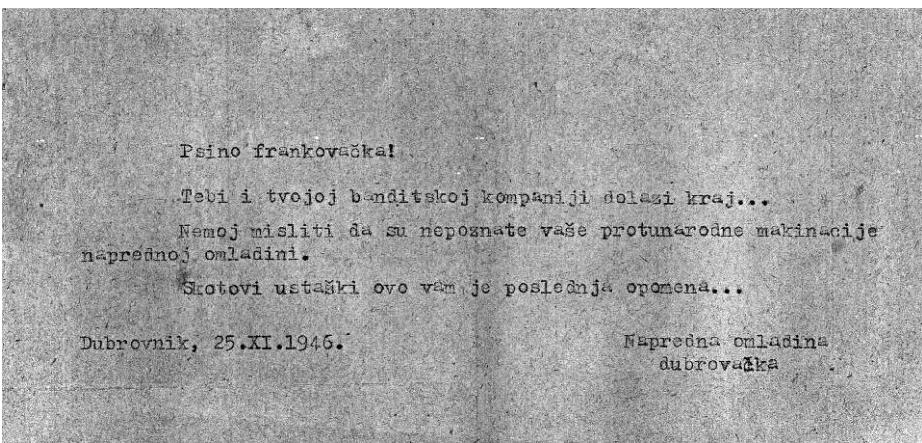
Pavao Butorac, koji je tada bio administrator dubrovački, objavio je za vrijeme sv. mise u Katedrali početak održavanja vjeroučaka. On se održavao za niže razrede srednjih škola (I. i II. razrede) kod isusovaca, a vodio ga je pater **Ivan Jeger**, dok se onaj za više razrede (III. i IV.) održavao u dominikanaca, a vodio ga je fra **Jordan Kunić**.

3. Ta ista mladež žestoko je demonstrirala u procesiji Velikog Petka. Osim ostalog puka, u njoj se nalazilo oko 200 srednjoškolaca i srednjoškolki koji su pohađali vjeroučaka. Srednjoškolci su molili krunicu i kad je procesija stigla na pogled franjevačke crkve ugašena je rasvjeta. Bez obzira što su se vlasti nadale incidentu, sudionici procesije su nastavili ići Stradunom i dalje moleći. Dok su srednjoškolci u procesiji pobožno išli, skojevcii sa strane su im dobacivali razne pogrdne i proste riječi.

4. Kad se je koncem studenoga 1946. primicao blag-

Letak zaplijenjen kod Stjepana Wollitta

Prijeteće pismo Josipu Franiću

dan Krista Kralja, sve navedeno je potaklo pojavu letaka pod naslovom „*Katoličkoj mladeži*“, kojim se mladi pozivaju u crkve da mole za hrvatski narod te se hrabri mladost da uzdigne baklju koja neka gori za „*Boga i Hrvatsku*“. To je bilo vrlo teško doba, kada su skojevci gospodarili i nastojali zatrati vjerski i državotvorni duh svojih vršnjaka.

Partija je nastojala omasoviti SKOJ koji je bio njezina isturena ruka. Na redovitim sastancima napajali su se razaračkom ideologijom i huškali protiv svakoj pojavi nacionalnih i vjerskih osjećaja. Djelovali su skoro tajno i učili terorističke metode od onih koji su ih mogli samo zlo naučiti.

U to doba mi je pričao jedan moj simpatični kolega (**Željko B.**) koji se našao u SKOJ-u, kako su ih učili da se fizički obračunaju sa svojim neprijateljima. Tako mi je opisao slučaj kad je na jednom sastanku poznati **Ivo Šojka**, iz Babina Polja na Mljetu, nagovarao prisutne na sastanku da noževima napadnu one koji njima ne pripadaju i suprotstavljaju se djelovanju SKOJ-a. Šojka je bio poznat kao nekadašnji pripravnik za pravoslavnog svećenika. Imao je čudni završetak. Mještani su, prolazeći mimo njegova stana, osjetili strašan smrad, pa kad su ušli, bio je već u raspadajućem stanju. Kažu da mu je na pogrebu bilo samo nekoliko žena. Dakle, kako živio tako i umro.

Koliko su skojevci bili drski i moćni, pokazuje slučaj **Frana Jerkovića**, koji je prebjao nešto u svojoj školskoj torbi, a odjednom mu je opalio revolver koji se tamo nalazio. Zrno je probiloo školsku klučnu svega 2-3 cm od kolegice **Marije N.** U razred je naglo utrčao ravnatelj **ing. Kolumbić** i zatražio oružje od Jerkovića. Ovaj ga je pogledao i rekao: „Ja ovo ne dam Vama u ruke“ i pri tome ostao. Ravnatelj se povukao u svoju sobu nemoćan. Daljnji slučaj drskosti i podmuklosti je

prijeteće pismo upućeno mom pok. bratu **Josipu**, koje je glasilo: „*Psino frankovačka! Tebi i tvojoj banditskoj kompaniji dolazi kraj... Nemoj misliti da su nepoznate vaše protunarodne makinacije naprednoj omladini. Skotovi ustaški ovo Vam je posljednja opomena... Dubrovnik 25. 11. 1946.*“ s potpisom *Napredna omladina dubrovačka*. Ako se tomu doda da Josip nije imao pravo glasa, da je bio nezaposlen i da mu je zabranjeno nastaviti studij, nije mu preostalo ništa doli krenuti u emigraciju. (Opš. *Politički zatvorenik*, br. 211, str. 44.-45.)

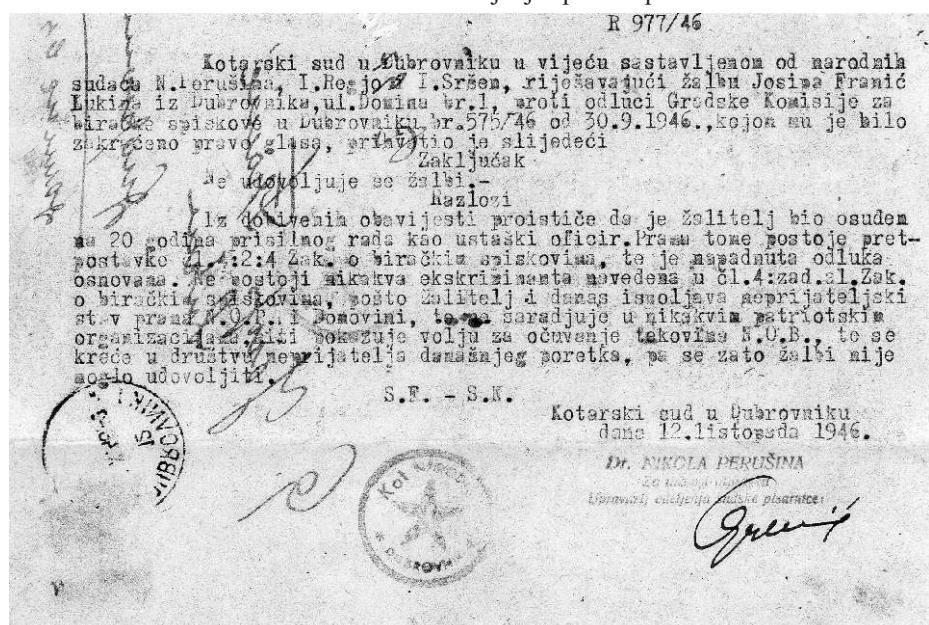
Postavlja se pitanje: „*Zašto su HOP-ovci stvarali i prikupljali popis SKOJ-evaca?*“

Ugroženi pripadnici hrvatske katoličke mladeži htjeli su se zaštititi od njihovih nasrtaja, pa su nastojali doznati tko je pripadnik SKOJ-a, jer su ovi potajno djelovali, a UDB-a ih je podržavala i usmjeravala. Evo dokle se islo s rušilačkom rabotom. Dana 21. ožujka 1947. umro je jedan

od istaknutijih pripadnika Hrvatske mlađeži, **Ratimir Lučić**, pa mu je kolega nad grobom izrekao: „*Laka ti bila hrvatska zemlja!*“ što je bio veliki krimen, pa je UDB-a desetorici istaknutih mladića i djevojaka oduzela osobne karte. Morali su poći po njih na UDB-u, a tamo su ih ubaši **Mikulandra** i neki drugi ispitivali i šikanirali uz prijetnje.

UDB-a je 12. travnja 1947., uhićenjem više od 90 Dubrovčana, željela spriječiti svako djelovanje državotvornih snaga. To je doba djelovanja škipara u Konavlima, ali i u susjednoj Hercegovini. Tada jugoslavenske vlasti vode bitke u Hrvatskoj, obračunavajući se masovno sa svojim neprijateljima. Rat u Hrvatskoj još traje. U Dubrovniku i po ostaloj Dalmaciji vrše se likvidacije. Poneki se vraćaju iz logora. U zaleđu Dubrovnika veliki broj zaostalih četnika prelazi u snage vlasti te kao partizani ulaze u Dubrovnik. U takovim okolnostima hrvatska katolička mladež pokušava pružiti otpor srpskomunističkim nasrtajima. UDB-a sve brojne uhićenike svrstava pod istu kapu i proglašava HOP-om. A **Stjepan Wollitz**, o kojem smo pisali u rujanskom broju našeg časopisa, bio je dokaz kulminacije nagomilanih zločinstava. Odabran je istaknuti jaganjac, kako bi se dodatno pojačala psihoza straha i zadovoljština sotonskih planova. Odabrali su velikog idealista, o čemu svjedoče njegovi tekstovi koji su citirani i u izlaganju autora prilikom postavljanja spomen-ploče.

R 977/46

Pravomoćno oduzimanje biračkog prava: tako su se dobivali tzv. izbori

STEPINAC (Istinita priča)

Svi sveti 1945. Kao i svake godine, majka me tog dana vodila na zagrebačko groblje Mirogoj. Išli smo od groba do groba poznatih preminulih i molili se za spas njihovih duša. Pred središnjim križem, pomolili smo se za one koji nisu pokopani na tom groblju, za stradale u ratu i posebno za one koji su bez suda pobijeni tijekom i nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Zatim reče mama:

- Idemo na groblje gdje su pokopani hrvatski vojnici

Kad dođosmo tamo, skamenio sam se od užasa! Nešto nepojmljivo! Umjesto groblja, svježe uzorana zemlja. Nigdje nikačva grobnog znaka. Usred te oranice vidjesmo očajne žene, većinom seljanke, u crno odjevene i s crnim rupcima na glavama, kako plaku i traže grobove svojih nedavno poginulih sinova. Kiša je polako rominjala, spuštala se kap po kap, a tmurno nebo kao da je plakalo, plakalo zajedno s očajnim majkama nad nečuvenim zločinom.

Ilovača se je ženama lijeplila za cipele, a one su teško izvlačile noge iz mokre zemlje. Činilo se kao da ih pokopani zadržavaju da ih ne ostave same na oskrnutu groblju. Majke su ipak uporno tražile mjesta gdje su pokopana njihova djeca. Kad su mislile da su ih našle, upalile bi svijeće, otirale suze i kapi kiše koje su se polako spuštale niz njihova lica. Ponekad bi kap kiše pogodila plamčak svijeće. Ugasila bi ga. Zatim su majke ponovno palile svijeće i tako se to ponavljalo više puta, dok konačno žene ne bi odustale u svojoj tuzi i bespomoćnosti. Sagnule su glave, rukama podbočile lice, nogu duboko ukoračenih u blatu zemlju, plakale i jecale gorko, gorko za izgubljenim sinovima i njihovim grobovima. Njihove unezvjerene, očajne oči bespomoćno su tražile pomoći, ali ostajale su

Piše:

Ivo SOLJAČIĆ

usamljene u svojoj boli. Kao da su vapile zajedno s Kristom na križu:

- Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?

Iako sam tada imao tek 10 godina, u pamćenje mi se duboko usjekao taj strahoviti prizor. Cijelo tijelo mi je drhtalo. Nikako nisam mogao shvatiti kako neki um može smisliti, kako neko ljudsko biće može takvo što učiniti. Učiniti takvo nepojmljivo barbarstvo. Nanijeti toliku

A oko uzoranoga groblja šunjali su se neki čudni ljudi, odjeveni u kožne jakne. Priključili bi se svakoj grupi u kojoj je bilo više od dvoje ljudi i slušali što govore. Čim bi čuli koju kritičnu riječ o preoranoj groblju, odmah bi povisili glas i rekli:

- Nemoj tako, druže (drugarice)! Tu su ležali ratni zločinci.

Zatim bi vadili neki notesić i olovku, kao da će zapisati imena onih s kojima razgovaraju. Time je bila prekinuta svaka diskusija, jer su ljudi dobro znali što znači biti ubilježen na popis OZN-e, pa su unatoč zaprepaštenju i zgražanju nastojali da

Na mjestu preoranih grobova izrasla je šuma: Mirogoj

bol majkama koje su već mnogo prepatile zbog gubitka svojih sinova. Uvijek su mi govorili :

- O mrtvima sve najbolje. Mrtve se nikad ne dira. Neka počivaju u miru.

Pitao sam se u svojoj dječačkoj glavi: Zar mržnja može ići tako daleko, preko groba? Pa, mrtvi nikomu ne mogu naškoditi! Koliko je tu pokopano nevinih mlađića, gotovo djece, od kojih su mnogi i protiv svoje volje mobilizirani i možda ubijeni iz partizanske zasjede na svome prvom pohodu?

se što prije izgube s mesta zločina. Bilo je to u vrijeme kad su Tito i njegovi suradnici ubrzano prevodili tekovine anfašističke borbe u boljševičku tiraniju. Pjevalo se:

Druže Tito mi ti se kunemo,
da sa Tvoga puta ne skrenemo
Uz Tita i Staljina dva junačka sina
nas neće ni pakao smest.

Tisuće i tisuće ljudi, pretežno muškaraca (ali bilo je i žena i poneko dijete) poubijano je bez suđenja. Naročito mnogo ih je pogubljeno na križnom putu, većinom u Sloveniji. Jednostavno su nestali. Majke i supruge stravično su išekivale vijesti o

svojim sinovima i muževima. Ljudi su se tješili na različite načine, jer nisu htjeli vjerovati da su im najbliži pobijeni. Širile su se glasine da su odvedeni u Sibir, jer da tamo treba radna snaga, zatim da su prebjegli u Argentinu, ali se ne smiju javiti, da rade u nekim rudnicima i sl.

Naša susjeda, gospođa Klara, kao i mnoštvo drugih žena, obilazila je mnoge poznate i nepoznate kako bi čula kakvu vijest o svom sinu. Svi su joj davali nade. Zapravo ništa određeno, a ona je vjerovala kako on negdje živi i grčevito je tražila dalje. Nitko joj nije imao hrabrosti reći istinu, da je njezin sin zajedno s mnoštvom drugih ubijen tamo negdje kod Maribora i bačen u jamu. Saznala je to njena kći od jednog mladića, koji je bio zajedno s njim u koloni. On joj je ispričao:

- Jedne večeri razdvojili su nas onako nasumce u dvije skupine. Ja sam bio u skupini s Vašim bratom. Izgledao sam jako mlad i valjda sam se smilio nekom starijem brkatom partizanu. On mi je prišao i rekao: 'Dečec ovo nije mjesto za tebe', i odveo me u drugu skupinu. Prvu skupinu su odveli u šumu. U noći smo s one strane čuli štektanje mitraljeza. Znali smo da su ih pobili. Vaš brat me je tokom križnog puta do Maribora zamolio da Vam se javim ako on pogine. I evo ispunio sam mu posljednju želju.

Gospođa Klara je sveudilj tražila vijesti o svom sinu i nikad nije povjerovala da je mrtav. Nakon nekoliko godina umrla je od raka, u uvjerenju da je on negdje *tamo*, samo joj se ne smije javiti.

Iza ovih masovnih likvidacija koje su provođene bez ikakva suđenja i gdje je najveći zločin bio da je netko muškarac i da se istodobno našao u izbjegličkoj koloni, stupili su na red "narodni sudovi". Slijedile su masovne presude s naznakom: «U ime naroda» i završetkom: «Smrt fašizmu-Sloboda narodu».

Često su presude napisane nakon što je dotični već bio ubijen. Ovdje su pojedinci bili birani: bogatiji ljudi, istaknuti intelektualci kojima se mjerila svaka riječ koju su izgovorili ili napisali, katolički koji su bili u nekim katoličkim društvima i slično. Osude su se kretale od dugogodišnje robije do smrtnе kazne, uz obvezatnu konfiskaciju cijelokupne imovine. Svakodnevno su odvodili ljudi na saslušanja.

Dovoljno je bilo reći i samo jednu kritičku riječ prema novim vlastima da bi čovjek dospio na robiju. Zavladao je opći strah i muk. Zabranjena je svaka sloboda tiska i govora. Vijesti su se širile samo šapatom među najpovjerljivijima. Vladala je samo jedna istina - istina tirana.

U tome stravičnom sveopćem muku javio se zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. Uputio je pastirsko pismo hrvatskih biskupa svojim vjernicima, i dao nalog da ga se javno pročita u svim crkvama zagrebačke nadbiskupije. Krv mi se ledila u žilama kad sam jedne nedjelje na misi slušao što je čitano. Proročkom hrabrošću govorio je o nedjelima koja su učinjena, o progostvima, o ubijanju nevinih. Posebno se osvrnuo na prekapanja groblja u Zagrebu i još nekim drugim gradovima. Naglasio je kako su mrtve poštivali i Turci u doba svojih najgorih zuluma, ne dirajući kršćanska groblja.

Iako sam još bio dijete, jasno mi je bilo da je time sam potpisao svoju osudu. Stao je nedvosmisleno na stranu obespravljenih i poniženih, kao što je to prije učinilo u doba NDH. Dobri pastir probijao se kao zraka svjetla kroz sveopću tamu straha i očajanja, pobuđujući u porobljenom puku vjera u konačnu pobjedu Dobra nad Zlom. U Tebe se, Gospodine, uzdam – to je bilo njegovo geslo.

Običan smrtnik bi nakon takvog pisma bio odmah pogubljen, ali Stepinac je bio odviše poznat i cijenjen u svijetu. Za njega je trebalo naći drugo rješenje. Čekali smo što će biti. Odgovor je brzo došao. Šikaniranje, ponižavanje, a zatim u proljeće 1946 atentat u Zaprešiću, iz koga je izišao neozlijeden zahvaljujući prisutnosti svoga vozača. Poslije toga uslijedio je poznati montirani procesiza kojega je stajao osobno Josip Broz Tito.

Danas, kad šećem dijelom Mirogoja na kojem su bila preorana vojnička groblja, sjećam se prošlih vremena i mislim na te žalosne dane. Groblje njemačkih vojnika je lijepo uređeno s položenim pločama sviju vojnika koji su tamo pokopani, a na groblju hrvatskih vojnika rastu visoka stabla što pružaju svoje grane prema nebu, tek mala ploča svjedoči da tu počivaju kosti poginulih mladića čije su grobove preorali tirani. •

Na Bleiburgu je ove 2011. godine obilježena 66. obljetnica tragedije hrvatskoga naroda. Uz slavlje svete mise za stradale i ubijene hrvatske vojниke i civile, otkriven je i spomenik svećeniku **vlč. Vilimu Cecelji**, koji je među najzaslužnjima za očuvanje ovog spomen-područja te inicijator obilježavanja bleiburške tragedije. U medijima su se, kao i svake godine, čula dva tabora promicatelja i osporavatelja ove već tradicionalne manifestacije. Bivši hrvatski predsjednik koji je svoj komunistički dah pod plaštem antifašizma prenio i na sadašnjega, već poslovno stradale na Bleiburgu naziva zločincima i narodnim izdajicama koji su sve to i zaslužili. Čovjeka koji ovako sramotno opravdava zločin nad razoružanim hrvatskim vojnicima i civilima, pa bio on izabran i predsjednikom države, trebalo bi konično osuditi zbog veleizdaje, javno, a ne iz potaje, kao što je on u ulozi zaštićenoga haškoga svjedoka svjedočio protiv vlastitoga naroda.

Nekoliko dana nakon bleiburške komemoracije, 18. svibnja 211. pošli smo u Crveni Grm (općina Ljubuški), zapisati svjedočanstva dvojice sudionika tih posljednjih burnih godina Drugoga svjetskoga rata. U dosta prigoda se kaže kako pobjednici pišu povijest, čemu smo i bili svjedoci u prošlom komunističkom režimu. Ti su nam „osloboditelji“ više od pedeset godina punili glave svojom istinom što se moralno slijepo prihvataći i naučavati u školama. Ipak, na svu sreću i unatoč svemu, povijest se u najvećoj mjeri piše iz svjedočanstva onih koji su u njoj i sudjelovali. Ovaj put to su **Stanko Alilović i Ivan Nižić**, kojima dajemo riječ.

Svjedočanstvo Stanka Alilovića

„Rođen sam 26. travnja 1928. u obitelji Mate i Janje rođ. Petrušić. Nas mladiće iz sela pozvali su 1944. jugoslavenski partizani, da idemo u partizansku vojsku za bombaše. Moj otac je otisao u Ljubuški izvidjeti, je li se netko javio. Međutim, došao je kući s vijeću da nema nikoga. Otišli smo u škripare, gdje smo se sakrivali po šumi dok nije došla hrvatska vojska, ustaše sa Širokoga Brijega. Ustaše su protjerale partizane iz ljubuškoga kraja,

CRVENI GRM – LJUBUŠKI: SVJEDOČANSTVO DVOJICE SUMJEŠTANA S BLEIBURGA

ali su se partizani za dva dana vratili, pa smo mi civili i vojnici morali bježati prema Širokome Brijegu. Tada sam i ja bio civil, ali sam uza se imao pušku. Preko ograda i mosta došli smo na Humac, gdje smo prenoćili a sutradan otišli do Ljubuškoga. Potom do Mostarskih vrata, a odатle na Široki Brijeg gdje su se tri dana vodile borbe.

Na Širokom Brijegu smo se i mi uključili u borbu. Partizani su već tada imali dobro naoružanje, pa su nas tek tada gađali minobacačima većega kalibra i dometa. Tada smo se moj rođak Stojan i ja, kod crkve na Širokom Brijegu priključili Nijemcima. Nakon toga odlazimo u Mostar u Sjeverni logor, gdje su nas dobro obukli i naoružali. Zapovjednici su nam bili **Zlatko Penavić** i **Marko Šaravanja** od Širokoga Brijega te **Ćavar** s Cerna. U Sjevernom logoru smo se zadržali tri dana. U tim smo borbama sudjelovali gotovo bez ikakve vojne obuke. Odmah u vatru na 'kaljenje', a ja sam tada imao tek sesnaest godina.

Iz Mostara odlazimo preko Bijelog Polja pješice prema Sarajevu. Na tom su nas putu sve do noći stalno pratili i tukli zrakoplovi. Mi smo se sakrivali oko kamenja i drveća. Iz Sarajeva smo otišli u Jasenovac, gdje smo imali obuku sa stariim ustašama. Tu smo se zadržali do pobune u logoru. U blizini smo se obučavali i čuvali logor. Odatle pješice 3. svibnja 1945. godine krećemo do Zidanoga Mosta. Tu su nas zaustavili partizani. Nijemci su tenkovima prešli na lijevu obalu rijeke, jer su na putu bile velike stijene pa se nije moglo ići dalje. Čuli su se povici: 'Makovci, naprijed!' Prešli smo na lijevu obalu rijeke, dok su nas Nijemci upozoravali da se vratimo natrag, jer se naprijed ne može.

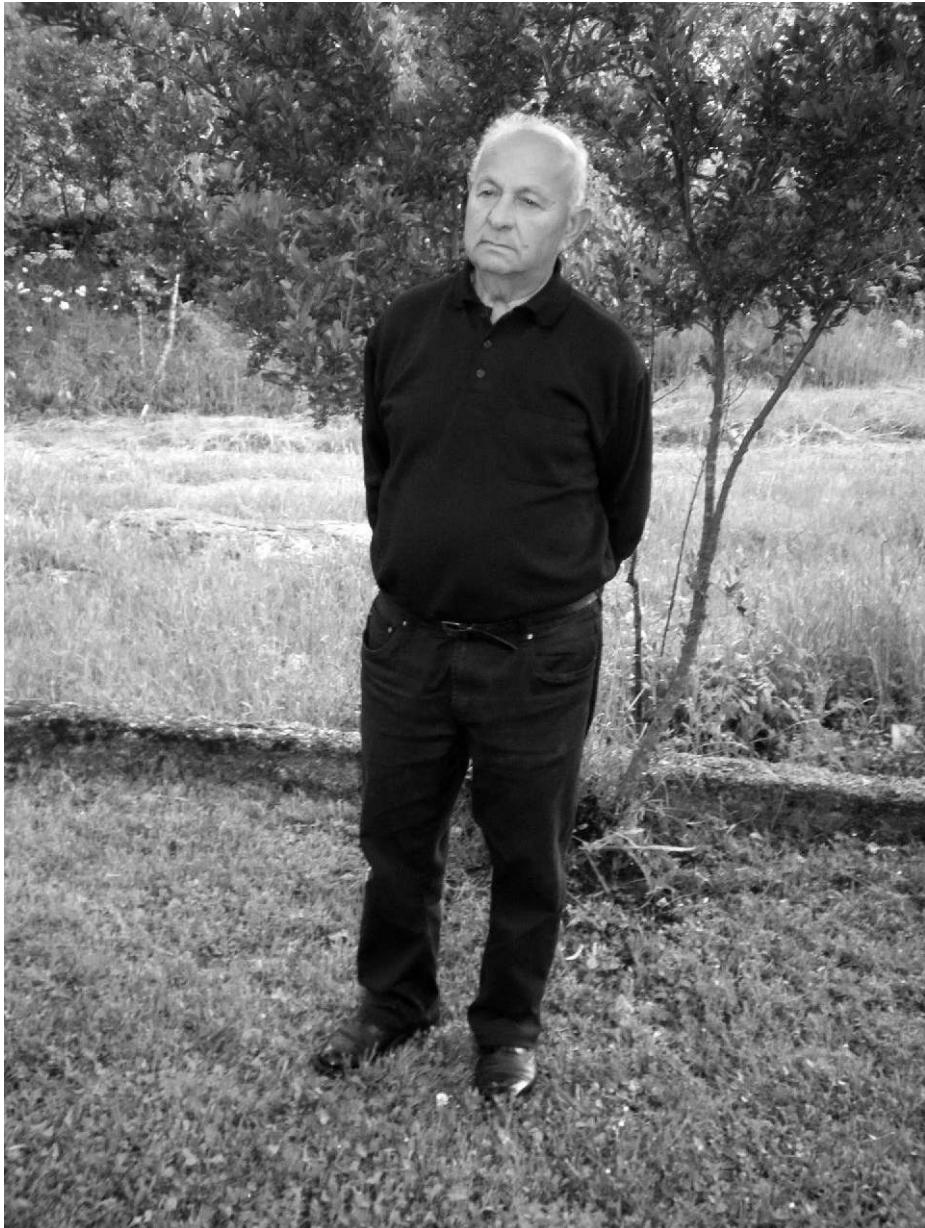
Naš zapovjednik Penavić nije želio poslušati Nijemce, nego je išao naprijed, a s njim i zapovjednik **Marko Ždero** i niži časnici sa Širokoga Brijega i iz Međugorja. Tada smo u borbi izgubili nekoliko ljudi i vratili se preko brda prema Celju. Na

Pišu:

Želimir CRNOGORAC
& Mate TADIĆ

tom putu sam se zaustavio s jednim svojim rođakom u Drugoj satniji, dok je njih petnaestak što su otišli ispred nas izginulo. Među njih je pala minobacačka granata, a ja sam imao pravu sreću pa sam ostao živ.

S tog položaja smo gledali borbe, minobacači tuku i puškanje. Odatle smo se počeli noću povlačiti, niz veliku nizbrdici. Samo što se je kamenje kotrljalo, a ljudi su padali. Na toj sam se nizbrdici spustio, držeći se za žile stabala. Pao sam u rijeku te sam dobro i prošao. Izišao sam iz vode živ na cestu. Na cesti se iskupilo nas oko stopešetak, ali više tu nije bilo njemačkih tenkova i topova. Ne znamo kamo su otišli. Odatle smo preko brda otišli prema Celju. Tako smo pokraj Celja

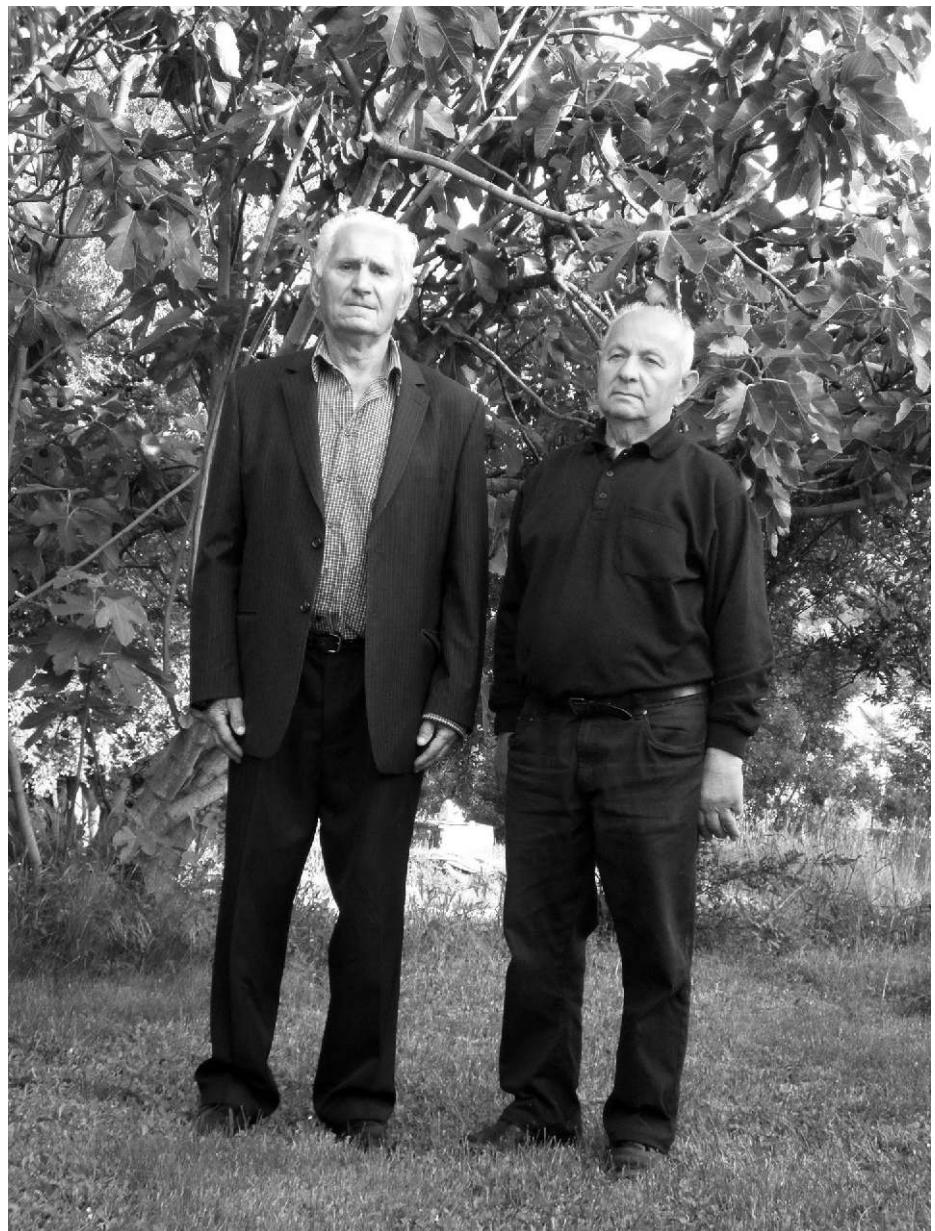
Stanko Alilović

prošli do Bleiburškog polja i stigli ujutro rano – još prije zore.

Kad smo došli na Bleiburško polje, sve je već bilo puno vojske, civila, žena, djece, konja, kola – svega i svačega! Tu smo noćili, a sutra na večer smo se odlučili predati – jer se već neki predaju. Na jednom mjestu na polju je bilo ograđeno mjesto za odlaganje oružja. Kada sam pogledao iza toga plota, već je bila odložena hrpa oružja. Ljudi bacaju oružje, dok Englezi i partizani naslonjeni na plot skupu nadgledaju. I ja sam sutradan odložio oružje. Cijelo vrijeme iznad nas nadljeće osam zrakoplova, pa nam se srca razdiru.

Nakon predaje oružja, pa do Dravograda, nas nitko nije dirao. Tu su nas postrojili četiri po četiri u četverored uz stražarsku pratnju. Tako smo stigli do Maribora, gdje sam ostao deset dana. Uveli su nas u jednu veliku zgradu vojarne. Tu su nas dijelili na ustaše lijevo i domobrane desno. Na domobranskoj strani je bilo tri puta više ljudi, nego tamo gdje su ustaše. Nakon deset dana postrojili su godišta 1926.-1930. u kolonu s oko pet tisuća vojnika. Odатle smo krenuli prema Slavoniji. Na putu do Šida su nas stalno kroz sela tukli, vilama i motkama te gađali jajima uz psovku majke ustaške. S puta su nas neprestano skretali prema polju, pa smo zamjećivali kako se svi ne bi natrag vratili. Iz te su kolone neke izdvajali i slali u različita mjesta po Slavoniji. Ja sam dospio do Pančeva iza Beograda. Do 13. lipnja smo stigli do Šida, gdje se je kopala glina za izradu cigle. Iz te smo gline sisali vodu, jer se čulo da ljudi neprestano pitaju vode dok je glina stalno vlažna.

Neki su iz kolone pokušavali pobjeći, u čemu je ponetko i uspio. Ali koga su stražari vidjeli, toga su odmah na licu mjesta i ubili. Kada su ljudi išli uliti vode iz slavonskih bara u *porciju*, odmah su ih stražari ubijali. Događanja iz kolone marša vrlo je teško opisati, jer su neprestano neki ljudi vrebali koga će zaklati. Sjećam se dobro kako su **Boška Maslaća** iz Stoca izvukli iz kolone, te pred nama svima nožem zaklali kao ovcu. Kada smo prolazili kroz hrvatska sela, narod nam je iznosio pune korpe kruha, vode koliko hoćeš, a bilo je čak i mesa. Ali kada bi naišli stražari, prolili bi vodu, a hranu bi radije bacili nego pustili da mi pojedemo. Kad smo

Ivan Nižić i Stanko Alilović

prolazili kroz srbjanska sela, dobivali bismo batine svim i svačim, a vrlo bi često nekoga i priklali kao ovcu. Što se tiče obuće i odjeće, toga su nas „oslobodili“ već u Mariboru. Kada smo došli u Zemun, tu su nas od udaranja i maltretiranja spasili bugarski vojnici. Davali su nam čak i cigarete te nisu dopustili stražarima i civilima da nas udaraju kundacima pušaka kao do tada.

Potom nas oko deset tisuća dolazi u Pančevu u sabirni logor. Tu je nastavljeno udaranje i maltretiranje i svako bi jutro osvanulo desetak mrtvih ljudi. Iz ovoga se logora raspoređivalo dalje. Tu su tražili neke zanatlige, a ja sam se javio kao brico. *Mašina* za šišanje i britava za brijanje je bilo dovoljno, što su odnijeli od zarob-

ljenika. Taj se logor nalazio u krugu prijeratne njemačke tvornice 'Philips'. U jednom dijelu logora je bilo nešto i Nijemaca, koji su nam ponešto i pomagali dajući hrane i cigareta. Nije bilo maltretiranja niti udaranja, a tu smo se zadržali do listopada.

Nakon četiri mjeseca su nas otpustili, pa smo krenuli prema kućama. Znam da smo pješice došli do Vinkovaca, ponekad se penjali i na vlakove dok nas ne bi istjerali i izbacili. Odatle smo preko Sarajeva i Mostara išli do kuće u Crvenome Grmu u Ljubuškom. Tijekom puta preko Bosne nismo imali nikakvih problema. Prije dolaska doma nas petorica smo sreli **Šimuna**, koji se već bio prebacio u partizane. Na naš upit: 'Kako je u selu?', nije nam

ništa htio reći. Od Sarajeva do kuće smo išli pješice i sakrivali se po brdima. Kod kuće smo pronašli sve žive, osim strica koga su partizani ubili.

S povratkom je u selu započeo novi teror: obveza davanja mesa, žita, vina, rakije – više su tražili nego što smo imali u kući. Tako su tražili i po trista kilograma mesa pa bi uzeli kravu. S odjavnicom sam se prijavio u Ljubuškom i nisam više imao problema. Na dosluženje vojnoga roka otiašao sam u gardu tri godine u Pančevo, Beograd i Mostar gdje me je često ispitivao neki KOS-ovac. Budio bi me u pola noći s prijetnjom metka u čelo. Priznao sam da sam bio u ustaškoj mladeži. Izlaskom iz vojske otiašao sam na radnu akciju, izgradnje željezničke pruge Banja Luka – Sarajevo. Tu ostajem mjesec dana, a radio se od svanača do mraka. U to su vrijeme partizani tjerali u radne zadruge, što je isto tako bila jedna od gluposti komunizma.

Oženio sam se 1952. na Humcu **Zorkom rod. Petrušić** (1929.), te smo u braku rodili četvero djece. Na privremeni rad u Njemačku odlazim 1968. godine, a moja je supruga preminula 2010. godine. Nakon Drugoga svjetskoga rata u Ljubuškom je bilo vrlo teško stanje. Mnogi su ljudi poubijani, a od mojih su ubili strica i ujaka. Na mjestu ubijanja sada su sagrađene zgrade. Najpoznatije partizanske ubojice iz toga vremena su: **Konjhodžić**, a od UDBA-ša Ivan Granić i **Jure Galić**, koji je i sada nažalost predsjednik tzv. antifašista Bosne i Hercegovine.“

Svjedočanstvo Ivana Nižića

„Rođen sam 12. siječnja 1929. u Crvenom Grmu u obitelji Stanka i Ive rod. Alilović. Nas četiri brata smo otiašli u ustaše: **Luka, Mijo, Marijan** i ja. Oni su poginuli na Bleiburgu ili nestali na Križnom putu. Ja sam 1944. otiašao na povlačenje s cijelom našom obitelji, bježeći od partizana od kuće do Mostara.

Moj rođak **Žarko Nižić** i ja smo iz Mostara otiašli vlakom u Zagreb. Na Mirogoju su nas obukli u ustaške odore, a ja sam tada imao šesnaest godina. S Nijemcima smo nerko vrijeme vršili obuku, a potom smo otiašli na borbene položaje u Bjelovar. Preko Sv. Ivana Zeline i Križevaca do srpske Kapele. Tu smo načinili

borbene položaje na kojima su se već čule borbe topovskoga i drugoga oružja. Četvrti dan nakon ovoga, pokraj nas su počeli prolaziti Nijemci i ostali vojnici iz smjera Bjelovara. Naš zapovjednik **Franjo Cikoja** nam je rekao: 'Neka oni prođu pa ćemo mi!' Drugi zapovjednici su bili: **Danilo Trpić** iz Gospića i **Ivan Blažeg** iz Zagreba. Kad je vojska prošla, naš nam je zapovjednik zapovjedio da odemo u selo i nađemo zaprežna kola i konje, koji će nam vući opremu prema Zagrebu. Tako smo se uputili i došli do Križevaca, gdje su formirane dvije borbene linije od vojske koja je došla od Bjelovara. Tu su nas napali Rusi, te je ustavljena Srijemska fronta.

Naša je bojna brojala osamsto vojnika, a tu nas je poginulo oko tristo i pedeset. Od Križevaca smo krenuli prema Zagrebu, gdje nas je ispred dočekao jedan visoki časnik hrvatske vojske riječima: 'Poglavljenik Ante Pavelić je napravio sporazum s Englezima da će primiti svu hrvatsku vojsku. Tko hoće može se predati partizanima u Zagrebu, i ne će biti nikakvih problema.' Mi se nismo predali, nego smo krenuli prema Sloveniji do Celja. Povlačenje je nastavljeno pješice, gdje su išli žene, djeca, starci i vojnici. Kod Celja su nas prvi put napali partizani, kao i nakon Celja 10 do 15 kilometara, gdje sam prvi put nakratko susreo Stanka Alilovića. Tu je ostala sva naša oprema, a mi smo pješice preko brda otiašli do Klagenfurta. Tu je naša grupa od trista trideset vojnika odložila oružje. Odatle smo se pješice vratili do Samobora. Kolona je bila duga deset kilometara, s punom cestom ljudi. U Samoboru su nas zaustavili te odvojili vojnike i civile. Tu smo se zadržali nekoliko sati, te smo put nastavili prema Velikoj Gorici. Došli smo u sabirni logor gdje ostajemo tri dana, a odatle odlazimo do Daruvara.

Na tom putu od nekoliko dana ništa nismo ni jeli niti pili. Poslije Daruvara nastavljamo put prema Kutini te stižemo u sabirni logor, gdje smo ostali sedam dana. Iz Kutine odlazimo u Sisak, gdje su počeli odvajati ustaše od domobrana. Na razdvajaju u Sisku, javila su se dvojica iz našega sela da su ustaše. Nakon toga nitko ih više nikada nije bio. Iz Siska odlazimo osam dana u Pakrac, gdje smo bez kruha i

vode. Deveti dan su nas rasporedili u grupe, a svaka je grupa imala svojega «grupovođu». Nama je grupovođa bio **Iko Dušić** iz našega mjesta, a dobili smo i jedan kilogram kukuruznoga brašna na nas četrdeset da zamiješamo kašu. Odatle odlazimo do Lipika, gdje u logor ulazi jedan partizanski oficir s riječima: 'Neka se jave mlađi vojnici, da idu kući.' Moj mi je stric **Mate** rekao: 'Javi se, Iko, javi se, Iko!' Tada smo se nas dvadeset sedmorica javili od Mostara, te su nam dali potvrdu da idemo kućama.

Od Siska do Slavonskoga Broda smo došli pješice, a preko Save lađom – jer je most bio srušen. Kad smo prešli u Bosanski Brod, ponovno su nas četiri dana stavili u zatvor. Tada je u logor došao neki civil udbaš koji je rekao: 'Ovih dvadeset i sedam, neka idu kućama!' Iz Bosanskoga Broda do Maglaja smo došli pješice, a odatle nekim prijevoznim sredstvom do Žepča. Iz Žepča do Zenice ponovno idemo pješice, a u Zenici smo ponovno završili u zatvoru. Tu su nas udbaši ispitivali o svakom čovjeku u našem selu. Potom dolazimo do Sarajeva gdje u Filipovića vojarni po prvi put nakon mjesec dana dobivamo jesti. Iz Sarajeva dolazimo pješice do Mostara, a odatle do Ljubuškoga pješice, goli i bosi. Ljubuški smo zaočili preko Humca, jer smo čuli da u Ljubuškom svakoga zatvaraju. Kada sam ušao u kuću, moj otac i majka su me pitali: 'Tko si ti i čiji si?' Nisu me prepoznali, jer u meni nije bilo više od dvadeset kilograma. Poslije odlazim na odsluženje vojnoga roka u Banja Luku, Slavonski Brod i Zadar.

U vojscu su nas neprestano ispitivali, gdje smo bili i što smo radili. Poslije vojske doma sam se vratio, oženio 1949. na Humcu **Slavkom rod. Herceg** (1929.). U braku smo rodili četvero djece, dok je supruga preminula 2006. godine. Nastojao sam se baviti poljoprivredom, dok su partizani nametnuli teror preko zadruga i otkupa.“ •

HASIĆKO PROLJEĆE 1976. GODINE

Hasić je veliko i napredno hrvatsko selo u općini Bosanski Šamac. Hasićke kuće protežu se u dužinu od gotovo pet kilometara, od Hrvatske Tišine, pa južno, sve do puta Crkvina-Gradačac. Selo je, kako se govorilo, „još od bega podijeljeno“ na Gornji i Donji Hasić, što su objeručke kroz povijest prihvaćale sve vlasti. Na popisu pučanstva 1991. godine Gornji Hasić je imao oko 1040, a Donji Hasić oko 1060 stanovnika. Kako piše dr. Stjepan Blažanović („Bosanska Posavina“, Orašje 1993.), Hasić je dobio ime po turskoj riječi „ası“, što je bio naziv za raju koja se sili i ne će da plaća poreze.

Zbog toga, općepoznatoga, „asıčkog neposluha“ davno je odlučeno da se ta podjela zadrži, a sve je objašnjeno „željom naroda“. Podjela na „dva mala Hasića“ stalno je poticana mnogim nerazumnim i nerealnim odlukama. Tako je Gornji Hasić vezivan za Gornju Crkvinu, a Donji Hasić za Bosanski Šamac. U Gornjoj Crkvini bila je škola, pošta, zemljoradnička zadruga... Nijedan Hasić praktično nije imao nikakve infrastrukture.

Jedino što su Hasićani imali zajedničko, bio je Nogometni klub „Mladost“ i župu u Hrvatskoj Tišini. Oko kluba se okupljala odvažna, odlučna i prkosna hasićka mladost, koja nije samo dobro igrala nogomet, nego se je uspješno „nosila“ i sa svim okolnim srpskim selima. Taj klub je smetao i zbog toga što je bio rado viđen gost u susjednoj Slavoniji i zato što je preskakao sudjelovanja na „državnim turnirima“ u Crkvini i Slatini. Prvi sukobi u selu i izbit će oko kluba i tendencija da se osnuje još jedan te da se tako razbije ionako nedovoljno jak hrvatski korpus.

Politički progoni

Nakon gušenja „Hrvatskog proljeća“ 1971. godine stvorena je pogodna situacija i za političke progone i hajke i na istaknute Hrvate u drugim dijelovima bivše Ju-

Piše:

Mato KRAJINOVIĆ

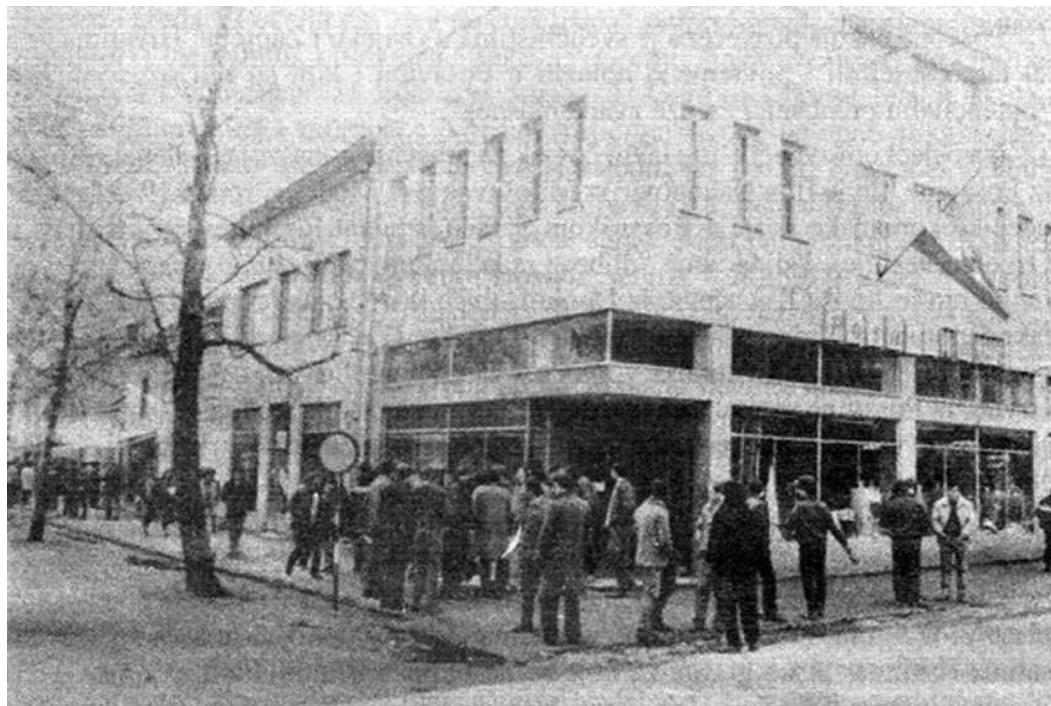
goslavije. Osobitost te hajke bilo je postojanje jakog i dobro organiziranog centra iz kojeg je ona vođena i koordinirana te njezina nevidljivost „golim okom“ u običnom životu. Druga osobitost je angažiranje pojedinih Hrvata za njeno neposredno sprovođenje u skladu „s najboljim tradicijama“ komunističkog sustava.

U Bosanskoj Posavini na udaru su se našli članovi Matice hrvatske, člani ljudi

formacija tzv. Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP) i vrlo razgranate mreže do-ušnika tzv. Službe državne bezbjednosti (SDB).

Termin „pikantan“ u komunističkoj terminologiji znači svaki podatak o bilo kakvom političkom zastranjivanju.

Prva faza političkog progona, dakle, bila je pojavljivanje u „internim dokumentima“ seoskih i drugih partijskih organizacija, informacijama SUP-a i SDB-a. Druga je bila njeno razmatranje i usvajanje na tijelima DPO-a i preuzimanje u „bazu“ na razmatranje, iz kojih su „drastični sluča-

Zgrada "Opštinskog komiteta" Saveza komunista u Bosanskom Šamcu.
Ovdje su "nicali" svi "šamački slučajevi"

iz politike i gospodarstva, voditelji i aktivniji članovi hrvatskih kulturnih i sportskih društava, studenti koji su studirali na nekom od hrvatskih sveučilišta, i uopće Hrvati odani vjeri i tradiciji svoga naroda. Politički linč provodili su pojedinci (tzv. doživotni članovi) i ekstremni dijelovi svih tadašnjih tzv. društveno-političkih organizacija (DPO), na čelu sa Savezom komunista (SK), kasnije tzv. Komiteti za

opštenarodnu obranu i društvenu samозаštitu (ONO i DSZ), mada je glavnina „pikantnih“ podataka stizala iz drugih izvora, prije svega putem tzv. mjesečnih in-

jevi“, nakon „izraza podrške naroda“, završavali u istrazi i na suđenju. Na primjeru iz Hasića iz 1976. godine najbolje se vidi kako je to sve skupa izgledalo. To je školski primjer načina rada tzv. SDB, njenе razgranatosti, preplitanja „politike“, „milicije“ i „bezbjednosti“, postojanja višeslojne doušničke mreže, a sve u cilju „práćenja političko-bezbjednosne situacije u hrvatskim selima“.

Posebna pozornost posvećena je sveučilištima u Osijeku i Zagrebu, Hrvatima koji su tamo studirali i povremeno dolazili u Posavinu i koji su bili označeni kao

„potencijalni prenosnici zaraze zvane maspok“ Na osječkom sveučilištu glavni čovjek za praćenje ponašanja studenata Hrvata iz Posavine bio je **Ilija Dakanović** iz Miloševca kod Modriče, rođen 1949. godine, učenik ekonomskog fakulteta u Osijeku, kasnije, valjda zbog „dobrog rada“, radnik SDB-a u Osijeku. Drugi po rangu bio je **Joviša Kovačević** iz Donje Dubice kod Odžaka, rođen 1949., također student Ekonomskog fakulteta u Osijeku (za vrijeme Domovinskog rata poznatiji kao odžački četnički vojvoda). U vrijeme „Hrvatskog proljeća“ dosta Hrvata iz Posavine preko noći je ostajalo bez studentskih kredita, što je, kako će se kasnije vidjeti, bila najblaža kazna. Mnogi su to upravo pripisivali „radu“ Jovišu Kovačevića. Na zagrebačkom sveučilištu glavni doušnik bio je **Stojan Novaković** iz Donje Crkvice kod Bosanskog Šamca, koji je studirao i živio u Zagrebu i koga zagrebačka javnost sedamdesetih godina pamti kao idejnog začetnika i neumornog pisca pro-komunističkih grafita po zidovima Zagreba. (Stojan je svojom rukom satima i satima pisao grafite kojih se ne bi postidjela ni 1945. godina.) Godine 1991. Stojan bježi iz Zagreba. U vrijeme Domovinskog rata uređuje jedno vrijeme četnički list „Koridor“, a kasnije postaje dopisnik tzv. Srpske novinske agencije („SRNA“) iz Novog Sada.

Zahvaljujući informacijama Dakanovića, Kovačevića i Novakovića te informacijama nekih drugih osoba, sedamdesetih godina otvorit će se mnogi dossieri i bit će posljedica iz koje će niknuti „Hasićki slučaj“, koji će biti samo jedan od niza „šamačkih sličajeva“.

Kakva je situacija sedamdesetih godina na području općine Bosanski Šamac?

U općini Bosanski Šamac sedamdesetih godina na najistaknutije funkcije dolaze komunisti „istiinski jugoslavenski orijentirani“. U Općinskom komitetu Saveza komunista (OK SK) na funkciju sekretara (po ondašnjim kadrovskim mjerilima prvi, najvažniji i najmoćniji čovjek na općini) u lipnju 1969. dolazi **Andelko Maslić** iz Gornje Crkvice. Na toj funkciji Maslić ostaje sve do kolovoza 1973., kad odlazi na rad u SDB Bosne i Hercegovine, a kasnije čak i u SDB bivše Jugoslavije. Neke novine Maslića navode kao jednog od savjetnika zločinca **Radovana Karadžića**. S obzirom na to da je u napadu na Bosanski Šamac 17. travnja 1992. sudjelovala i skupina specijalaca tzv. saveznog SUP-a, vjeruje se da je to doprinos Maslića, koji je tamo radio sve do polaska u mirovinu.

Po Maslićevu dolasku u Općinski komitet započinje udaranje temelja „čvrste partiskske discipline“, posebno prema hrvatskim kadrovima. Da bi se taj protuhrvatski kurs u Savezu komunista, ali i na općini uopće održao, Maslić za svog nasljednika na funkciju sekretara dovodi zemljaka **Cvijana Marinkovića**, koji na toj funkciji ostaje sve do 28. siječnja 1978. S Marinkovićem kao sirovim političkim primitivcem, plitkim nacionalistom i alkoholičarem, stvoreni su i svi drugi neophodni preduvjeti za politički linč. Svoju je aktivnost, inače, Marinković produljio sve do ovog rata. Trebalо bi čitave stranice da se ispišu sve nebuloze koje je izgovorio i napisao ovaj čovjek. Ipak po svom „značenju“ izdvaja se „čuveni“ memorandum o stradanju Srba odžačkog kraja, komu je Marinković suautor. Tih godina u SUP-u vlada **Simo Zarić**, političar-šargijaš, podmuklica, koji je zbog sračunatih i brojnih veza s Hrvatima i Muslimanima daleko najopasniji srpski „igrač“. Zarić je osamdesetih godina šef *detašmana*

RASPETA DOMOVINA

*Kada Bog stvori svijet,
Odluci podijeliti ljudima zemlju,
More, rijeke i jezera.
Samo jedan sićušni dio zadrža za se
A zašto? Zna se.*

*No, u ljudima se ubrzo probudi
Egoizam, gramzivost i zloba.
Svatko je htio njivu veću, plodniju i bolju,
Ne mareći za zakone i Božju volju.*

*Rasrdi to Svevišnjega te pozva jedno pleme i reče:
„Od danas je ovo vaša zemlja.
Majčinski je čuvajte i ljubite,
Inače ćete zbog njenih čari i ljepote
Morati žrtvovati i vlastite živote.“*

*I zaista bi tako. Stoljećima su se izmjenjivali
Ratovi i primirja, savezi i raskoli,
Sve dok jednoga dana zagorski muž
Ne stisnu pesnicu i uskliknu:
„Ovo je hrvatski grunt i dom
Kojega želimo urediti po svom.“*

*No, kada je konačno dosanjan tisućljetni san,
Umjesto da uživamo u blagodatima mora,
Gorskih visova i žitnih polja,
Gramzivi sinovi oskvrušće srce materino.
Gaziše je. Trgaše joj grimiz halje,
Sve dok tuđin ne zagrmi:
„Dosta! Ne će moći 'vako dalje!“*

*O, Hrvatska moja, zaklinjem te.
Ne bacaj prokletstvo na vlastitu djecu.
Dok na stupu srama stenješ,
Ponižena, zgažena i naga,
Raspeta između Remetinca i Haaga.*

Pejo ŠIMIĆ

SDB u Modrići. Prije toga jedno vrijeme živi u Beogradu. Još prije ovog rata po instrukcijama iz tzv. Generalštaba JNA, osniva tzv. 4. taktički odred, prvu paravojnu formaciju u BiH. Zbog brojnih zločina čiji je idejni tvorac bio upravo Zarić, optužen je i osuđen pred Međunarodnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu. U boračkoj organizaciji (tzv. Savez udruženja boraca narodno-oslobodilačkog rata) sedamdesetih godina suvereno „vladaju“ **Gavro Tubaković i Ilija Drinić**. U šamačkoj javnosti poznati su kao četnici, koji su pred sam kraj Drugoga svjetskog rata prešli u partizane. Ono malo Hrvata što je bilo na nekoj od funkcija, bilo je snažno uklješteno.

„Šamački slučajevi“ (**Petrić, Pejičić, Došlić...**) nizani su iz godine u godinu. Nikada nitko nije ni pokušao izračunati koliko je šamačka općina izgubila u tim političkim progonima najspasobnijih hrvatskih kadrova, koji, ostavljeni sami na velikosrpskoj vjetrometini, vadje putne karte za Osijek i Zagreb, samo u jednom smjeru. Takvi „političko-milicijsko-bezbjednosni“ uvjeti u kojima si kriv „uvijek kad zatreba“, odrazili su se i na život u hrvatskim selima. Na scenu stupaju poltronici, karijeristi i ulizice, kojima je vlastita promocija bila važnija od svega. I u Hasiću je „vladala“ jedna grupica ljudi koji su za sve svoje postupke i poslove odgovarali samo „vrhuški“ u Šamcu. To će se najbolje vidjeti j osjetiti kasnije na suđenju, gdje će svjedoci optužbe biti samo Hrvati, što bez veće organizirane pripreme unutar samog sela i bez dublje ukorijenjenosti „struktura“ u Hasiću ne bi bilo moguće. Takva politika vodstva u pojedinim hrvatskim selima imala je, doduše, uvijek opoziciju, ali nedovoljno jaku i sposobnu da bilo što promijeni u datim povijesnim okolnostima. Nažalost, najveći broj opozicionara svoju „aktivnost“ iskazivao je bojkotom i najobičnijih seoskih „zborova birača“, ponekad odlaskom na rad u inozemstvo ili u Hrvatsku.

U Hasiću će se protuhrvatskoj politici pojedinaca suprostaviti skupina nacionalno formiranih Hrvata, što će biti dovoljno za veliki sudske proces i zatvaranje **Pere Katića** zv. „Peričak“ i **Mate Katića** zv.

„Matija“. Suđenje „hasićkim proljećari ma“ 1976. godine bit će posljednja opomena i za druge Hrvate i u drugim selima, da zaborave svoje želje i prihvate stvarnost života „u jednoj, jedinoj i jedinstvenoj Jugoslaviji“.

Uhićenje i optužnica

Pero Katić uhićen je 6. srpnja 1976. godine. U rano jutro (bilo je pet sati i 30 minuta) desetak kola milicije i agenata SDB blokiralo je njegovu kuću. Istodobno stotinjak drugih „bezbjednjaka“ hapsilo je po Hasiću uzduž i poprijeko. Ukupno je tada uhićeno više od 20 Hasićana, od kojih će neki nakon ispitivanja biti pušteni. Kasnije se pričalo da je u čitavoj akciji sudjelovalo oko tri stotine agenata i milicajaca, da je bilo blokirano čitavo selo i da su „neki iz struktura Hasića znali unaprijed što se spremi“.

Peru Katića su ugurali u kola i odvezli u centralu SDB u Doboju. Tamo su ga ispitivali do kasno u noć, da bi mu tek oko 23:30 priopćili da je uhićen. U ispitivanju su agenti SDB stalno vraćali na 1971. godinu i podatak da je Katić bio aktivni član Matice hrvatske. Znali su i mnoge druge detalje iz njegova angažmana te angažmana njegovih prijatelja studenata u Osijeku, što potvrđuje postojanja jake i dobro organizirane doušničke mreže na osječkom sveučilištu. Kasnije, kako ćemo vidjeti u optužnici, 1971. ne će biti posebno spominjana, navodno zbog ranije formalno proglašene abolicije. Toga 6. srpnja bit će priveden i saslušavan i njegov brat **Marijan**. Mato Katić uhićen je također 6. srpnja i odmah prekršajno osuđen na 50 dana zatvora. Kasnije, 29. srpnja, inkriminacije su proširene i u njih ubačeni „krivični elementi“.

Zajedničku optužnicu protiv Pere i Mate Katića 6. kolovoza 1976. godine podignut će **Ramiz Omeragić**, okružni javni tužilac iz Doboja. Tužitelj Omeragić na početku optužnice br. KT. 621/76 posebno ističe da su optuženi „u Donjem Hasićima opština Bosanski Šamac od 1973. godine pojedinačnim istupanjima prikazujući neistinito društveno-političke prilike u zemlji, pozivali na razbijanje brastva i jedinstva naroda Jugoslavije i na

nacionalnu netrpeljivost, a 1975. godine nastavili sa takvom djelatnošću pokušavajući da svoje stavove i stavove svojih istomišljenika proture kroz razne vidove društvene djelatnosti“. Peri Katiću pripisuje da je u razgovoru s **L. M. iz Hasića** (u optužnici stoji puno ime i prezime, op.) „u kafani Blažanović Stipe rekao da su Hrvati ovdje zapostavljeni i imaju manja prava... ovdje ima dosta Srba i od njih ne mogu dobiti posla, ovdje dominiraju Srbi i imaju veća prava od mene, a prilikom diskusije o izboru članova skupštine NK „Mladost“ u koju su predlagana i dvojica komunista rekao - „nama ne trebaju komunisti“. Drugom prilikom je rekao suseljanu **B. I.** (u optužnici stoji ime i prezime, op.): „mi smo za Dinamo, vidiš kako svi Srbi navijaju za Crvenu zvezdu, ti nisi nikakav Hrvat prodao si se Srbima, vidiš ovo je srpsko samoupravljanje, Srbi su na vlasti, ti: si izdajnik hrvatskog naroda i treba te iseliti u srpsko selo, ti si Srbin i tvoja kuća je srpska kuća“.

(nastavit će se)

CRVENA ZEMLJA

crvena zemlja

krvava

kletve

zatvorene oči

izopačena tijela

pokora

za svoje grijeha

odsječeni vrat

oni su tako klali

oni su tako sudili

na svježu ranu oštra oštrica

Bruno ZORIĆ

MILAN DRAŽIĆ (1923.-1945.): ZABILJEŽIMO MU IME!

Članovi Građanske inicijative „Krug za trg“ susreću tijekom svojih aktivnosti na zagrebačkim ulicama brojne ljudi koji iskazuju podršku i slaganje. Najčešće su to oni koji su sami pogođeni, koji su ubijani i progone doživjeli u vlastitim obiteljima. Izražavaju svoju povrijeđenost da je komunistička simbolika još na gradskim uličnim pločama te objašnjavaju da ih to boli i vrijeda. Učestalost susreta je zaprepašćujuća (koliko su to ljudi jugoslavenski komunisti ubili?!), a pozornost privlači i činjenica da pogođeni ljudi češće spominju kako njihova stradanja nisu nigdje dokumentirana. To se gotovo redovito odnosi na strade Zagrepčane - Zagreb nema žrtvoslova, a malo je i druge dokumentaristike te istraživanja - no također i na žrtve iz brojnih drugih mesta i krajeva.

Nedavno nam je tako na Trgu bana Jelačića, za vrijeme stajanja s našim transparentom (najčešće: „Trg maršala Tita je civilizacijska sramota“), prišla gospoda Milka Rogić iz Zagreba te posvјedočila sljedeće:

Moja majka Marija Rogić rođ. Dražić bila je rodom iz sela Debeljaka kraj Sukošana. Umrla je 2002. Cijeli je život bolno tugovala za svojim jedinim bratom **Milanom Dražićem** koji se nije vratio kući s Bleiburga. Njihovi su roditelji u poslijeratnim godinama već bili umrli, pa je moja majka bila ta koja je Milana čekala te ga dugo i uporno tražila. Jedina vijest koja je ikada stigla do nje bila je da ga je netko bolesna video negdje u Srbiji. Majka je u sebi sumnjala da neki zadarski komunisti znaju nešto o okolnostima Milanove smrti, no nije im se usuđivala obratiti. Preostalo joj je da za bratom tuguje te skrbi za mise za njegovu dušu.

Piše:

Maja RUNJE, prof.

Sada sam ja, uz svoju sestruru, jedina koja znam da je Milan Dražić postojao i da su ga jugoslavenski partizani ubili. Kako godine prolaze, sve mi je teža pomisao da moj ujak nema groba te da ne postoji niti

A o svom ujaku znam samo da je rođen 1923., da je, dakle, imao 22 godine kada su ga ubili. Hrvatskoj vojsci, ustaškoj, priključio se u veljači 1945., s tri prijatelja iz rodnog Debeljaka: **Tadom Gambiražom, Franom Gambiražom i Brankom Gambiražom**. Ne znam tko ih je potakao na takvu odluku, niti koji su bili razlozi da raniye nisu bili vojnici. Znam samo da se od njih četvorice niti jedan nije vratio kući. Obitelji Dražić i Gambiraž, u kojima su rasli ovi ljudi, danas su većim dijelom raseljene ili ugašene. Mi sami u Debeljaku već dugo nemamo ništa svoga.

Majka je svoga brata zadnji put vidjela u ožujku 1945. u Zagrebu. Moji su roditelji s petero djece tada živjeli u Zagrebu, jer su ih Talijani i četnici protjerali iz Zemunika. Stanovali su u Donjoj Dubravi, u kući u Radničkom naselju Ante Starčevića, ili kako ga ljudi još i danas zovu, u Pavelićevu naselju. To je naselje obiteljskih kuća koje su državne vlasti 1941. sagradile za radničke obitelji s puno djece. Oko nas su stanovali brojni prognanici iz raznih krajeva, osobito iz južne i istočne Like. Nakon svibnja 1945. partizani su nas tjerali iz kuća, u podrume i druge loše zamjenske stanove, te useljavali svoje ljudi. Neki od prvih stanovnika naselja, a među njima je, osobito među Ličanima, bilo puno onih koji su prošli Bleiburg i Križni put, uspjeli su ostati te su šaputali o razmjerima ubijanja i patnji. Na taj smo način rano saznali o masovnim ubijanjima Hrvata u Sloveniji i na drugim strašnim mjestima. Majka je shvatila da njezin brat leži pod kojim od jezivih stratišta.

Smatram kako je naša moralna dužnost da zabilježimo imena ubijenih ljudi, koliko je danas još najviše moguće. Osjećam da zahtjev nije u vezi s pitanjem jesmo li politički desno ili lijevo. Pitanje je civilizacijsko. Nismo životinje! Ubijeni čovjek zasluguje poštivanje i spomen.

Molim svakoga tko može, neka pomogne da se ime Milana Dražića, i svih njegovih supatnika, zabilježi.

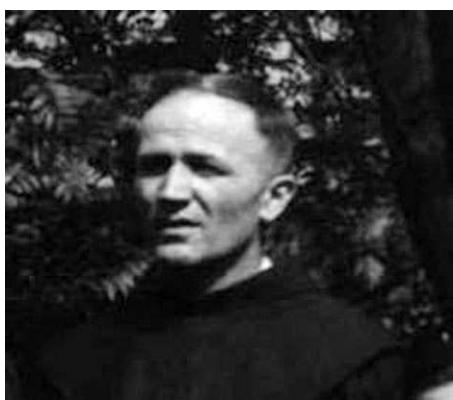
Milan Dražić

jedno mjesto na kojem bi bilo zapisano njegovo ime i činjenica njegove smrti. Kao da se izgubio! Kao da je nestao! Čak ni u Milanovu rođnom listu nema upisa da je umro. Rubrika je ostala prazna.

Smatram kako je naša moralna dužnost da zabilježimo imena ubijenih ljudi, koliko je danas još najviše moguće. Osjećam da zahtjev nije u vezi s pitanjem jesmo li politički desno ili lijevo. Pitanje je civilizacijsko. Nismo životinje! Ubijeni čovjek zasluguje poštivanje i spomen.

FRA BERTO DRAGIČEVIĆ – ŽUPNIK U SUTINI

Prošle je godine navršena stota obiljetnica rođenja i dvadeseta obljetnica smrti **fra Berta Dragičevića**, pa se to može uzeti primjerenim povodom, iako pomalo zakašnjelim, za kratak osvrt na njegov život i djelovanje. Budući da sam nedavno posjetio mjesto Rakitno u zapadnoj Hercegovini, nedaleko Posušja, ovdje će naglasak primarno biti stavljen na

Fra Berto Dragičević

njegovo djelovanje u Rakitnu i procesu osnivanja župe Sutina tijekom Drugoga svjetskog rata. No u kratkim crtama bit će izneseni i ostali podaci vezani uz njegov život prije dolaska na područje Rakitna, kao i dugogodišnji rad i pastoralni vjernika u okviru Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji u Chicagu.

Berto Dragičević rođen je 7. svibnja 1910. u Miletini, malom zapadnohercegovačkom seoci koje pripada međugorskoj župi, danas nadaleko poznatu marijanskom svetištu. U Međugorju je završio pučku školu, dok je gimnaziju naobrazbu stekao u čuvenoj širokobriješkoj gimnaziji. Studij filozofije i teologije upisao je u Mostaru, a u franjevački red stupio je 3. kolovoza 1930. na Humcu pored Ljubuškog. Sakrament svećeničkog reda primio je od mostarsko-duvanjskog biskupa **Alojzija Mišića** 14. lipnja 1936. u Kotoru, zajedno s još šestoricom dodatašnjih bogoslova: **fra Krunom Pandžićem**, **fra Nena-**

Piše:

Domagoj TOMAS, prof.

dom Peharom, fra Mariofilom Sivrićem, fra Miroljubom Skokom i fra Bosiljkom Vukojevićem.

Nedugo zatim, u kolovozu iste godine, hercegovački provincijal **fra Mate Čuturić** tražio je od generala franjevačkog reda obedišnjicu (odobrenje) za nastavak školovanja u inozemstvu za nekolicinu mlađih svećenika, među kojima je bio i fra Berto Dragičević. Tako je posljednju godinu svoga studija proveo u francuskom Lyonu, skupa s fra Bosiljkom Vukojevićem. Nakon povratka iz Lyona, nailazimo na podatak da je fra Berto služio kao duhovni pomoćnik u Tomislavgradu sve do 23. listopada 1939., kada ga na toj dužnosti mijenja **fra Emil Stipić**. Iste je godine, 1. svibnja, od nekolicine rakitskih zaselaka i odvajanjem od župe Rakitno, formirana nova župa Sutina, posvećena sv. Anti Padovanskom. Sljedeće godine izgrađena je i župna kuća.

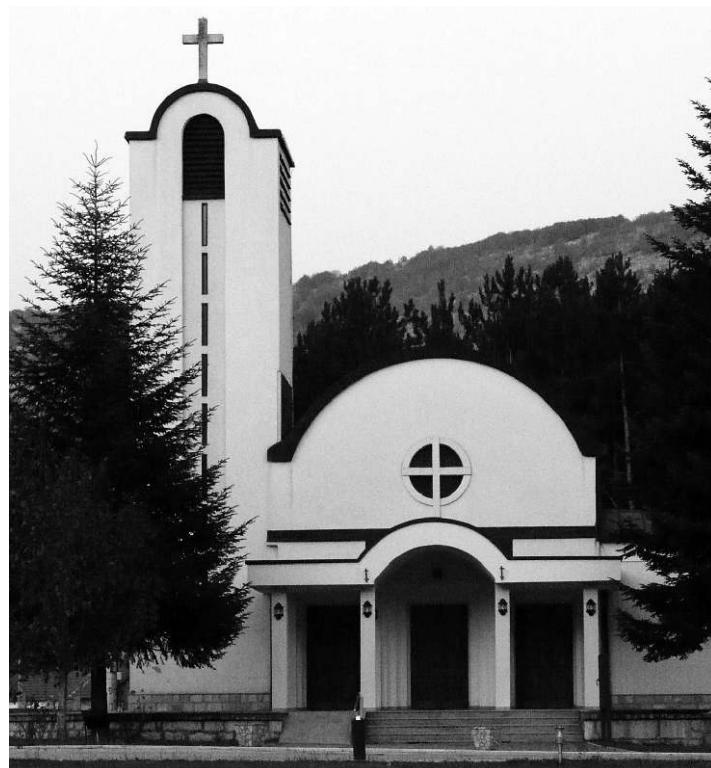
Prema svemu sudeći, krajem 1939. ili početkom 1940. fra Berto Dragičević stigao je na područje Rakitna. Proglašenjem

Nezavisne Države Hrvatske i dolaskom ratnog vihora 1941. na naše prostore, Dragičević odmah pristupa organizaciji domobranskoga dobrovoljačkog odreda, svojevrsne „seoske milicije“, za zaštitu od mogućih upada četničkih i partizanskih postrojbi s okolnih šumovitih planinskih područja.

Poneki stariji župljanici koji se sjećaju pokojnog fra Berta, bili su čak i sada pomalo iznenadeni kada sam im iznio podatak kako je njihov nekadašnji župnik pozivio dugo godinu u iseljeništvu i sudjelovao na čuvenom sastanku u kanadskom Norvalu 1989., između **dr. Franje Tuđmana** i nekolicine njemu bliskih ljudi iz domovine, te uglednika iz hrvatske emigracije, među kojima su bili i **Gojko Šušak, Marin Sopta, Ivan Čizmić, Ante Beljo, fra Vilim Primorac** i mnogi drugi. Bilo im je drago čuti takvu vijest, jer su neki od njih još uvijek držali kako je njihov župnik i organizator obrane sela skončao na Križnome putu ili u nekom od komunističkih kazamata u Jugoslaviji, budući da mu se, prema njihovim rječima, zameo trag nakon završetka rata. Njegova odluka da se pismenim putem često ne obraća ljudima iz svoje nekadašnje župe čini se razumljivom, s obzirom na to da je Dragičeviću vjerojatno bila poznata praksa otvaranja pisama i potpune režimske kontrole nad svim poštanskim uslugama u totalitarnim režimima, pa tako i u **Titoj Jugoslaviji**.

Ipak, prema podatcima UDB-e, objavljenima u *Dosjeima UDBE o hrvatskoj emigraciji iz BIH*, pismeno je komunicirao s obitelji, majkom i sestrom **Juditom**, časnom sestrom i bolničarkom u Đačkom domu u Mostaru. UDB-a na istome mjestu navodi podatak kako se Dragičević sastao sa sestrom 1962. u Rimu.

Također, prema tvrdnjama župljanića **Andrije Šarića** (rođen 1931.) iz Sutine, fra Berto Dragičević 60-ih je godina 20. st. tadašnjem župniku **don Jozi Radišiću** pismeno ponudio

Župna crkva sv. Ante Padovanskog u Sutini 2011.

novčanu pomoć tijekom izgradnje nove župne crkve u Sutini, no njegova pisma pročitale su jugoslavenske službe i zabranile župniku primanje bilo kakve donacije. Nadalje, gospodin Šarić se prisjeća vremena Drugoga svjetskog rata: „Fra Berto je došao na područje Rakitna 1941., ali je prvo boravio u Poklečanima, gdje je do osnivanja župe Sutina bilo župno sjedište za cijelo Rakitno, da bi iduće godine prešao k nama u Sutinu. Tu je formirao seosku miliciju, ali u nju su formalno bili upisivani gotovo svi muški stanovnici s područja Rakitna, neovisno o tome jesu li zaista aktivno sudjelovali u njoj i bili naoružani, tako da brojke o kojima se špekulira, a radi se o nekih 2 700 pripadnika, nisu skroz realne. U jesen 1943. fra Berto je napustio područje Rakitna i otišao u Sarajevo, odakle je nastavio upravljati seoskom milicijom preko svojih zamjenika – **Marka i Vinka Zlomislića**“, nastavlja gospodin Šarić i dodaje: „Mnogi će mu ljudi odavde ipak zamjeriti napuštanje Rakitna i odlazak u Sarajevo, te kasnije pozive pred slom NDH da se krene za njim u Sarajevo i dalje, jer su ljudi koji su ga poslušali u pravilu završili na Križnom putu, dok je on uspio izvući živu glavu. S druge strane, oni koji su ostali u Rakitnu uglavnom su ostali živi, iako su pretrpjeli razne progone, posebno u vremenu neposredno iza rata.“

Svjedok vremena je i starija župljanka **Dragica Zlomislić** (rođena 1920.), koja se dobro sjeća fra Berta Dragičevića, navodi kako je on kraće vrijeme boravio i spavao u obiteljskoj kući njezina supruga **Ljube** i njegove braće, u kojoj ona i danas živi: „Fra Berto je došao k nama kada je već započeo rat, jer nam je u to vrijeme bila osnovana župa, a on je bio njezin prvi župnik. Naša je kuća bila jedna od većih u selu, pa nam se obratio za stanovanje. Pojednostavljeno, fra Berto je došao u župnu kuću, ali znao je i poslije navraćati na razgovor, posebno s Ljubom i njegovim bratom Vinkom“, nastavlja gospođa Zlomislić. „Poslije završetka rata nismo više vidjeli ni čuli fra Berto, a mislili smo da je poginuo u borbama ili da su ga partizani zarobili i strijeljali, kao i fratre sa Širokog Brijega. Na-

Župljanka Dragica Zlomislić iz Sutine

kon rata je Ljubo (pripadnik hrvatskog domobranstva, op. a.) pronašao jednu lijepo ukrašenu pušku koju je fra Berto čuvao kod nas, ali ga je netko od susjeda koji su dolazili k nama prijavio miliciji, u kojoj je radio i naš zet, pa je pušku morao predati.“

Dragičevićevim djelovanjem za vrijeme Drugoga svjetskog rata pozabavili su se već 1946. u svom propagandnom uratku *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* urednici toga djela, **Joža Horvat** i **Zdenko Štambuk**. Ondje se na više mjestu navodi njegova istaknuta uloga u formiranju i organizaciji seoske „ustaške milicije“ na području Rakitna, koja urednicima spomenutog djela i ondašnjoj vlasti sama po sebi predstavlja dovoljan dokaz njegova osobnog zločinačkog karaktera i odgovornosti za eventualne pojedinačne zločine, počinjene na prostoru koji je svojim djelovanjem pokrivala navedena „seoska milicija“, odnosno domobranski dobrovoljački odred. Uz Dragičevića, u istom su djelu posebno istaknuti i drugi svećenici, pretežno franjevci, kao organizatori seoskih „ustaških milicija“ na području Bosne i Hercegovine, a za njega se kao nadređeni navodi **fra Andrija Jelčić**, čapljinski župnik do 1943. i gvardijan širokobrijeških franjevaca od 1944., koji je nakon ulaska partizana u Široki Brijeg prisilno odveden i pogubljen na nepoznatom mjestu 1945.

U *Dokumentima* nailazimo na Dragičevićev ime i na stranicama gdje su se urednici pozabavili odlikovanim vojnim dušobrižnicima i svećenicima, a kao izvor im služi *Vjesnik Ministarstva oružanih snaga NDH*, pa tako navode kako je „Dragičević fra Berto, satnik-duhovnik I. domobranske dobrovoljačke bojne, odlikovan vojničkim redom željeznog trolista IV. stupnja, za vrlo uspješno i hrabro vođenje milicionera u pothvatima protiv odmetnika na području sela Rakitno, te u zapadnoj Hercegovini u razdoblju od 1. IV. 1942. do 9. II. 1943.“ (*Vjesnik Minorsa*, br. 12 od 16. ožujka 1944., str. 468.). Osim toga, urednici na istom mjestu ističu franjevačke samostane kao posljednje tvrđave i uporišta očajničkog otpora prema jedinicama NOV-a, vjerojatno pokušavajući na taj način pravdati počinjene zločine prema redovnicima i kleru općenito. Zanimljivo je spomenuti kako se pretisak *Dokumenta o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* pojavio u izdanju Zaslade „August Cesarec“ 2008., sa skandaloznim afirmativnim predgovorom novinara **Drage Pilsela**. U svom opsežnom pamfletističkom djelu *Magnum crimen* Dragičevića na nekoliko mjesta u izrazito negativnom kontekstu spominje i **Viktor Novak**.

Fra Berto Dragičević imao je podeblji dossier kod UDB-e, što je vidljivo iz objavljene publikacije *Dosje UDBE o hrvatskoj emigraciji iz BIH*, gdje se navodi kako je Dragičević nakon „oslobodenja“, odnosno pobjede NOV-a u ratu i preuzimanja vlasti, zarobljen i smješten u logor u Mostaru, iz kojeg ubrzo uspijeva pobjeći i skloniti se u Austriju, gdje u izbjegličkim logorima nekoliko godina po-

Kuća u Sutini u kojoj je neko vrijeme boravio fra Berto Dragičević (današnje stanje – 2011.)

Župna crkva Majke Božje zaštitnice putnika u župi Sault Ste. Marie, koju je osnovao fra Berto Dragičević

maže hrvatskim izbjeglicama na razne načine. Austriju napušta 1949. i trajno odlaže na sjevernoamerički kontinent, gdje otpočinje svoje pastoralno djelovanje u SAD-u, svojstvu župnog pomoćnika u župi sv. Jeronima u Chicagu između 1950. i 1953., nakon čega u istom svojstvu prelazi na župu Srca Isusova, također u Chicagu, i tu se zadržava do 1958. Nadalje, kratko djeluje u župama sv Ante i Presvetog Trojstva u Sharonu i Ambridgeu (Pennsylvania), da bi naposljetku otišao u Kanadu i služio kao duhovnik Hrvatima u Sudburyju i Elliot Lakeu. Nakon toga ga uprava Hrvatskog komesarijata Svete obitelji šalje u Sault Ste. Marie, s misijom osnivanja nove župe i organiziranja hrvatske zajednice. Fra Berto je ondje boravio između 1962. i 1969. i u tom je razdoblju dovršio utemeljenje župe 1965., te stigao urediti drvenu župnu kuću i podrumsku kapelicu za obavljanje bogoslužja. U tom se razdoblju kao hrvatski svećenici u biskupiji Sault Ste. Marie ističu dr. fra Krunic Pandžić i fra Berto Dragičević, što je vidljivo i u čikaškoj *Našoj nadi*, službenom glasilu hrvatske katoličke zajednice u SAD i Kanadi, iz veljače 1962., gdje je spomenuti dvojac potpisani ispod rasporeda hrvatske duhovne službe. Slijedi njegov ponovni dolazak u Sudbury, gdje ostaje do 1980., kako bi konačno prešao u Norval i ondje ostao sve do svoje smrti, 15. veljače 1990. Pokopan je u Chicagu, u franjevačkoj grobnici na groblju Holy Sepulchre.

Citavo vrijeme boravka u Sjevernoj Americi fra Berto djeluje u okviru Hrvatskog komesarijata Svete obitelji, odnosno od 1967. Hrvatske franjevačke kustodije Svete obitelji sa sjedištem u Chicagu, budući da je tada službeni naslov promijenjen, u skladu s novim Generalnim konstitucijama franjevačkog reda. Ta je

Kustodija još 1931. stavljenja pod upravu Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije, a ovom prilikom svakako valja istaknuti kako je u razdoblju između 1967. i 1970. Dragičević obavljao službu savjetnika Kustodije. Također, Dragičevićevi ime nalazimo i među potpisnicima čuvanog *Memoranduma hrvatskih katoličkih svećenika predsjedniku Eisenhoweru 1954.*, nedavno objavljenog u *Političkom zatvoreniku*.

Bibliografija:

- Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (uredili Joža Horvat i Zdenko Štambuk), Zaklada „August Cesarec“, Zagreb, 2008., str. 215., 227. – 228.
- Dosjei UDBE o hrvatskoj emigraciji iz BiH (uredio Robert Tafra), Laus, Split, 2000., str. 612.
- Jolić, Robert: «Fra Emil (Fra Matija) Stipić (1912. – 1945.)», na: http://www.pobjjeni.info/index.php/naslovница/clana_k/397, 26. svibnja 2011.
- Jolić, Robert: «Fra Mariofil Sivrić (1913. – 1945.)», u: *Stopama pobjjenih, Glasilo vicepostulature postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“*, godina IV., broj 1 (6), Široki Brijeg, 2011., str. 46. – 51.
- Jolić, Robert: «Fra Nenad Pehar – pjesnik i mladi profesor povijesti (Uz stotu obljetnicu rođenja 1910. – 2010.)», u: *Hercegovina franciscana*, godina VI., broj 6, Mostar, 2010., str. 195. – 211.
- «Memorandum hrvatskih katoličkih svećenika predsjedniku Eisenhoweru 1954. godine» (priredio Tomislav Jonjić), u: *Politički zatvorenik*, br. 232/233, srpanj/kolovoz 2011., str. 44.-50.
- Naša nada – Our Hope, Chicago, 14. veljače 1962., str. 1.
- Novak, Viktor: *Magnum Crimen – polavijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Nova knjiga, Beograd, 1986.
- <http://www.croatianfranciscans.org/hrv/custody2d.htm>
- <http://www.franjevci.info/index.php/pojmovnik/slovo/D>
- <http://www.stjeromecroatian.org/hrv/custody3b.html> •

Kotarsko oružničko zapovjedništvo Makarska obavijestilo je spisom Taj. br. 2/42 od 19. lipnja 1942. Veliku župu Cetina o napadima partizana na oružničke postaje Vrgorac i Kozica:

„15. lipnja 1942.g. oko 5 sati ujutro napala je grupa oko 600 naoružanih partizana na mjesto Vrgorac kotar Makarska na koje su sa svih strana otvorili puščanu i strojno-puščanu vatru sa bacanjem bombi. Napad je izvršen na oružničku postaju. Oružnici, koji su se zatekli u vojarni pružili su otpor otvorivši vatru, ali su obasuti puščanom i strojno-puščanom vatrom i bacanjem bombi od brojno jačeg napadača, te budući su partizani srušili krov vojarne sa bombama, kao i prozore zgrade što im je omogućilo slobodno bacanje bombi u vojarnu oružnici su bili prisiljeni na predaju.

U borbi sa partizanima poginuo je domobran Ibrahim Delić i ustaša Pero Kovac.

Partizani su ovom prilikom odnijeli iz oružničke postaje sav materijal i stvari, posteljinu i drugo... Od oružja i streljiva odnijeli su 29 pušaka, oko 2.500 naboja, 10 bombi, gotovog novca i posteljine menaže 13.800 kuna, 2.133 kuna beriva pričuvnika.

Iz duvanske postaje pored drugih stvari, namještaja materijala i duvana odnijeli su prema neprovjerenim podacima gotovog novca 1.200.000 kuna.

Iz poreske uprave i pošte nije se moglo dobiti podatke koliko je novca odnešeno, dok iz obćine Vrgorac odnijeli su za tečenu količinu živežnih namirnica i sav novac, ali koliko ne zna se.

Iz navedenih privatnih trgovačkih radnja, odnijeli su sve što se je u dućanu našlo, novac, stvari, robu itd., ali koliko i čega nije se moglo ustanoviti.

Partizani su prije odlaska zapalili skladišta dvije zgrade duvanske postaje sa cijelokupnom količinom u njima zatečenog duvana, kojeg je navodno bilo 50 vagona, te zgradu oružničke postaje, koje su zgrade sa svim stvarima i namještajem potpuno izgorjele.

Partizani su napustili Vrgorac oko 20 sati i sa njima su otišli svi komunistički orientirani, kao i mnogo drugih osoba, netko kao njihov pristalica, a drugi iz straha. 90% građana napustili su Vrgorac otišavši po obližnjim mjestima i šumama bo-

ZLOČINI BATALJUNA „JOSIP JURČEVIĆ“ U VRGORCU 15. LIPNJA 1942. (III.)

jeći se represalija od talijanske vojske i vlasti.

16. lipnja ov.g. oko 8 sati stigla je u Vrgorac talijanska vojska iz Metkovića, sa oko 12 tenkova, oko 15 samovoza, sa oko 400 vojnika.

Talijani su po okolnim mjestima u Staševici i Draževitićima i Umčanima izvršili pretres sela u okolini, te u Staševici zapalili nekoliko kuća u kojima nisu našli stanovnika.[1]

Istoga ovoga dana partizani su napali oružničku postaju Kozica istu opljačkali i zapalili zarobivši 4 oružnika i to: narednika Stjepana Bobić Vukića, oružnika Danu Zrnu, Martina Čule i Matu Krešića koje su odveli sa sobom i za čiju se sudbinu nezna. Oružnik pokusni Stjepan Kamber pobjegao je i javio se postaji Tihaljina.

13 pričuvnika koji su ovoga dana bili pošli samovozom iz Kozice za Omiš preko Vrgorca sačekali su ih partizani 3 km udaljeno od Kozice razoružali i prema nepotvrđenim vijestima zarobili i odveli sa sobom, te se za njihovu sudbinu nezna, ali se pogovara da su ih pustili.

Ovom pljačkom sa postaje Kozica partizani su pored cijelog namještaja, stvari, materijala i od 13 pričuvnika odnijeli oko 18 pušaka oko 3.000 naboja i oko 15 bombi.

Šteta kod ove postaje nije se mogla ustavoviti jer nije još izvršen očevit na licu mjesta.

Prema vijestima partizani su u Kozici opljačkali trgovačku radnju Jujinovića.

Očevit na licu mjesta u Vrgorcu izvršen je od strane zapovjednika. Dostavlja se savezno tamošnjem izvještaju Taj. br. 1435/42.[2]

Dne 21. lipnja 1942. Velika župa Cetina pod br. V. T. 37/42 šalje Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH tjedno izvješće za razdoblje od 14. do 20. lipnja u kojem se navodi da se „razmjer pobune povećao tokom ove nedjelje u kotaru Makarska, što dokazuje masovni napadaj partizana na Vrgorac... Partizani nesmetano žare, pale i ubijaju muškarce i žene, pljačkaju, odvode u brda i napadaju oružničke postaje... Ne zna se za sudbinu mnogih oružnika, pričuvnih oružnika i privatnih

Piše:

**Blanka MATKOVIĆ,
dipl. povjesničar i dipl. novinar**

osoba, koje su partizani doveli u brda. Naron zahvaća sve veća panika; u mnogim selima seljaci se ne usuđuju spavati kod kuće; iz mnogih mjesta narod bježi, jer se boji krivočvta partizana, koje se u sve većoj mjeri očituje. Sigurno je da će nakon uspješnog napadaja na Vrgorac slijediti slični napadaji i na druga slabo

Makarska) te su zauzeli oruž. Postaju, sve državne urede opljačkali kao i privatne dućane i zapalili duhansko skladište; i u obćini, pošti i poreznom uredu uništili sve spise. U borbi je poginuo jedan Ustaša i dva domobrana. Partizani su zatim pohvatili i postrijetali 2 oružnika i 30 mještana, među kojima i 9 ženskih. Haračenje, paljenje i ubijanje trajalo je nesmetano čitav dan. Pučanstvo izbezumljeno i u panicu pobjeglo je iz Vrgorca, mjesto daje izgled pustoši. Saveznici u Metkoviću bili su tokom dana obaviešteni o događaju, te

Biokovo

branjena mjesta, ako se sili partizana ne stane na kraj jednom žurnom kaznenom ekspedicijom.

Ova Velika župa je redovito izvještavala mjerodavne o svim događajima, a mnoge događaje je i nagovještavala, ali sve molbe, priedlozi i vapaji za pomoć ostali su do sada glas vapijućega u pustinji...

b) Dne 15. lipnja 1942. na brdu „Turija“ kod sela Župa Biokovska (kot. Imotski) jedna grupa naoružanih partizana nepoznate jačine napala je jedan tal. vojni poštanski samovoz u kojem je bilo 5 vojnika. Vojnici su pobijeni a samovoz opljačkan i zapaljen...

h) Dne 15. lipnja 1942. oko 600 partizana naoružanih puškama, bombama i strojnicama napalo je mjesto Vrgorac (kot.

su odmah uputili u Vrgorac vojsku i tenkove, ali se se u Velikom Prologu 5 km daleko do Vrgorca zaustavili, jer je na tom mjestu cesta bila razrušena. Tek sutradan su saveznici proslidili za Vrgorac, koga su partizani već davno bili napustili.

i) U noći od 15. na 16. lipnja 1942. partizani su u dva navrata napali oruž. Postaju u selu Župi (kot. Imotski) ali su napadaju odbiveni.

j) Dne 16. lipnja 1942. partizani su u većem broju napali selo Kozicu (kot. Makarska), te su nakon borbe zauzeli oruž. Postaju. Za sudbinu oružnika se nezna. Selo je opljačkano...

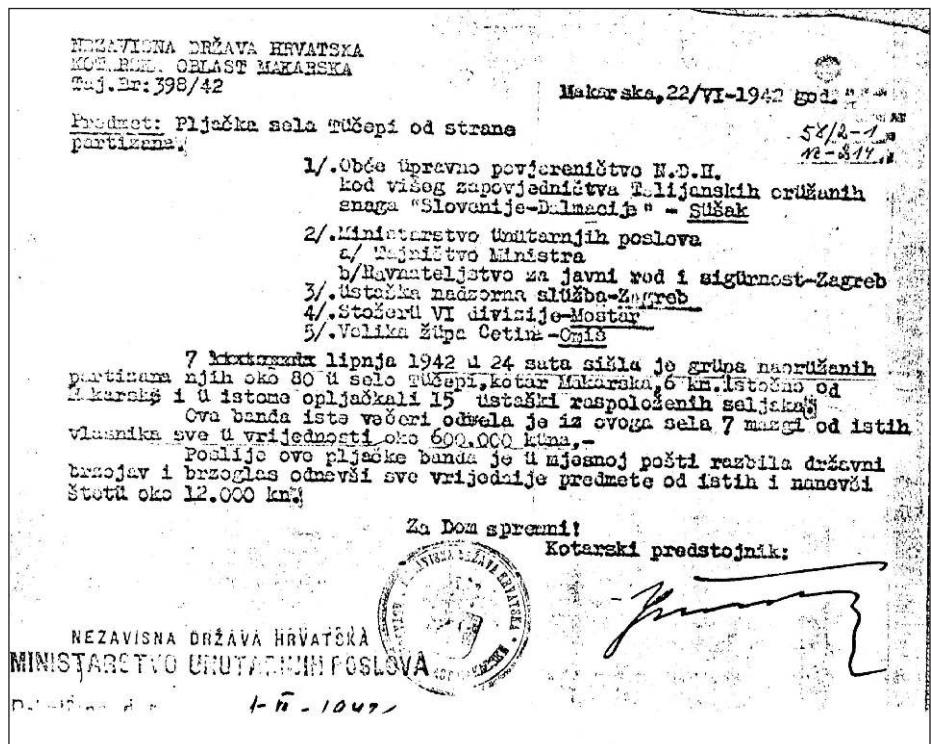
ad III) Povodom događaja u Vrgorcu i uobće u kotaru Makarska izgleda da talijanske vojne vlasti pripremaju neku akci-

ju proti partizana u kotaru Makarska...“[3]

O zauzeću Vrgorca izvijestila je i Kotarska oblast Makarska izvješčem Taj. br. 412/42 od 23. lipnja 1942. u kojem piše:

„15. lipnja 1942 oko 5 sati u jutro napala je grupa oko 600 partizana naoružanih na mjesto Vrgorac, kotar Makarska, na koje su sa svih strana otvorili Puščanu i strojno puščanu vatu sa bacanjem bombi. Napad je najprije izvršen na oružničku postaju. Oružnici koji su se zatekli u vojarni pružili su otpor otvorivši vatru, ali su obasuti puščanom i strojopuščanom vatrom i bacanjem bombi od brojno jačeg napadača te budući su partizani srušili krov vojarne sa bombama, kao i prozore od zgrade što im je omogućilo slobodno bacanje bombi u vojarnu oružnici su bili prisiljeni na predaju. – Poslije razoružanja oružnika i zauzeća postaje partizani su 18 domobrana i pričuvnika pošto su ih razoružali pustili i naredili da svaki ide kud znade, dok 5 oružnika su stavili u zatvor u zgradu kotarskog suda. Poslije ovoga partizani su nastavili sa uhićenjima poznatih Hrvata te ih oko 50 osoba stavili zajedno sa oružnicima u zatvor. Nakon ovoga partizani su opljačkali oružničku postaju, duvansku postaju, poresku upravu, občinu Vrgorac, poštu, prehrambeni odbor občine Vrgorac te 7 privatnih dučanskih radnja i to: manufakturne radnje Ante Franić, Mate Jelavić, Ivan Radić, Ante Radić i mješovite radnje Ante Pervan i Ike Erceg prodavaonicu Batinih cipela i mjesnu apoteku Jeličić. Ove opljačkane stvari i materijal partizani su vozili cijeli dan sa dva teretna samovoza vlasništvo Rade Miletića iz Vrgorca i Jerkušić iz Metkovica i sve je odneseno u pravcu Saranca i Staze, a odavde na konjima u planinu Biokovo.

Po završenoj pljački oko 14 sati došao je vodja partizana Ante Šutić iz Gradca u zgradu gdje su bili privorenji oružnici i gradjani te im saopćio da on nema suda, niti sudija, koji bi trebali da ovima sude, ali će svakome suditi njegova djela, a potom otišao. Iza ovoga odmah došla je Zdenka Delipetar sa pratnjom u zatvor izvršila popis uhićenih potom otišla. Odmah iza Delipetrove doša je jedan mlađi-partizan i po popisu odvojio ih u tri grupe tj. u grupu za strijeljanje, za ocjenu i one za pustiti. Medju grupom za strijeljanje zadržali su 31 gradjanskog osoba

O partizanskim zločinima u makarskom primorju

i dva oružnika Juru Čurčića i Franu Babica,[4] dok su grupu od 20 gradjanskih osoba i tri oružnika narednika Franju Matoli i Tomu Franiću, prvi zapovjednik postaje, a drugi zamjenik i oružnika začasnog vodnika Šime Čondić pustili na slobodu! Jedino su zadržali i odredili za streljanje narednika Matu Jerkušića krilnog oružničkog zapovjedništva Gospić, 2 oružničke pukovnije. Sve ove izveli su iz zatvora oko 16 sati i vezano ih odveli na mjesno groblje i tamo streljali iz puške. Prije streljanja izrekao je presudu navedeni Šutić Ante, a pročitala ju je imenovana partizanka Delipetar Zdenka iz Vrgorca, koja je prije dva mjeseca odbjegla i pridružila partizanima. Svi streljani ostali su na mjestu mrtvi, osim narednika Mate Jerkušića, koji je ranjen u ruku pao sa ostatim mrtvima na zemlju i ostao u nepomičnom stanju kao da je mrtav, sve dok partizani nijesu napustili Vrgorac kada je isti ustao i pobegao u pravcu Mostara i navodno se javio u bolnicu u Mostar.

Medju ubivenima nalaze se i to: oružnik začasnici narednik Jure Čurčić, oružnik začasnici vodnik Frano Šabić, te gradjani Hršić Jaka žena Ivanova, Hršić Fila žena Antina, Hršić Kata pok. Ivana, Horvat Filka pok. Karla, Jerkušić Ivana žena Ivanova, Matić Iva pok. Mije, Martinac Iva žena Petrova, Paka Manda kći Andje, Pavićić Mira žena Milana financa, Majstoro

rovic Ivan šef poreske uprave, Pivac Ivan pok. Mate, Delić Niko pok. Luke, Kapović Marko pok. Ante, Erceg Ivan pok. Petra, Hršić Pero Matin, Valdani Aldbin profesor gradjanske škole, Rakić Mate pok. Mije, Markotić Mate pok. Josipa, Markotić Ivan pok. Mate, Matić Mijo pok. Ivana činovnik duvanske postaje, Lopin Ilija činovnik duvanske stanice, Gregović Marijan činovnik duvanske stanice, Erceg Josip pok. Šimuna, Hršić Lovre pok. Ivana, Markotić Ante po.k Josipa, Mićo Šimunović, Granić Petar i Jerkušić Kata udova Petra.-

U borbi sa partizanima poginuo je Delić Ibrahim i ustaša Kovač Petar.

Partizani su ovom prilikom odnijeli iz oružničke postaje sav materijal i stvari posteljinu i drugo. Od oružja i streljiva odnili su 29 pušaka, oko 2.500 nabroja, 10 bombi, gotovog novca postajne menze 13.800 kuna, 2.133 kuna beriva pričuvnika.-

Iz duvanske postaje pored drugih stvari, namještaja, materijala i duvana odnili su prema nepovjererenim podatcima gotovog novca oko 1,200.000 kuna.

Iz poreske uprave nije se moglo dobiti podatke koliko je novca odnešeno, dok iz občine Vrgorac odnili su 100.000 kuna, a iz prehrambenog odbora občine Vrgorac odnili su zatečenu količinu živežnih namirnica i sav novac, ali koliko nezna se.-

Iz navedeni privatnih trgovačkih radnja odnieli su sve što se je u dućanu našlo novac, stvari, roba i td. Ali koliko i čega nije se moglo ustanoviti.

Partizani su prije odlaska zapalili skladišta dvije zgrade duvanske postaje sa cjelokupnom količinom u njima za tečenog duvana kojeg je navodno bilo oko 50 vagona, te zgradu oružničke postaje, koje su zgrade sa svim stvarima i namještajem potpuno izgorjele.-

Partizani su takodjer opljačkali privatne stanove braće Hršića, Dr. Jelavića i šefa Duvanske postaje Koštenjak Koste, koje su odštetili oko 500.000.- kuna.-

Partizani su napustili Vrgorac oko 20 sati i sa njima su otišli svi komunistički orientisani, kao i mnogo drugih osoba netko kao njihov pristalica, a drugi iz straha. 90 % gradjana napustili su Vrgorac otišavši po obližnjim mjestima i šumama bojeći se represalija od italijanske vojske i vlasti.-

16. lipnja o. g. Oko 8 sati stigla je u Vrgorac italijanska vojska iz Metkovića

sa oko 12 tenkova, oko 15 samovoza sa oko 400 vojnika.

Talijani su po okolnim mjestima u Staševici, Draževićima i Umčanima izvršili pretres sela i okline te u Staševici zapalili nekoliko kuća u kojima nisu našli stanovnika.-

Istoga ovoga dana partizani su napali oružničku postaju Kozica, istu opljačkali i zapalili zarobivši 4 oružnika i to: nadređnika Bobić-Vukića Stjepana i oružnika Danu Zrnu, Martina Čule i Matu Krešića, koje su odveli sa sobom i za čiju se sudbinu nezna. Oružnik pokusni Stjepan Kombar pobegao je i javio se postaji Tihaljina. 13 pričuvnika koji su ovoga dana bili pošli sa teretnim samovozom iz Kozice za Omiš preko Vrgorca sačekali su partizani 3 km. udaljeno od Kozice razoružali i prema nepotvrđenim vjestima zarobili i odveli sa sobom te se i za njihovu sudbinu nezna, ali se pogovara da su ih pustili.

Ovom pljačkom sa postaje Kozica partizani su pored cijelog namještaja, stvari i materijala i od 13 pričuvnika odnijeli oko

18 pušaka, oko 3.000 nabroja i oko 15 bombi.-

Šteta kod ove postaje nije se mogla ustanoviti, jer nije još izvršen očevit na licu mesta.

Prema vjestima partizani su u Kozici opljačkali trgovačku radnju Jujinovića.-

Očevit na licu mjesta u Vrgorcu izvršen je od strane kotar.oruž.zapovjednika.

Za Dom spremni!

M. P.[5] Kotarski predstojnik:
[v. r.]“[6]

Dokumenti partizanskih postrojba o zauzimanju Vrgorca

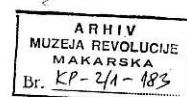
Sačuvani dokumenti partizanskih postrojbi jasno ukazuju na osobe odgovorne za zločin počinjen u Vrgorcu, i to prvenstveno na Štab bataljuna „Josip Jurčević“ i Rejonski komitet KP Vrgorac. U članku objavljenom u partizanskom glasilu „Naš izvještaj“ ističe se da je strijeljanim Vrgorčanima suđeno, iako o eventualnom suđenju u izvješćima Štaba bataljuna „Josip Jurčević“ i Štaba IV. operativne zone nema traga.

Svakako je najvažniji sačuvani dokument partizanskih postrojba izvješće Štaba bataljuna „Josip Jurčević“, upućeno 17. lipnja 1942. zapovjedniku IV. operativne zone, u kojemu se, između ostalog, navode i detalji napada na Vrgorac, a potpisuju ga Petar Bogunović i Nedo Bošković:

„...Na povratku u Komandu čete stigli smo 12.-VI. tg. i odmah se prihvatali posla kojega je sama komanda čete prije toga napravila. Pripreme su bile izvršene za napad na Vrgorac iz vani kao i iznutra. Plan za napad na Vrgorac bio je izradjen dosta precizno, tako da potvrđuje i sam ishod borbe. Partija u Vrgorcu stavila se na raspolažanje komandi čete i učestvovala pri izvršavanju samog plana sa jednim članom R. K. drugom J. Martincom. Generalni napad na Vrgorac je predviđen na sve tačke unutrašnjosti grada, gdje su postojale oružane neprijateljske snage kao i osiguranje od istočne strane Prolog-Ljubuški a sa zapada Turičko-Kozica.

Dana 14 tek. mj. u noći približile su se naše snage na svim položajima grana i 15 tek. mj., u jutro u 5 časova izvršen je napad sa strane naših snaga na žandarmeriju, financiju i domobransku kasarnu. Naš

Nepokorenje Vrgorčanke

Grad Vrgorac leži na granici između Hercegovine i Dalmacije. Po smenu vremena podnožja potežu se, već skoro dvije godine dana, oslobođenja sala krije Biokova, po primornom položaju Vrgorac su vrata između dalmacije i hercegovine. Ustaško-fascističke glavasine dobro su učinile važnost Vrgorca za sprečavanje prodiranja načelnog oslobođenog dalmatinskog područja u ustašku kulu - zapadnu Hercegovinu. Zato su fascisti u njemu zavili tako kravati teror kao malo u kojem mjestu. Realije osvajanja od partizana 15 lipnja 1942. god. fascisti i jamari načelci su bunkerima i organizirali bombardovanje zidova Vrgorčanima nisu žalići srestava ni krvi da u Vrgorcu ugube svaki narodni pokret. Narodni negrijatelji su se vojali da se opet ne bi stvorile nočne udarne grupe u samom gradu, koje su pri zadnjem osvajaju omogućile osvajanje.

Strahovit je bio fascistički teror u Vrgorcu stanovnika prije rata a sada je danas samo bio opljačkanin, izglađen, ali nepokorenih Vrgorčanima. Preko sedeset godina, uba je poslano je u končnjog re, malo Vrgorac nije klonio duhom. On je dao narodu vojski preko llo boraca, od kojih je 25 žena.

Nepokoren Vrgorac, to su uglavnom nepokorenje Vrgorčanke, jer je vecina muškaraca u partizanima ili u intermaciji, nad su ustaški glavasine veštine vježbi da oduzimaju bježinu, tenučicu i intermaciju ne mogu da skrene otpor Vrgorčanki, počeli su sisati žene za koje se i samo sumnjalo da simpatisu i da imaju veze sa partizanima, ali razbojnici nisu postigli željeni uspjeh. Lukavitsko sime je žugom i žutim kamenjem osigurao vođu Vrgorčanki, već je naprotiv povukao. Ustasne godine, uvek ponose se svojom godinom glavom. Te svježe žene ponosno, bez ruča, i u ulicama, pokazujući svakome da su ponosne sto su dale svoju košu za slobodni Vrgorac, za slobodnu domovinu. Nepokorenje, uzajamne glave setaju Vrgorčane i pokazuju razljucenim ustašama da se ponose svojom kaznom.

Nad su ustaše viđali da nihovu kaznu, avare, ne maže željeno učinku, već naprotiv, da je to još više povukalo svi je Vrgorčanki, zadržavali li su osim svinja da setaju po gradu. Ali i to im je ostalo bez uspjeha.

I danas ponosno setaju ulicama napućenoga Vrgorca osim svinja. Sviđaju žene značući da će prije stići zaslužene kazne ustaške krvnik ke, neće biti nijima nastasti koša.

Bogunović Veljko, dopisničar A. K. P. H. Makarska

19-IX-43

Partizansko prešućivanje pokolja u Vrgorcu

napad traja je svega pola sata, i u tom razdoblju vremena, Štab je izdao naredjenje prekid vatre i usmeno pozivao neprijatelja na predaju. Domobrani su se na prvi naš poziv predali bez borbe, između njih se nalazio i jedan ustaša koji je ubio domobrana, zato što nije htio stupiti u borbi protiv nas, dok je isti ustaša ubijen od naših partizana. Broj zarobljenih domobrana u toj kasarni je iznosio 13 dok je kvantitet pušaka iznosio 15.

Poslije kraće borbe na žandarmerijsku stanicu sa žandarima kao i finans. Kasaru, obe su kasarne izvršile predaju. Zarobljeno je 6 žandara i dva financa. U obe ove kasarne je nadjeno i zaplijenjeno 15 pušaka. Po završetku razoružanju kasarna izvršili smo pretres istih kao i pretres grada. Po dobivenim informacijama od R. K. Vrgorac, pohapsili i zadržali u zatvoru 50 špijuna sa žandarima. Poslije konsultovanja između Štaba i R. K. Vrgorac, ustavljeno je, da između ostalih nijesu svi zaslužili smrtnu kaznu, pak smo konačno zaključili da svi oni koji su aktivno učestvovali u razaranju narodnooslobodilačke borbe kao i oni koji su sudjelovali u ustaški pokret na mjestu smo streljali, kojih je bilo 30. Do sadanji plan je u detalje uspio, rad se u samom mjestu nastavlja sa najvećom živahnosti na odašiljanju materijala sa kamionom i sa svim mogućim prevoznim sredstvima.

Dok se je rad normalno odvijao stiže nam obavijest da se je jedan kamion sa domobranima propustio od naših zasjeda koje su se nalazile na zapadnom dijelu između Kozice i Vrgorca. U samom ulazu pred gradom naše straže sa puško mitraljezom razoružali su ovaj kamion domobrana koji je brojio 15 ljudi sa potpunom vojničkom spremom. Naši drugovi videći ovaj podvig, odmah su zatražili od komande ovog Štaba da će sa istim automobilom, koji je zarobljen od domobrana, poći da razoružaju žandarmerijsku stanicu u Kozici. Komanda ovog Štaba udovljila je traženju drugova i sa komandom IV. čete uputila je 25 ljudi u pravcu Kozice. Zasjede koje su postavljene između Vrgorca i Kozice, a bile su dio III. čete, koji su propustili kamion domobrana, videći isti kamion da se vraća otvorili su vatru, kojom je prigodom poginulo 5 drugova i 4 ranjena. Mrtve drugove smo zakopali dok smo ranjenima pružili najhitniju pomoć.

Iz gornjih navoda može se razabrat da nijesmo streljali ni jednog domobrana, pošto nisu davali nikakovog otpora, već su jedva dočekali da se predaju.

U isto vrijeme razoružana je i žandarmerijska kasarna u Kozici, a zaplijeni oružja i municije te o smaknuću pojedinih žandara dostaviti ćemo vam u našem budućem izvještaju.

Prigodom svih ovih operacija zarobljeno je od prilike 60 pušaka, a vjerojatno je zarobljeno i više, kad prikupimo podatke od četa, dostaviti ćemo vam čitavo brojno stanje ljudstva, oružja i municije. Zaplijenjeno je 2.082.560 kuna, i veće količine duhana, kao i drugog raznog materijala.

Od ovih 2.082.560 kuna, treba odbiti 30.411.- koje su pare narodne pomoći, koje su bile predane drugu tajniku općine Vrgorac, da ih od talijanskih lira pretvori u kune.

Nastojali smo da grad održimo u svojim rukama bar stanovito vrijeme, ali uslijed pritiska neprijateljskih snaga okupatora, koji su došli sa kamionima, nije nam bilo moguće isti zadržati. Pored toga, avion je za čitavo vrijeme opsjedanja grada izvidjao bez prestanka. Pri napuštanju samog grada, zapalili smo dvije velike zgrade koje su bile duvanske stanice i jednu drvenu baraku. U ovim barakama zapaljeno je 35 vagona duhana. Masa za vrijeme našeg boravka u gradu pokazala se jako nedisciplinovana, pak je nosila i pljačkala čega se je dohvatila. Pored ovih zgrada koje smo naglasili da smo ih zapalili, zapaljena je i žandarmerijska kasarna.

Prigodom zauzeća Vrgorca masa je nahrupila, sa svih okolnih sela tako da je izgledalo da je u samom mjestu vašar. Ljudstvo komande je nastojalo da po svaku cijenu sprječi pljačku, razbijanje prozora i izloga u gradu. U toj žurbi da se sprječi masa, te obilazak položaja operativni oficir je uputio pismo koje je pisao na jednom prozoru, bez provjere članova Štaba, za dežurnog na mjestu gdje se je prije nalazila komanda čete. Pismo je glasilo, da se organizira ljudstvo i komora za prenos materijala, ali uslijed prenatpanosti posla nije predvidio kojim putem treba ljudstvo i mazge da krenu. Ovo je sve imalo da uslijedi putem preko Rilića gdje im je bio osiguran put do Vrgorca. Mjesto ovog puta, ljudi su krenuli povodom raznih verzija koje su kružile od

strane seljaka ovog kraja, da je zauzet V. Prolog, a smatrajući su da im je preko tog sektora najbliži put. Medutim V. Prolog kao i obližnja sela nijesu bili zauzeti. Civilni sela Dusine su nastrojeni ustaški, pak kad su opazili da im se približavaju kolone ljudi, otvorili su paljbu i tom prigodom naravno nezaštićeni, poginulo je 4 drugarice i jedan drug omladinac.“[7]

(nastavit će se)

Bilješke

[1] Prema izvješću Oružničke postaje Vrgorac Kotarskoj oblasti Makarska br. 131/taj. od 5. svibnja 1944., Talijani su po dolasku u Vrgorac 16. lipnja 1942. uhitili oko 400 muškaraca i žena, među kojima i one koji nisu održavali vezu s partizanima. Isti izvor navodi da je 125 osoba odvedeno u internaciju, a šest je strijeljano. (DAS, Kotarska oblast Makarska, KOM-1/IVa). Uhićene osobe bile su začetene u Vrgorcu i Metkoviću, gdje su saslušavane i postupno puštane kućama. (Dokumenti iz doba Narodnooslobodilačkog rata, Knjiga I, Općinski odbor SUBNOR-a Metković, Izvješće Zapovjedništva oružničkog voda, br. 437/taj/42, Makarska, 2. srpnja 1942., 166.-167.)

[2] „Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine“, zbornik Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi..., 450.-451.; Zbornik Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945., Knjiga 2, 1057-1058

[3] Zbornik Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945., Knjiga 2, 1047.-1049.

[4] Ispravno bi bilo Šabić.

[5] Pečat Kotarske oblasti Makarska.

[6] HDA, f. 491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“-Rijeka/Sušak (1941.-1943.), kut. 21, br. 6943/42

[7] Državni arhiv u Splitu, f. 262, IHRPD, kut. 76; Zbornik Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941.-1945., Knjiga 2, 306.-311. Markotić navodi da su tom prilikom kod izvora Kutac ubijeni Justa Šušanj, Maša Tomašević i Ivan Katić te sestre Neda i Ana Marinović. («Prvo oslobođenje Vrgorca 15. lipnja 1942. godine», Biokovo u Narodnooslobodilačkoj borbi ..., 449.) •

LIŠAVANJE SLOBODE I PRISILNI RAD U HRVATSKOM/JUGOSLAVENSKOM ZAKONODAVSTVU 1945. – 1951. (I.)

Kazna lišavanja slobode u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata, u razdoblju "narodne demokracije", podrazumijevala je i prisilni rad osuđenika. U jugoslavenskom kaznenom zakonodavstvu bila su od 1945. do 1951. poznata četiri oblika neslobodnog rada: prisilni rad bez oduzimanja slobode, prisilni rad s oduzimanjem slobode, popravni rad i društveno korisni rad. Najdulje je u primjeni bila kazna prisilnog rada s oduzimanjem slobode, od završetka Drugoga svjetskog rata 1945. do 1951. Naime, osuđivanje na prisilni rad prestalo je tek 1951. s izmjenama jugoslavenskoga kaznenog zakonodavstva.

Lišavanje slobode i prisilni rad u hrvatskom odnosno jugoslavenskom zakonodavstvu nakon Drugoga svjetskog rata bilo je određeno nizom uredbi, odluka i zakona, ponajprije *Uredbom o vojnim sudovima Vrhovnog štaba Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije* iz 1944., *Odlukom o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* iz

Piše:

dr. sc. Vladimir GEIGER

1945., *Zakonom o krivičnim djelima protiv naroda i države iz 1945.* i *1946.*, te *Zakonom o vrstama kazni Demokratske Federativne Jugoslavije* iz 1945., *Zakonom o vrstama kazni Federativne Narodne Republike Jugoslavije* iz 1946., *Krivičnim zakonom FNR Jugoslavije* iz 1947. i *Zakonom o izvršenju kazni FNR Jugoslavije* iz 1948. Kazneni sustav, te vrste kazni i način izvršenja kazne lišavanja slobode, bio je 1951. određen novim *Krivičnim zakonom FNR Jugoslavije* i *Zakonom o izvršenju kazni, mjera sigurnosti i odgojno-popravnih mera*.

Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije odlučilo je 3. veljače 1945. da se poništavaju svi propisi koji su izdani u vrijeme okupacije, ali i propisi prihvaćeni prije 6. travnja 1941. ako su suprotni stečevinama narodno-oslobodilačke borbe. Ta odluka je do-

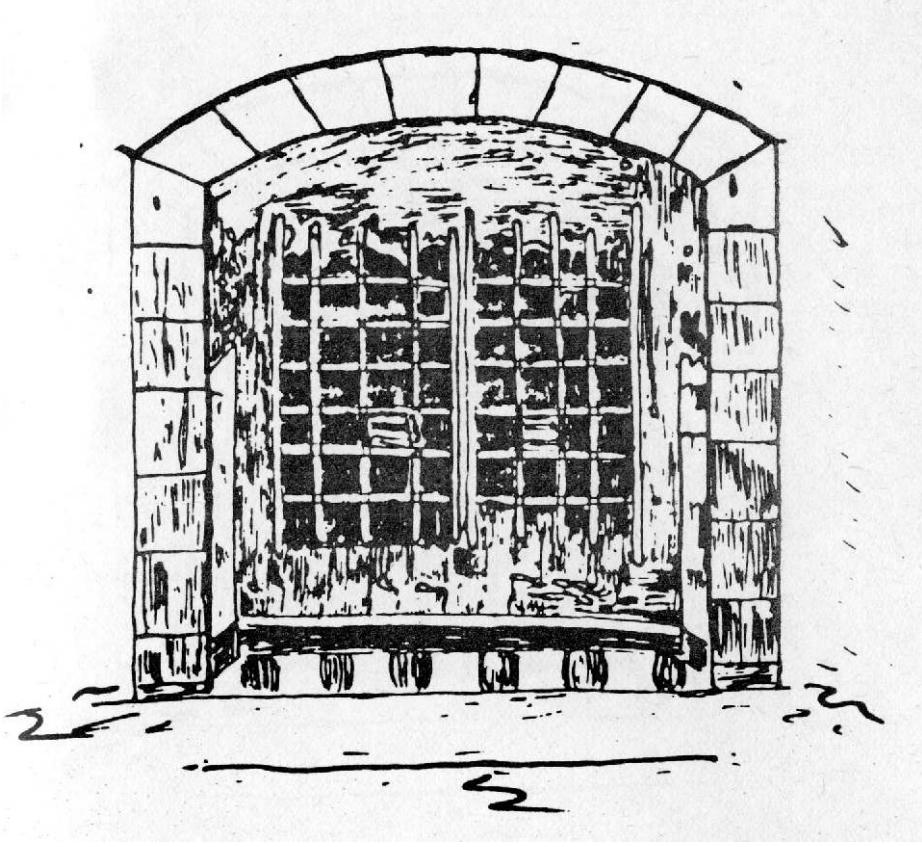
punjena 23. listopada 1946. kao *Zakon o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije*. Time se poslijeratno jugoslavensko krivično pravo temeljilo na potpuno novim propisima, a stari su propisi "izgubili pravnu moć".

*

NOV i PO Jugoslavije/Hrvatske osnivaju zarobljeničke logore i logore za prisilni rad na području Hrvatske odmah nakon uspostavljanja svoje vlasti na pojedinom području, već tijekom ljeta i jeseni 1944., što će i kasnije, do kraja rata i u neposrednom poraću, biti učestalo i uobičajeno. Odjel za sudstvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske zatražio je 28. travnja 1944. od Vojno-sudskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, da im, budući da je "već ranije uredio svoje logore i o tome izdao i pravilnik", u svezi izrade pravilnika za logore za prisilni rad, žurno dostavi pravilnik i podatke o uređenju logora.

Jedna od najvažnijih nadležnosti koju su u proljeće 1945. dobili organi za unutarnje poslove, bilo je pravo da ljude upućuju na prisilni rad bez odluke suda. Tu nadležnost su zadržali odjeli za unutarnje poslove narodno-oslobodilačkih odbora i poslije rata. Kažnjeničke logore, u koje su upućivali osumnjičenike na temelju odluka upravnih i vojnih vlasti te osuđenike osuđene na prisilni rad i težak prisilni rad, mogle su osnovati pozadinske vojne vlasti odnosno komande područja uz odobrenje Glavnog štaba NOV i PO Jugoslavije/Jugoslavenske armije. Kažnjeničke logore za prisilni rad osiguravala je vojska odnosno Korpus narodne obrane Jugoslavije. Osnovani su i posebni kažnjenički logori za prisilni rad koji su bili pod isključivom upravom Odjeljenja za zaštitu naroda. Tek potkraj ljeta 1945. nadležnost nad kažnjeničkim logorima za prisilni rad od vojnih su vlasti preuzeли unutarnji poslovi.

Poslijeratni logori za prisilni rad u Jugoslaviji osnivani su u vrijeme najintenzivnije represije komunističke vlasti, od 1945. do 1951. Radni logori u Hrvatskoj

osnovani su u ljetu 1945. za one koji su bili osuđeni na lišavanje slobode s prisilnim radom. Nazivani su najprije "kažnjenički logori", a od početka 1946. "zavodi za prisilni rad". Nakon što su logori/zavodi za prisilni rad ukinuti u ljetu/jesen 1946., osuđenici su kaznu izdržavali u kazneno-popravnim domovima i zatvorima (Stara Gradiška, Lepoglava, Požega, Glinica, i dr.).

Uredba o vojnim sudovima Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije od 24. svibnja 1944., koja je bila na snazi do donošenja *Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova*, 24. kolovoza 1945., propisivala je ustrojstvo i nadležnost vojnih sudova i njihovo postupanje, te određivala krivična djela, kazne i zaštitne mjere. Vojni sudovi su bili nadležni za ratne zločine, djela narodih neprijatelja i krivična djela vojnih lica i ratnih zarobljenika.

Uredba o vojnim sudovima je pojasnila koja su to teška krivična djela, koja označavaju "ratne zločince" ("Ratnim zločincima, bili oni gradjani Jugoslavije, okupatorski ili drugih zemalja, imaju se smatrati: pokretači, organizatori, naredvodavci te pomagači i neposredni izvršitelji masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja, odvodjenja u logore i na prisilni rad stanovništva, zatim paleža, uništavanja i pljačke narodne i državne imovine; svi pojedini posednici imanja i preduzeća u Jugoslaviji, okupatorskim i drugim zemljama koji se nečovečno esploatirali radnu snagu na prisilni rad odvedenih ljudi; funkcioniери terorističkog aparata i terorističkih naoružanih formacija okupatora i domaći u službi okupatora; oni koji su vršili mobilizaciju našeg naroda za neprijateljsku vojsku.") i pojasnila koja su to teška krivična djela, koja označavaju "narodne neprijatelje" ("Narodnim neprijateljima imaju se smatrati; svi aktivni uslašte, četnici i pripadnici ostalih oružanih formacija u službi neprijatelja i njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su u službi neprijatelja ma u kom vidu – kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori i slično; koji su nateravali narod da okupatorima predra oružje; svi oni koji su izdali narodnu borbu i bili u dosluhu sa okupatorom; svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje. Svi oni koji razaraju narodnu vojsku ili su na drugi način pomagali i pomažu okupatoru; svi oni koji izvrše teške slučajevne ubistva i pljačke i slično.").

podnijeta Privremenom gradskom narodnom odboru i kojom stanovništvo Kustosije traži pripojenje općine Kustosije gra- imadu isplaćivati i nadalje normalno te- kača beriva.
Gradski narodni odbor zaključio je, da je nekonkretno van- dianstvo uskor- nja, da se pobr- grada.

RADNICI ČISTE SVOJA PODUZEĆA OD NARODNIH NEPRIJATELJA

ZAGREB, 28. svibnja. — U tvornici trikotaže »Gaone« održana je konferencija radnika i namještjenika. Konferencija je savzvana, da bi se svim onim izdajnicima radničke klase, koji su za vrijeme »nezavisne države« bili vjerne sluge ustaških povjerenika, odstranili iz redova poštenih sinova radničke klase. Radnici su već prvog dana, kada su ustaške glavešine pobegle ispred pravdednog narednog suda, bili revoltirani i tražili, da se sve izdajnike radničke klase, koji su ostali još u njihovoj sredini, u poduzeću, bez odlaganja izbaciti. I zaista, nakon tri održana sastanka, na kojima se diskutiralo o njihovom razorrenom radu, prihvaćena je rezolucija radnika svih odjeljenja, da se izbaciti izdajnike radničke klase iz poduzeća. Svi su eni provodili ustašku propagandu, svi su oni prijetili poštenim radnicima, koji nisu htjeli da budu članovi »Hrvatskog radničkog saveza«, svi su oni denuncirali napredne sinove radničke klase. Oni su ometali svaku provedbu akcije u korist Narodno-oslobodilačkog pokreta.

Sada u novoj domovini, u domovini bratstva i jedinstva, slobodna, nekada prigušena riječ našla je odruška. Sada su pošteni sinovi radničke klase slobodni, bez straha digli svoj glas osude nad izdajnicima naroda, a napose radničke klase. Digli su svej glas sa punim pravom da stanu na put, da elminiraju izdajnike, koji bi i dalje svojim pretunim narednim radom ometali pravilan rad na obnovi i izgradnji.

Zaključak o čišćenju poduzeća je proveden. Petnaestorice izdajnika nije se oprostilo. Njih je morala da stigne pravedna narodna kazna. Drug Blat je rekao: »Mi hoćemo prave ljudi na pravo mjesto, prema njihovim sposobnostima, a ne po prtekli. Borili smo se skriveni, a kako nećemo sada, kad možemo otvoreni.«

Nema sumnje da će inicijativa radnika tvornice »Gaone« za čišćenje vlastitih redova od destruktivnih elemenata poslužiti kao primjer radnicima i u drugim tvornicama.

"Čišćenje" kao aktivnost ugodna režimu

Uredba o vojnim sudovima predviđala je sustav kaznenih i zaštitnih mjera: strogi ukor, imovinsku kaznu (novčanu, u naruvi, u djelu), izgon iz prebivališta, lišavanje čina odnosno zvanja, uklanjanje s položaja, prisilni rad u trajanju od tri mjeseca do dvije godine, teški prisilni rad u trajanju od tri mjeseca do dvije godine pa i više, i smrtnu kaznu. Uz ove kazne mogao je sud izreći gubitak vojničke časti i gubitak građanske časti, na određeno vrijeme ili trajno te konfiskaciju imovine. Sud je mogao više vrsta kazni i zaštitnih mjera zajedno izreći prema prirodi djela i počinitelja. Kad sud "u težim slučajevima" izriče kaznu prisilnog rada i teškog prisilnog rada, u presudi ujedno izriče i gubitak vojničke odnosno građanske časti te konfiskaciju osuđenikove imovine. Kazna prisilnog rada, teškoga prisilnog rada, izgon iz prebivališta i imovinska kazna mogu se izreći i uvjetno za vrijeme od šest mjeseci do dvije godine.

Iako je *Uredba o vojnim sudovima Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije* značila napredak u vojnem sudovanju, i dalje je pri izvođenju presuda dolazilo do kršenja osnovnih pravnih načela te nerijetko, kao i ranije, do samovolje pojedinaca. Prema *Uredbi o vojnim sudovima*, "kod ustanovljenja istine o delu i krivnji optuženog sud nije formalno vezan ni za kakva dokazna sredstva, već donosi svoju odluku po slobodnoj oceni." Rukovodeći se istim ciljem izraženim u krilatici "Smrt fašizmu - sloboda narodu!" vojni su sudio-

vi kao revolucionarni organi jedinstveno ostvarivali svoju namjenu, smatrajući da treba osuditi sve ono što nanosi štetu interesima naroda i narodno-oslobodilačke borbe.

Revolucija je podrazumijevala i, što više, tražila žrtve. Stvarna ili izmišljena, preširoko definirana suradnja s okupatorom bila je izvanredan instrument za uklanjanje klasnih i političkih neprijatelja. Neodređenost krivičnih djela u *Uredbi o vojnim sudovima*, kao i drakonski sustav kazni i zaštitnih mjera, koje nisu bile propisane za pojedina djela već je bilo prepusteno sudovima, koji su bili potpuno pod kontrolom Komunističke partije Jugoslavije, da procijene i odrede kaznu za svaki pojedini slučaj, otvarali su mogućnost zlorabe. Kao narodni neprijatelj mogao je biti optužen gotovo svatko tko je vlastima bio nepoželjan i neprihvatljiv. Naime, *Uredba o vojnim sudovima* nije predviđala određene kazne za pojedina djela, pa je omogućavala sudovima da u svakom slučaju primjene kaznu koja je odgovarala "konkretnoj društvenoj opasnosti djela i učinjoca".

Prvih mjeseci poslije rata *Uredba o vojnim sudovima* bila je jedini kaznenopravni temelj za suđenje, a vojni su sudovi bili nadležni za sva važnija krivična djela. Prijelaz s vojnog na redovno sudstvo počelo je s donošenjem *Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države* od 25. kolovoza 1945. Redovno sudstvo ustvari je

uspstavljen na temelju odluke Privremene narodne skupštine koja je 26. kolovoza 1945. prihvatile *Zakon o uređenju narodnih sudova*. Sve do donošenja *Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova*, 24. kolovoza 1945., vojni su sudovi bili nadležni za najvažnija krivična djela bez obzira na to, je li počinitelj bio vojna ili civilna osoba. Od tada se vojni sudovi ograničavaju na vojne osobe i ratne zarobljenike, a nevojnim osobama samo za "djelo slabljenja narodne obrane i izdavanje vojnih tajni". Za sva ostala krivična djela postali su nadležni redovni narodni sudovi.

Pravni propisi i načela koje je donio ZAVNOH, posebice njegov Odjel pravosuđa, utvrdili su osnovna "revolucionarna" načela sudske sustava u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata i u poraću.

U Hrvatskoj su sudovi za zaštitu nacionalne časti osnovani Odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a od 24. travnja 1945., a djelovali su do 8. rujna 1945., kada su ukinuti *Zakonom o izmjenama Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*. Sudovi za zaštitu nacionalne časti osnovani su, kao privremeni sudovi, sa zadaćom da presuđuju o deliktima protiv nacionalne časti. Naime, privođeni su kazni učiniovi takvih djela koja su vrijeđala nacionalnu čast suradnjom s okupatorom ma u kom pogledu, ukoliko učinjena djela nisu označavala počinitelja kao ratnog zločinca ili narodnog neprijatelja u smislu propisa *Uredbe o vojnim sudovima*.

Krivičnim djelima protiv nacionalne časti, u smislu *Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, "smatraju se sva djela, kojima se vrijeđalo i vrijeđa čast naroda, ili su uperena protiv osnovnih interesa naroda i tekovina, na kojima se izgrađuje Demokratska Federativna Jugoslavija. Takova djela predstavljaju zločine ili prestupe prema svojoj težini i posljedicama, koje su iz njih proizašle." Zločinom ili prestupom u smislu *Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, smatrala se "naročito: 1./ svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima. Kao oblici takvih suradnji smatraju se: politička, propagandna, kulturna, umjetnička, privredna, administrativna i druga suradnja s okupatorom i domaćim izdajicama; 2./ vršenje akcije i propagande u korist okupatora i njegovih pomagača širenjem vjerske ili rasne nesnošljivosti ili opravdanjem okupacije, odnosno osuđivanjem oslobođilačke borbe naroda; 3./ svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa sa pripadnicima okupatorske vojske i vlasti; 4./ izravno ili neizravno razgrabljivanje imovine osoba proganjениh po okupatoru ili njegovim pomagačima; 5./ krivice po položaju odgovornih lica iz državne uprave, koje se sastoje u propuštanju ulaganja dužnih napora da ne dođe do sramnog poraza i kapitulacije Jugoslavije 1941. godine; 6./ služenje u činovničkom aparatu na mjestu naročito važnom za okupatora ili njegove pomagače, kao i istodobno vršenje više javnih

ili privatnih službi naročitim pogodovanjem u bilo kojem obliku; 7./ dobrovoljno privredno pomaganje okupatora i njegovih pomagača osobito stavljanjem svog privrednog poduzeća u službu okupatora, važnjim radom u privrednoj organizaciji odnosno poduzeću, koje koristi okupatoru i vršenjem dobava za račun okupatora, 8./ učešće u izdajničkim, političkim i vojničkim organizacijama ili pomaganjem takovih bilo prije sloma Jugoslavije u cilju njezinoga poraza ili poslije njega u svrhu oslabljenja otporne snage u oslobođilačkoj borbi; 9./ Svako djelovanje, koje je išlo za tim da posluži okupatoru i njegovim pomagačima."

Prema *Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* predviđene kazne za počinjena djela su: gubitak nacionalne časti, prisilni rad, djelemična ili potpuna konfiskacija imovine ili novčana kazna, te izgon. Okrivljenik je mogao biti istodobno kažnjen s više kazni. Poticanje ("podstrekivanje") i pomaganje u počinjenju također se kažnjava. Propisano je da krivice iz *Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* ne zastaruju. Određeno je da se *Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* ne odnosi na djela "ratnih zločinaca" i "narodnih neprijatelja". Djela, pak, počinjena od osoba koje ne pripadaju narodima DF Jugoslavije, a nastanjena su u Hrvatskoj, presuđivat će vojni sudovi.

Sudovi za zaštitu nacionalne časti bili su zapravo revolucionarni sudovi protiv imućnijih građana i privatnog vlasništva, a cilj njihova djelovanja bilo je stvaranje državnog sektora pod izravnim nadzorom vlasti. Osuđeni su najčešće osim vlasništva izgubili i građanska prava. Na taj su način komunisti isključili iz gospodarstva i politike bogatije i poduzetnike.

Iako su sudovi za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj djelovali u neposrednom poraću samo nekoliko mjeseci, donijeli su niz prečesto neutemeljenih, teških presuda s dalekosežnim posljedicama, pretežito Hrvatima, ali i drugim građanima Hrvatske. To potvrđuju i brojne sačuvane presude sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Ipak, očito je nezadovoljstvo i neuspovjerenje Komunističke partije i OZN-e radom vojnih sudova i sudova za zaštitu nacionalne časti. U većini dokumenata koji opisuju masovna i pojedinačna ubojstva, navodi se da je jedan od razloga za-

ODREDBA O ISELENJU IZ ZAGREBA

U roku od 8 dana moraju napustiti Zagreb svi oni, koji su se doselili u razdoblju od 10. IV. 1941. do 8. V. 1945., a nemaju dozvolu boravka

ZAGREB, 28. studenoga. — Pozivaju se sva lica, koja su se u vremenu od 10. IV. 1941. do 8. V. 1945. doselila i nastanila u Zagrebu, a koja u smislu naredbe Upravnog odjela Gradskega narodnog odbora od 9. VII. 1945. broj pov. 28/45. nisu dobila dozvolu boravka, da u roku od 8 dana od dana ovoga oglasa napuste područje grada Zagreba.

Sva lica, na koja se citirana naredba odnosi, a čije iseljenje je oglasom Upravnog odjela Gradskega narodnog odbora od 5. IX. 1945. broj 19604/1945. radi njihovog biračkog prava obustavljeno do 30. studenoga, dužna su napustiti područje grada Zagreba u roku od 8 dana od 30. studenoga.

Sva se ta lica upozoravaju na propise naredbe od 9. VII. 1945. broj Pov. 28/45., a naročito, da se mogu povratiti u bilo koje mjesto ranijeg boravka, te da sa svojom imovinom mogu raspolažati i za

hevu ljubav prema našim borcima. Sa- kupljeni otpaci otpremljeni su tvorni- cama.

Zagreb d. u Za- nog ne- od tri grebu, radi se protiv n i dovrši Javnog

sada prenijeti onoliko, koliko im prilike budu dozvoljavale, a ostalu imovinu po- hraniti na mjestu, koje sam izaberu, te da su dužni prigodom odlaska obaviti propisanu odljavu s naznakom mesta, u koje se vraćaju.

Od ovoga se izuzimaju svi polaznici fakulteta i visokih škola u rangu fakulteta, naučnici (šegrti), koji će za sebe lično, uz predočenje potvrde fakulteta, koji pohađaju, i potvrde o naukovaranju, dobiti do daljnje dozvolu boravka.

Sva lica, koja se ovom pozivu ne oda- zovu i u određenom roku ne napuste područje grada Zagreba, bit će po izmaku grada po organima Upravnog odjela pri- silno iseljena u mjesto, u kojem su boravili 10. IV. 1941. te kod toga Upravni odjel neće uzimati u obzir nikakve druge zahtjeve i molbe takvih lica.

Iseljenje nepočudnih osoba

to se ona sprovode, nepovjerenje u rad sudova koji ne izvršavaju svoju zadaću. Prema tumačenju istaknutog člana Centralnog komiteta KP Hrvatske **Duška Brkića**, u srpnja 1945., na Prvom savjetovanju načelnika i rukovoditelja OZN-e za Hrvatsku: "Sudovi za zaštitu nacionalne časti nisu odgovorili svojim zadacima, tako što nisu shvatili naši okružni komiteti i sudovi njihov značaj kao revolucionarnih sudova, nisu shvatili da su to forme za brzo i energično čišćenje neprijatelja iz naših redova. Nama se dao jedan kratki period vremena za trajanje tih revolucionarnih sudova, kao što je Sud nacionalne časti i Vojni sudovi, da bi u najkraće vrijeme očistili zemlju od neprijateljskih elemenata, bilo kaznom smrti ili robijom, kako bi neprijatelja onemogućili i zahvatili stvar u svoje ruke."

Prema *Uputstvu za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* od 9. svibnja 1945., okružni narodni sudovi u Dalmaciji, Hrvatskom Primorju i Istri upućivali su osuđenike sudova za zaštitu nacionalne časti u kažnjenički logor "Vrana" kod Biograda n/m, dok su okružni narodni sudovi na području oblasnog Narodno-oslobodilačkog odbora Osijek osuđenike sudova za zaštitu nacionalne časti upućivali u kažnjenički logor "Bohn" kod Vinkovaca, a okružni narodni sudovi na ostalom području Hrvatske upućivali su osuđenike sudova za zaštitu nacionalne časti u logor Stara Gradiška.

Odluka Predsjedništva ZAVNOH-a o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945., kao i nešto kasnije donesen *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države* od 25. kolovoza 1945. konačno su utanačili kako zaštititi "osnovne tekovine narodno-oslobodilačke borbe".

Zadaća sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj bila je da sude suradnicima i simpatizerima okupatora odnosno pomagačima okupatora koji nisu pripadali kategoriji izdajnika i narodnih neprijatelja. Uopćen popis djela prema *Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* dopuštao je sudovima da kažnjavaju i tzv. pasivnu kolaboraciju. Kako u času izvršenja djela, koja su suđena prema *Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj*, nisu postojali zakoni kojima je predviđeno kažnjavanje djela što su "vrijeđala osjećaj

nacionalne časti", kršilo se načelo zakonitosti, temeljno kaznenopravno načelo izraženo sintagmom *nullum crimen sine lege*, to jest da ne postoji ni zločin niti krivnja ako neko djelo nije zakonom (a ne nižim pravnim aktom) propisano kao kažnjivo. Ni *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države*, kao uostalom ni jugoslavensko kazneno zakonodavstvo u tom razdoblju, nije sadržavao temeljna kaznenopravna načela demokratskih država, prije svega načelo *lex certa* (precizan opis kaznenog djela, koji onemogućuje stvaranje novih kaznenih djela analogijom) i načelo *nullum crimen sine lege*.

Donošenjem *Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države* od 25. kolovoza 1945. prestali su vrijediti propisi o zaštitu nacionalne časti u pojedinim jugoslavenskim federalnim jedinicama, jer su u njima predviđena krivična djela konzumirana odredbama tog zakona. Ukinuti su i sudovi za zaštitu nacionalne časti i njihovu nadležnost preuzeли su okružni sudovi. *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države*, donesen u kolovozu 1945. te izmijenjen i dopunjjen u srpnju 1946., predstavlja je anticipaciju jednog od važnih dijelova budućeg krivičnog zakonika.

Prema *Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države*, krivičnim djelom protiv naroda i države smatrala se "svaka radnja kojom se ide za tim da se putem nasilja obori ili ugrozi postojeće državno uređenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije, ili da se ugrozi njena vanjska sigurnost ili temeljne demokratske, političke, nacionalne i ekonomski tekovine oslobođilačkog rata: federativno uređenje države, ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda i narodna vlast." Krivičnim djelom protiv naroda i države, smatrane su ne samo radnje napose navedene u pojedinim članovima ovog zakona, već i ostale radnje koje nisu u njemu navedene, ali koje sadrže opće elemente krivičnog djela. Za počinitelje krivičnih djela protiv naroda i države, predviđena je kazna lišavanja slobode s prisilnim radom najmanje tri godine, konfiskacija imovine i gubitak političkih i pojedinih građanskih prava, a pri postojanju naročito otegotnih okolnosti i smrtna kazna. Za djela koja su izvršena za vrijeme rata ili ratne opasnosti, predviđeno je da kazna lišavanja slobode s prisilnim radom ne može biti manja od pet godina. Nešto umjerenijom kaznom, i izuzetkom od os-

talih inkriminirajućih djela, zakon je smatrao djelo pomaganja osobama koje su se odmetnule od vlasti, a čija djelatnost ne mora biti neposredno upravljena na našline radnje koje ugrožavaju narod i državu, te predviđao kaznu lišavanja slobode s prisilnim radom najmanje jednu godinu, a ako su djela izvršena za vrijeme rata ili ratne opasnosti, ta kazna ne može biti manja od tri godine.

Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države oponašao je sovjetski *Krivični zakonik*, te je kontrarevolucionarno krivično djelo postalo glavni i opći oblik delikta protiv države.

(Op. ur.: Tekst dr. sc. Vladimira Geigera predstavlja neznatno izmijenjen i prilagođen autorov članak koji je pod istim naslovom objavljen u zborniku radova sa znanstvenog skupa *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945., 1945.-1951.*, održanog u Hrvatskome institutu za povijest u Zagrebu, 12. svibnja 2009., ur. V. Geiger, M. Grahek Ravančić i M. Karakaš Obradov, Zagreb, 2010., 151.-166.)

(nastavit će se)

KOPLJE SVETOG JURJA

Jesmo li još svoji
Na svojen kamenu,
Zarđa li puška
na hrvatskom ramenu?

Je li prazna lisnica
u hrvatskom džepu,
hoćemo li opet
dobiti po repu?

Što će biti sutra
Što li nam se spremi
razmišljam i strepim
odgovora nema.

Ja ću opet biti
za Golgotu spremam
kopljje Svetog Jurja
za tu novu neman!

Vlado JURCAN

PREDSTAVLJANJE KNJIGE DOMINIKANCA RANDA PARŠIĆA

U Dubrovniku, u samostanu sv. Klare (danas Biskupija) predstavljena je 4. studenoga 2011. knjiga *Zabranjena sjećanja*, koju je napisao dominikanac **Rando Paršić** (1912.-2004.). Knjigu je nakon autorove smrti objavio dominikanski samostan sv. Nikole u Korčuli, u kome je Paršić proveo najveći dio života. Ta autobiografija obuhvaća 195 stranica. Knjigu je uredio **Frano Prcela O. P.**, a predgovor je napisao **Želimir Puljić**, nadbiskup zadarški. U predstavljanju su osim F. Prceli, sudejlovali **Anto Bobaš O. P.** prior samostana u Korčuli, **don Toma Lučić** rektor crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku, a kraćim prilogom sudjelovao je i biskup dubrovački **msgr. Mate Uzinić**, kao i prior dominikanskog samostana **Marko Bobaš**. Tešku tematiku olakšavao je svojim sviranjem bračni par violinisti: **Anis i Nevijo Končić**.

Znatan dio knjige posvećen je opisu triju komunističkih progonaštava.

Pored monografija **msgr. Iva Bjelokosića Svećenik matični broj St. Gradiška 2019** (Dubrovnik, 2002.) i **don Balda Mladoševića Gospodin je bio moja snaga** (Dubrovnik, 2004.) ova knjiga spada u red onih koje obrađuju područje žrtvoslovlja te se znatnim dijelom odnose na život u Dubrovniku i okolini. Autor knjige je prošao kroz dubrovačke tammice (Karmen, Rašica, Lovrijenac), tezatvore u Korčuli, Trogiru, na Golom otoku, kao i uze OZN-e u vojnih sudova, koji su bili organizacije za likvidaciju ljudi koji drugačije misle.

Sama činjenica da je o. Paršić bio svećenik, dakle, da je pripadao kategoriji koju su komunisti htjeli potamaniti, bila je dovoljno za patnje. Od izjave istražitelja msgr Iva Bjelokosića, koji mu u bijesu kaže: „*Zar ti nije jasno da čemo mi Crkvu uništiti?*“, do spaljivanja brevijara, gaženja i trganja krunica u KPD Stara Gradiška, te posebnog tretmana svećenika, od kojih je na razne načine umrlo 11 (**Bajić, Beker, Bortas, Canjuga, Gruičić, Kolarčić, Kovačić, Ladić, Perhač, Severović** i

Piše:

Dr Augustin FRANIĆ

Turkalj), sve to pokazuje koju patnju je proživio padre Rando. Stoga je morao uložiti veliki napor da se u starosti misao-vraća u preživjeli pakao.

Karakteristike koje su mu napisali pri odlasku s robije nose iza sebe grozna zbijavanja. Stoga bi bilo normalno da su se

stor, pa čak i na krivo utvrđeni identitet. Potonje je „velika greška“, posebno u slučaju kada je pogodeno dostojanstvo nedužne osobe.

Ima u ovoj knjizi nekoliko sitnih propusta. Primjerice, na str. 56. nije trebalo pisati „*Kos*“ nego „*Kosak*“, a na str. 65 nije „*Kolarek*“ nego „*Kolarić*“. Međutim, na str. 39.-40. pogreška je zaslужila veći komentar::

Kad autor govori o padre **Dominiku Bačaru**, u prvoj polovici stranice kaže da

je djevojka koja je donijela smotak u kome je bio revolver da joj ga sakrije *nećakinja dunda koji je strijeljan*, pa je ustrašena, možda sredstvo u rukama OZN-e da ga namami u zlo, kako bi upao u klopku... U zadnjem pak retku iste stranice kaže: „...*Nasjeo je kćeri dr Koprivice koja je bila potajna skojevka*“, i na str. 40. nastavlja: „...iako joj je otac bio čestit Hrvat. Ona se pred Baraćem predstavljala Hrvaticom i osobom koja je protiv partizana. S njom je šurovala i Lucija nastanjena u Lapadu, ali joj prezime ovdje ne želim iznijeti. One su ga navele da napiše pismo Petru Bakiću u znak podrške. Sigurno su radile s OZN-om...“

Dakle, na istoj stranici se jednom govori o *nećakinji* koja možda radi za OZN-u, a u zadnjem retku te stranice se navodi da je Barać *nasjeo* kćeri dr. Koprivice koja da je bila potajna skojevka.

Postojala su četiri brata Koprivica, i to: **Ivo, Luka, Mato i Niko**, a samo je Niko bio doktor i strijeljan je kao gradonačelnik Dubrovnika, na Daksi. Očito je da se ne radi o kćerki dr. Koprivice, a još manje skojevkama. Dakle, označena je i povrijeđena kriva osoba! Sve što je o. Paršić napisao, nije plod zle nakane, nego je rezultat umornog, starog i izmučenog autora, pa je ovdje vjerojatno bila nedovoljna pozornost urednika kojem su sve te navedene okolnosti promakle. **Šteta je da navedena zbrka i zabuna nije ranije raščišćena u ispravcima, jer je ovim povrijeđena nedužna kći dr. Koprivice, koja s navedenim nema nikakve veze!**•

RANDO PARŠIĆ, O.P.

ZABRANJENO SJEĆANJE

U SPOMEN

FERDO BUŠIĆ

(Vinjani Donji, 1948. – Budakovo brdo, Velebit, 12. studenoga 2011.)

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ Podružnica Zagreb**POMOĆ ZA
POLITIČKI ZATVORENIK**

Od sredine listopada do sredine studenoga 2011., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjeseca nesebično pomogli:

Ivan	Račić	Zagreb	50,00
Dr.Gordan	Grlić Radman	Zagreb	200,00
Don Ivan	Kevrić	Poličnik	170,00
Janja	Smolić	Jelsa	20,00
ukupno			440,00

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj sretljivosti. (Ur.)

A. Rukavina na Udbini

spuste i spase od izručenja.

U opancima i siromašnoj ličkoj kikljici iz seljačke je kuće 1928. došla u Split biti služavka, a uspjela je maturirati, diplomirati i postati asistenticom na Sveučilištu u Zagrebu. Protjerana 1945., pola je stoljeća čeznula za domovinom i zala-gala se za njenu slobodu. Vratila se čim je bilo moguće.

Na Nebu će zagovarati Hrvatsku. Viđat ćemo je na Svetom Brdu kako nas hrabri da svojom pilom pomognemo uznicima koji danas robijaju za Hrvatsku, u njoj i izvan nje. I svim ljudima kojima je pomoći potrebna.

I da naprijed idemo uporno, hrabro, u radosti.

Zagreb / Sveti Rok, 14. listopada 2011.

Maja PAVELIĆ RUNJE**PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU
POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Vojnovičeva 15)**

POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	50 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s moguću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: <i>Svečenik matični broj St. Grad. 2019</i> HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: <i>Naše robijanje</i> , RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: <i>Hrvatske žene u okovima i pjesmi</i> , Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: <i>Svjetlo i sjene (pjesme)</i> , HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: <i>Za dostojanstvo i slobodu</i> , HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji , lzd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču , lzd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse</i> , HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: <i>Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja)</i> , HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini , prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilje i Varcar Vakuf-Mrkonjić Grad , prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crmoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika</i> , HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: <i>Križni put dugačak pet godina 1945. – 1950. (Svjedočenje o vremenu)</i> , HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
SLAVKO RADIČEVIĆ: <i>Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske</i> , Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: <i>KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika</i> , drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
MATO LUKAČEVIĆ: "Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti", Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn

IN DIESER AUSGABE

Mehr als zwei Jahrzehnte nach dem Zerfall Jugoslawiens und dem Zusammenbruch des Kommunismus wurde in Kroatien zum ersten Mal ein Mitglied der jugoslawischen kommunistischen Armee, unter dem Verdacht die Kriegsverbrechen begangen zu haben, verhaftet. Überraschend ist, dass der Verhaftete **Josip Boljkovac** der erste Innenminister der Republik Kroatien nach den ersten demokratischen Wahlen im Jahre 1990 war. Er ist verdächtigt, als regionalen Leiter der Geheimdienste der kommunistischen Regierung (OZN-a – Abteilung für Schutz des Volkes) verantwortlich für die Exekutionen von Zivilisten und Kriegsgefangenen zu sein, weshalb der Untersuchungsrichter seine Verhaftung eingeordnet hat. Über Boljkovac's Verantwortung für Kriegsverbrechen wird seit mehr als zwei Jahrzehnten offen gesprochen und wurden Faksimiles von Dokumenten veröffentlicht die zeigen, dass er direkten Befehl zur Hinrichtungen von Zivilisten und Gefangenen gab.

Boljkovac Festnahme und Einleitung einer Untersuchung gegen ihn hat in Kroatien erhebliche Diskussionen verursacht. Mitglieder und Anhänger des ehemaligen jugoslawischen kommunistischen Regimes (die sich heute, natürlich, als wichtigste Befürworter der liberalen Demokratie und Menschenrechte, sowie Anhänger pro-europäischen Politik hingeben) lehnten sich einstimmig dagegen, mit der Behauptung, dass es um Revision der Geschichte geht, und dass die Verhaftung den Vorwahlzwecken für Parlamentswahlen, die in Kroatien Anfang Dezember stattfinden, dient.

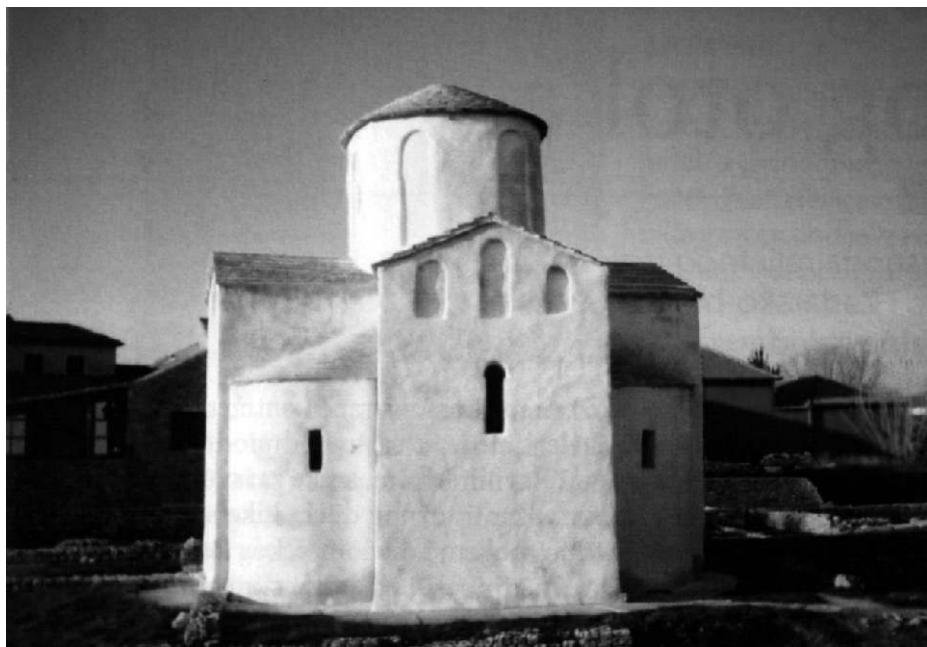
Dass diese Kampagne der sogenannten Anti-Faschisten (die bis 1990 mit Stolz den Namen der Kommunisten trugen!), aber eine lautstarke Minderheit die übergroße Medienpräsenz hat ist für überwiegenden Teil der Öffentlichkeit nur ein weiterer Beweis dafür, dass das Gesetz nicht für alle gleichermaßen gilt. Das ist die Folge der Tatsache, dass der Großteil der Medien in Kroatien in den Händen von ausländischem Kapital ist, während an der Spitze der Medien gestrigte Angehörige der kommunistischen "Jugend", die sich noch vor zwei oder drei Jahrzehnten, in den rasenden Angriffen auf den Westen, auf das kapitalistische System, auf die Demokratie und die Kirche und Religion im Allgemeinen, hervorgetan haben. In Kroatien wurde weder Lustrati-

on noch irgendwelche weitergegeben Regelungen in diese Richtung umgesetzt, so wurde den Kommunisten eine scheinbare Metamorphose zu Demokraten erleichtert. Dieser Prozess wurde durch die großserbische Aggression auf Kroatien zusätzlich erleichtert, aufgrund der der größte Teil des unterdrückten Volkes wichtige Sorgen hatte; wie Notwendigkeit den nationalen Zusammenhalt zu stärken und die internen Streitigkeiten zu vermeiden. So wurden die Kommunisten über Nacht nicht nur zu Demokraten geworden, sondern zu jenen die anderen die Bescheinigung über die Anhänglichkeit zu demokratischen Prinzipien ausstellen, während die ehemaligen Dissidenten und politische Gefangenen in den Medien zu marginalen und rückständigen Konservativen oder sogar zu Ewiggestrigen umgewandelt wurden.

*

Mehrere Artikel in dieser Ausgabe sind der Geschichte der Beziehungen zwischen kroatischen Katholiken und Muslimen gewidmet. Obwohl die Kroaten überwiegend katholisch sind und die kroatischen Muslime eine fast unbedeutliche Gruppe bereitstellen, in der nicht allzu fernen Vergangenheit fühlte sich die große Mehrheit der Muslime, vor allem muslimische säkulare Intellektuellen, im nationalen Sinne Kroatisch. Auch während der großserbischen Aggression auf Kroatien, überschritt die Zahl der Muslime in den kroatischen Streitkräften - einschließlich der Anzahl der Toten und Verwundeten - bedeutend den Anteil der

Muslime in der kroatischen Bevölkerung. Die Chance dieses Themas zu aktualisieren war die jüngste Darstellung des Buches von **Mirsad Bakšić** *Der Beitrag der Muslime zur kroatischen Kultur und zum Staat*. In dieser Ausgabe bringen wir Rückblicke auf das Buch von dem Moderator der Buchpräsentation, dem Chefredakteur **Tomislav Jonjić** und dem Historiker **Dr. sc. Zlatko Hasanbegović**. Wir veröffentlichten auch einen kurzen Bericht über wissenschaftliche Forschung der Aktivitäten des Kroatischen Staatstheaters in Sarajevo 1941 bis 1945, d. h. in der Zeit als Bosnien und Herzegowina Teil des Unabhängigen Staates Kroatien war. Entgegen einer weitverbreiteten Wahrnehmung, zeigen neuere Studien, dass das Theaterleben der Stadt Sarajevo in dieser Zeit, trotz der Kriegsbedingungen unerhört lebhaft war. Die Daten bestätigen, dass auf den Brettern des Kroatischen Staatstheater in Sarajevo, mehr Premieren und Spiele als in jedem anderen Zeitraum organisiert wurden, dass das Repertoire sehr reich und vielfältig war und dass an der Schauspielerensembles auch Spieler verschiedenster ethnischen und konfessionellen Zugehörigkeit Teilgenommen haben. Es ist unnötig zu erwähnen, dass die höchsten Theatersfunktionäre, wie der Intendant und kroatischer Schriftsteller **Ahmed Muradbegović**, nach dem Krieg im Gefängnis gelandet haben. Für die jugoslawischen Kommunisten war nur die Leitung des Theaters ein Verbrechen, wenn das Theater noch kroatisches war...•

Heiligenkreuzkirche in Nin (IX. Jh)

IN THIS ISSUE

More than two decades after the disintegration of Yugoslavia and the fall of communism, the first member of the Yugoslav communist army was arrested as a suspected perpetrator of war crimes. Interestingly, the arrested **Josip Boljkovac** was the first minister of the interior of the Republic of Croatia after the first democratic elections in 1990. He is suspected, as the regional head of intelligence-security service of the communist authorities (OZN-a – Division for the Protection of People), of being responsible for the executions of civilians and war prisoners; and the investigative judge has ordered that he shall be detained. For more than two decades now, Boljkovac has been openly referred to as a war criminal. Facsimiles of documents showing his direct orders for the executions of civilians and war prisoners have been published.

Boljkovac's arrest and investigation against him gave rise to major debates in Croatia. Members and followers of the former Yugoslav communist regime (who

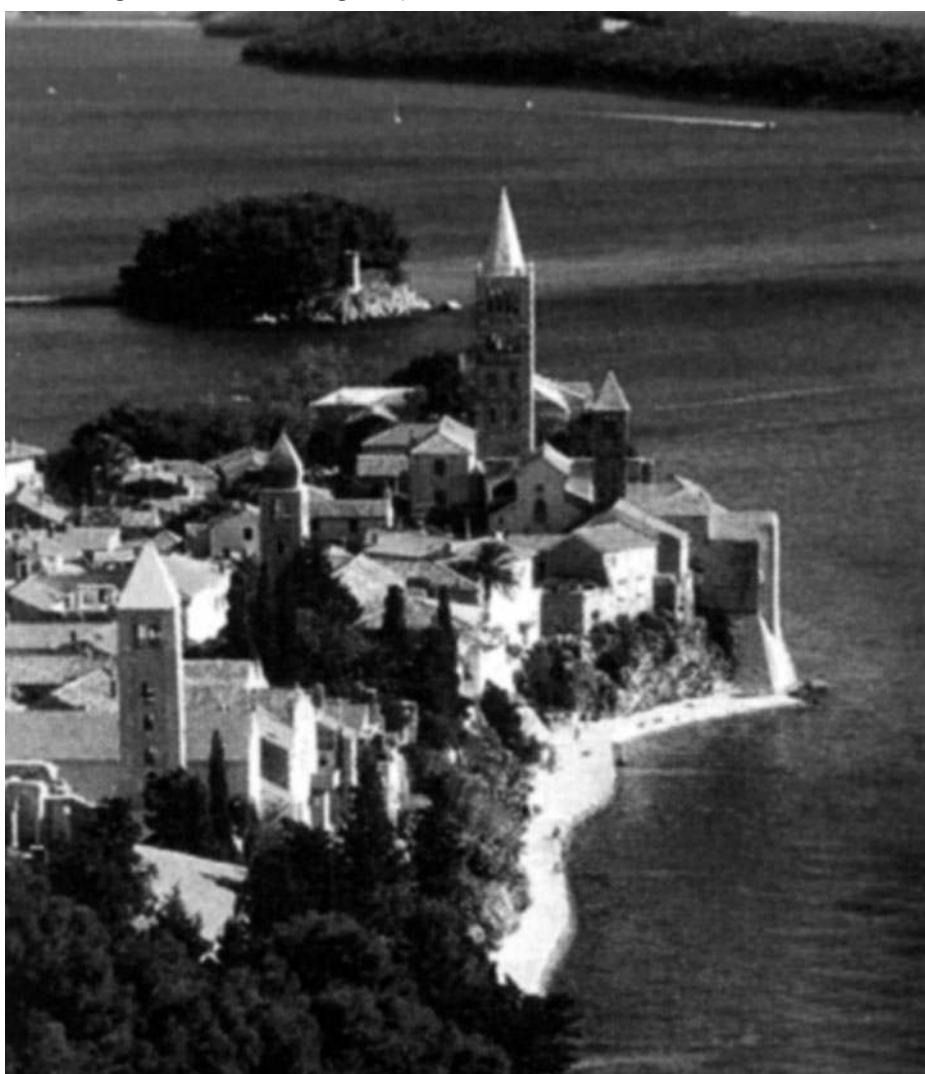
present themselves now as the leading advocates of liberal democracy and human rights, and as followers of pro-European policy) have unanimously raised against that, saying that this is a revision of history with a pre-election purpose, because there will be parliamentary elections held in Croatia in early December.

Although the campaign of the so-called anti-fascists (who were proud of being communists until 1990!) is, for most of the public, just another proof that the law does not apply to everyone equally, the louder minority dominates the media. That is owing to the fact that most of the media in Croatia are held by foreign capital, and the media firms are led by yesterday's communist "youth", who were two or three decades ago fiercely attacking the West, capitalism, democracy, the Church and religion in general. Lustration has not been carried out in Croatia, neither have any regulations been passed to that end, which facilitated the communists' ostensible metamorphosis to democrats. The

process has been sped up and additionally facilitated by Great Serbian aggression on Croatia, due to which most of the people, who had been until yesterday suppressed, had other priorities and felt the need for stronger national cohesion and to avoid internal disputes. And thus, communists have became democrats over night; they even certify others' devotion to democratic principles; at the same time yesterday's dissidents and political prisoners have been presented in media as marginal and regressive conservatives, and even backwards.

*

Several texts in this issue are devoted to the history of relations between Croat Catholics and Muslims. Although a vast majority of Croats are Catholics, and Croat Muslims are almost a negligible group, in recent history most of Muslims, and especially Muslim secular intellectuals, considered themselves Croats. Even during the Greater Serbian aggression on Croatia, the number of Muslims in Croatia's armed forces – as well as the number of the killed and wounded – was much higher than the proportionate number of Muslims in the population of the Republic of Croatia. Recent presentation of **Mirsad Bakšić**'s book *Muslim Contribution to Croatian Culture and State* was an occasion to raise the subject matter again. This issue contains reviews of the presenters of the book, **Tomislav Jonjić**, editor-in-chief, and historian **Zlatko Hasanbegović, Ph. D.** We also publish a short report about the research of the activities of the Croatian State Theatre in Sarajevo in 1941-1945, when Bosnia and Herzegovina was a part of the Independent State of Croatia. Contrary to the usual conceptions, the recent researches have shown that the theatre scene in Sarajevo at the time, despite the war, was exceptionally lively. The data show that the then Croatian National Theatre in Sarajevo had more premieres and shows than in any other period, and that the repertoire was versatile; the actors were of different ethnicities and religions. Needless to say, the highest theatre officials – such as the general manager, Croatian author **Ahmed Muradbegović** – were imprisoned after the war. Yugoslav communists considered even theatre managing to be a crime, provided that the theatre was Croatian...•

Rab

**VLADA NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE
KOMISIJA ZA UTVRDJIVANJE PRAVA NA ADVOKATURU**

A.K.broj 481/1947.

Komisija za utvrđivanje prava na advokaturu osnovana rješenjem Vlade Narodne Republike Hrvatske od 25.siječnja 1947.broj 1514/1947.na osnovu člana 69.Zakona o advokaturi donijela je slijedeće

R J E S E N J E

Dr.Zlatko MAJТИН,advokatski pripravnik u Zagrebu ne zadržava svojstvo advokatskog pripravnika.

Protiv ovog rješenja dozvoljena je žalba Vrhovnom суду N.R. Hrvatske u roku od 15 dana računajući od dana uručenja ovog rješenja /čl. 69.st.2.Zakona o advokaturi/.

R a z l o g i

Uvojim držanjem i radom za vrijeme neprijateljske okupacije dr.Zlatko Majtin pokazao je da nema kvalifikacija za vršenje advokatsko-pripravničke službe prema propisima Zakona o advokaturi.

Iz tih razloga Komisija je odlučila,da imenovani ne može zadržati svojstvo advokatskog pripravnika.

O tom obavijest: 1/ Dr.Zlatku MAJТИН,advokatskom pripravniku u Zagrebu,
Bogišićeva 18.
2/ Javnom tužiocu N.R.Hrvatske,Zagreb.

SLUT FALIZMU - SLABODA NARODU !
U Zagrebu,dne 17.travnja 1947.

Predsjednik Komisije:

Ante Perišić

/ Dr.Zvonimir Perišić /

Član Komisije:

Stjepan Mežnaric

/ Dr. Stjepan Mežnaric /

Član Komisije:

Ivan Jelavić

/ Dr.Ivo Jelavić /

R 977/46

Kotarski sud u Dubrovniku u vijeću sastavljenom od narodnih
sudaca N. Perušina, I. Regeža, T. Sršen, rješavajući žalbu Josipa Franić
Lukinog iz Dućorovnika, ul. Donina br. 1, proti odluci Gradske Komisije za
birake spiskove u Dubrovniku br. 575/46 od 30.9.1946., kojom su je bilo
zaključeno - pravde glasa, prihvatio je sljedeći

Zaključak

Ne udovoljuje se žalbi -
Razlozi

Iz dođivenih obavijesti proističe da je žalitelj bio osuden
na 20 godina prisilnog rada kao ustашki oficir. Prava tone postoje pre-
postavke da je žaljivo napadnut odluka
osnovana na nevlastiti i nizak vlasnik spiskovine, te je napadnut odluka
o biracki spiskovina, pošto žalitelj danas ispoljava neprijateljski
stav prema Domovini, te se saraduje u nikakvinjem patriotskim
organizacionim pokretima, volju za očuvanje tekovina n. O. Biće se
kreće u društvene neprigode, a damašnjeg poretka, pa se za to žalbi nije
može udovoljiti.

S.F. - S.K.

Kotarski sud u Dubrovniku
dana 12. listopada 1946.

Dr. NIKOLA PERUŠINA

Županijski sudjelujući urednik
Ugavranički urednik